

187153

149.

Emy. cl.

317456

HORÁNYI KÁROLY

SCHRÖER GYULA KÁROLY

1825—1900



1941

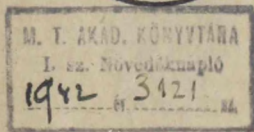
MTAK



BUDAPEST, 1941.

J. Szepi

826761



Felelős kiadó: Horányi Károly.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R. T. PÉCSETT.

A nyomdáért felelős: Mészáros József igazgató.



TARTALOM.

Bevezetés.	5
I. A pozsonyi Schröer-család.	
A család eredete. — Chr. Oeser élete. — Házassága. — Langwieser Terézia. — Schröer Gyula a szülői házban. — Blascovics intézetében. — Roskoff Gusztáv. — Az első versek. — A líceumban. — Magyarul tanul. — Forgách grófnő birtokán. — A „Tafelrunde.“ — Oeser irodalmi működése. — Elvégzi a filozófiai tanfolyamot. — Németországi egyetemeken. — Ismét Pozsonyban.	6
II. Haynau.	
Helyettes tanár a pozsonyi líceumban. — A Német Egyesület vezetője. — Rudolf von Beyer. — „Donaufafen“. — Március 15. — A „Judenkrawall“. — A pozsonyi Goethe-ünnep. — Lamberg gróf halála. — A líceum a szabadságharc alatt. — Pozsony lakossága. — Oeser visszavonul. — Helyébe Schröer lép. — Eszméi, törekvései. — A német lapok tudósítója. — Ferenc József ünneplése. Az új „Gott erhalte“. — Geringer érdeklődik Schröer iránt. — Haynau kinevezése. — Schröer magántitkára lesz. — A főhadiszálláson. — „Genrebilder aus dem Kriegeleben“. — Pest megszállása. — Cikkei a Pester Zeitungban. — Díszelőadás a Nemzeti Színházban. — Ismét Pozsonyban.	11
III. Az abszolutizmus szolgálatában.	
Kinevezik helyettes tanárrá a pesti egyetemre. — Az akkori állapotok az egyetemen. — A német szeminárium. — Oeser halála. — Az első kísérletek kineveztetésére. — Színházi cenzor. Újabb cikkei a Pester Zeitungban. — A Pester Wochenblatt szerkesztője. — Lemond katedrájáról. — Kinevezik a pozsonyi főreáliskolához. — Az iskola az abszolutizmus alatt. — Leteszi a tanárvizsgát. — Tankönyvei. — Szépirodalmi munkái. — Megnősül. Családja. — Az olaszországi háború. — „Deutsche Lieder aus Oesterreich“. — Az októberi diploma következményei. — A magyar tanítási nyelv behozatala ellen. — Távozása Pozsonyból.	20
IV. Néprajzi tanulmányok.	
Schröer a magyarországi germanisztika megalapítója. — A hazai németiség szellemi életét illető kutatás. — A folklorisztikai vizsgálatok csak későn indulnak meg. — A romantikusok érdeklődése és ennek következményei. — A kutatás nem áll a tudomány színvonalán. — Ennek okai. — Az abszolutizmus okozta változá-	



sok. — Schröer fellépése. — Kapcsolatai Grimm Jakabbal. — Schröer mitológiája. — Kisebb munkái. — A hazai német népi színjátékok. — Kapcsolatai Weinholddal. — A főrévi kirándulás. — Első ismertetései. — Főmunkája. — Kutatásainak eredménye. — Jelentősége. — Újabb vizsgálatai. — A Schröerből kiindult munkálatok. — Támadása Heinzel ellen. — A hazai népszínjátékkutatás érdemei. — Schröer későbbi dolgozatai. — Működésének jelentősége 30

V. Hazai német nyelvjárások.

Működése körét a nyelvjárásokra is kiterjeszti. — A szepesi nyelvjárástanulmányozás előzményei. — Eredménytelensége. — A németországi nyelvjáráskutatás fellendülése: Schmeller. — Schröer nyomdokaiba lép. — Első munkája. — Feltevéseinek kiinduló pontja. — Utazása Észak-Magyarországon. — Kiegészítő vizsgálatait. — Főműve. — Létrejötté. — Érdemei. — Fogymozásai. — Alapvető tévedése. 42

VI. Új utak on.

Pályázik a bécsi evangélikus iskolák igazgatói állására. — Megválasztása. — Auersperg Antal gróf. — „Menagerie”. — Tervei az intézet újjáalakítására. — „Mittheilungen der evangelischen Schulen.” — Pedagógiai munkái. — A „Mittelschule”-egyesület. — Szerepe az ortográfiai harcban. — Helyzete az intézetnél. ... Lemond állásáról. 50

VII. A bécsi műegyetem.

Kinevezése a műegyetemre. — A bécsi műegyetem. — Állása a műegyetemen. — Előadásai. — A „Német Társaság”. — Irodalomtörténeti munkássága. — „Eine Literaturgeschichte aus dem Handgelenk”. — Szövegkritikus. — Pfeiffer követői. — Schröer kiadványai. — Munkája a Codex Cumanicusban. — Értekezései a Germaniában. — Recenziói. — Egyéb cikkei. — Oeser emlékiratai. — „Alpharts Tod”. — „Der Weinschweg”. — A Heimgarten munkatársa. — Folyóiratok, amelyekbe dolgozott. — Friedrich Schlögl. — Barátsága Auersperggel. — Auersperg halála. — Bartsch Károly. — Holtei Károly. — Németországi útja. — Egyéb elfoglaltságai. — Kitüntetései. 55

VIII. A gottscheei kirándulás.

Frommann folyóiratának munkatársa. — Kisebb nyelvjárási dolgozatai. — A hienc-nyelvjárás szótára. — Frommann folyóirata megszűnik. — Gottscheei útjának létrejötté. — A gottscheei nyelvjárás-tanulmányozás előzményei. — Schröer gottscheei szótára. — Kutatásainak eredménye. — A későbbi vizsgálatok. — A Gottschee-nyelvszigetről írt többi munkája. — A Gudrunmonda nyomai Gottscheeban. — Ernst Martin támadása. — További nyelvjárástanulmányai. — A fonétikusok uralomrajutása. — Befejezi nyelvjárási tanulmányait. 67

IX. Politikai célok.

Germanisztikai munkásságának céljai. — „Volkstumsarbeit“. — Előkészítő áramlatok. — A tudományos irány. — A védelmi munka Ausztriában. — Schröer működése. — A védelmi munka Németországban. — A politikai irány. — Hazánkat nem érinti. — Az ausztriai németiség helyzete. — Változások Taaffe kormányralépése után. — A bécsi „Deutscher Verein“. — Schröer előadása. — Az ausztriai „Deutscher Schulverein“ megalakulása 72

X. Goethe.

Első Goethe-tanulmányai. — Goethe és a hazai németiség. — Goethe-filológia. — Schröer Goethéről. — Kisebbs tanulmányai. — Cikkei a Chronik des Wiener Goethe-Vereinsben. — „Goethes äußere Erscheinung“. — Kutatásainak újszerűsége. — Jelentősége. — „Faust von Goethe“. — A Faust-filológia. — Schröer Faust-magyarázatának nagy sikere. — Entstehungsgeschichte. — A szövegközlés. — Düntzer támadása. — A magyarázó jegyzetek. — Tipikusan filológiai kommentár. — Schröer és kritikusi. — Faust-aufführungen. — „Goethe und die Liebe“. — Kürschner „Deutsche Nationalliteratur“-jának munkatársa. — Részvéte a „Weimari Kiadás“-ban. 78

XI. A bécsi Goethe-Egyesület.

A Goethe-Egyesület megalapítása. — Schröer működése az egyesületben. — Chronik des Wiener Goethe-Vereins. — Előkészületek a Goethe-emlékmű létrehozására. — Az első akadályok. — A művész megválasztása. — Schröer mellőzése. — Harc az emlékműért. — Schröer elhagyja az egyesületet. 89

XII. Utolsó évek.

Visszavonult élete. — Kitüntetések a műegyetemen. — Távozása a műegyetemről. — Tanítványai. — Utódai. — A bécsi Goethe-Egyesület dísztagjává választja. — Utolsó németországi útja. — A Goethe-emlékmű leleplezése. — Halála. 93

Források.

I. Levelezés	96
II. Egyéb források.	101
III. Művei.	101
IV. Irodalom.	101
Karl Julius Schröer.	107

A POZSONYI LÍCEUM egyik neves német tanárának a fia. Pályája a szabadságharc mozgalmas éveiben indul. Már fiatalon magasrangú osztrák vezetők pártfogoltja. Újságcikkei, költeményei feltűnést keltenek, Haynau hangzatos kiáltványai az ő tollából származnak. Huszonötéves korában egyetemi katedrára lép. Később a publicista éles tollát félreveti. Elmélyedő, sokoldalú tudományos munkába kezd. Működése azonban csak külső formájában változik: céljában mindvégig ugyanegy marad. A múlt századbeli hazai német értelmiség figyelemreméltó egyénisége.

*

Schröer tudományos működése politikai pártállásának vetülete. Politikai kérdések és érdekek itt látszólag háttérben maradnak, de felismerhetők, mint mozgó rugók: ezek fordítják figyelmét a megoldandó feladatokra, s ezek érdekében oldja meg őket.

Elfogltság lenne azonban e felismerés alapján munkáitól a tudományos értéket megtagadni. Működése nem egy téren volt úttörő, másutt pedig önmagában értékes.

Nevével épen kutatásainak sokoldalú és legtöbbször kezdeményező volta folytán sokszor találkozunk a tudományos irodalomban, de életének és munkásságának tüzetesebb méltatására mindezekig nem történt kísérlet.

Életrajzát, — nem tekintve a nagyszámú biográfiai lexikonok meg nekrológok szűkszavú adatait¹ — részletesebben Rudolf von P a y e r írta meg a Biographisches Jahrbuchban. Germanisztikai munkáit G ö l l n e r Aladár méltatta, de munkája kéziratban hozzáférhetetlen maradt.² A felvidéki német nyelvjárásokról írt műveire W e b e r Artúr vetett összefoglaló

¹ Mindezeket és az alább említett munkákat l. Irodalomnál.

² Göllner munkája kéziratoss disszertáció: *Karl Julius Schröer helye a germanisztika fejlődésében*. (Budapest, 1921/22., német nyelv. és irod. 79. sz.) Magam nem tudtam hozzáférni. Egyébként már többen is sürgették Schröer működésének beható ismertetését.

pillantást, folklorisztikai munkásságára pedig Schwartz Elemér. Egyre nagyobb érdeklődést keltenek a hazai német népi színjátékokról írt munkái. Ezeket Kurzweil Géza, Schmidt Lipót meg Hans Moser állította be a tudomány fejlődésébe. A minket már kevésbé érdeklő Gottscheeről írt műveinek jelentőségét Adolf Hauffen, újabban pedig Hugo Grothe állapította meg. Szépirodalmi munkáit Pukánszky Béla méltatta. Ugyanő vetett egy pillantást politikai működésére, és állította be több tanulmányában lelki valóját a hazai német szellemiség fejlődésébe.

Germanisztikai munkásságának egyrésze, politikai írásai, pedagógiai és irodalomtörténeti művei azonban feledésbe merültek, pedig az egykorú kritika felfigyelt ezekre is. Különös elismerésben részesült mint Goethe-kutató, s Faust-kiadásáról egész irodalom keletkezett.

I.

A pozsonyi Schröer-család.

A család eredete. — Chr. Oeser élete. — Házassága. — Langwieser Terézia. — Schröer Gyula a szülői házban. — Blascovics intézetében. — Roskoff Gusztáv. — Az első versek. — A liceumban. — Magyarul tanul. — Forgách grófnő birtokán. — A „Tafelrunde.” — Oeser irodalmi működése. — Elvégzi a filozófiai tanfolyamot. — Németországi egyetemeken. — Ismét Pozsonyban.

1788-ban egy sorauai könyvkötőmester telepedett meg Pozsonyban. Műveltebb ember volt: verseket írogatott, s hamarosan a város jobb köreiben is akadtak barátai. Néhány évvel később nőül vette egy kereskedőnek leányát. Ebből a házasságból született Schröer Gotfréd Tóbiás,¹ akinek Christian Oeser² álnévét sokat emlegették a maga idejében.³

¹ A Schröer-név csak Rajnavidéken és Sziléziában gyakori. Közönséges alakja: Schröder vagy Schröter (a „schroten” igéből), különféle helyesírási változatokkal (Schrödter, Schrötter, Schroeder, Schroeter, Schreder stb.).

² Oeser Keresztélyt sokan összetévesztik Goethe lipcei nevelőjével, Oeser Ádám Frigyessel, aki ugyancsak pozsonyi ember volt. Chr. Oeser anagrammatikus név: ha az s-t Chr. elé tesszük, a Schröer-nevet kapjuk. Róla l. Pukánszky Béla: *A magyarországi német irodalom története*, 1. köt. Budapest, 1926. (413., 474., 484., 518. l.) Munkássága még javarészt

Oeser szülővárosának régi iskolájában, az evangélikus líceumban kezdette tanulmányait, majd hosszabb időt töltött Győrött, hogy elsajátítsa a magyar nyelvet. Mikor tizenöt-éves korában elveszítette atyját, a betegeskedő gyermeknek magának kellett gondoskodnia megélhetéséről. Előbb vándorszínészeknél próbált ismételten szerencsét, majd többhelyütt nevelősködött. Csak huszonötéves korában sikerült kijutnia Németországba, s egy évig a hallei egyetemen folytatta tanulmányait.

Miután visszatért szülővárosába, az evangélikus líceumnál helyezkedett el. Egy évvel később átvette az akkoriban alapított pozsonyi leányiskola vezetését. Még ugyanebben az évben a német irodalom rendkívüli tanára lett a líceumon. Itt vezetése alatt ismét virágzásnak indult a Tekusch János Mihály alapította ifjúsági önképzőkör, amelyet Oeser „Deutscher Verein“-nek nevezett. Ez az egyesület nemcsak a fiatal német írók középpontja lett, hanem egyúttal a német öntudat melegágya és iskolája.

Egy évvel később Oesert már a líceum szubrektorává választották. Ekkor nőül vette Langwieser Teréziát, egy tönkrement kereskedő leányát. A leány nemcsak szépségéről volt híres, hanem érzéke volt a magasabb műveltség iránt is. Főképp a zenéhez volt tehetsége; szép hangját még a szakemberek is megcsodálták. Ő is irogatott, és később néhány ifjúság számára írt munkája nyomtatásban is megjelent.⁴

Ebből a házasságból született 1825. január 11-én Schröer Gyula. Oesert mint pedagógust teljesen elfoglalta fia neve-

ismeretlen. Pedagógiai műveivel, amelyek nem csekély jelentőségűek hazánk nevelésügyének történetében, Kornis Gyula foglalkozott idevágó dolgozataiban. Szépirodalmi és politikai írásai azonban ezideig nem részesültek behatóbb méltatásban.

³ *Chr. Oeser's — Tobias Gottfried Schröer's Lebenserinnerungen. Ein Beitrag zur deutschen Literatur- und Kulturgeschichte in Ungarn, zusammengefaßt von seinem Sohne Karl Julius Schröer und herausgegeben von seinen Enkeln Arnold und Rudolf Schröer und Robert Zilchert. Stuttgart, Ausland und Heimat, 1933. — A Schröer-család eredetéről l. az emlékiratok első fejezetét. Az alábbiakhoz v. ö. még: Pester Zeitung, 1850. május 26. sz. (Nekrológ Tob. Gottfr. Schröerről.)*

⁴ L. Allg. D. Biogr., XXXII., 553. skl.

lése. „Fast leid tat es mir“, — írja emlékirataiban — „die Notwendigkeit einzusehen, ihn aus der wirklichen Welt hinaus in eine abstrakte, ideelle hinüber führen zu müssen.“ „Darum schob ich auch das Lernen so lang wie möglich hinaus.“⁶ Midőn fia négyéves lett, Oeser a házba egy fiatal rajztanárt hozott, és először a rajzolás elemeire taníttatta. Mikor pedig elérte az iskolaköteles kort, már maga tanította, de nem írásra és olvasásra, hanem először a geometriával ismertette meg.

Éppen akkor Johann von Blascovics, Goethe fiának egykori nevelője, Schröerék közvetlen szomszédságában házat vásárolt, és benne nevelőintézetet létesített. A házat pompás park övezte, maga az épület pedig gazdagon volt felszerelve értékes gyűjteményekkel. Blascovics széleskörű ismeretekkel rendelkezett, és kiváló érzéke volt fiatal tanulók neveléséhez.

Mikor Schröer hétéves lett, ebbe az intézetbe került. Atyja megegyezett Blascovicscsal, hogy történelemre meg görögre tanítja növendékeit, ennek fejében pedig fia látogathatja az előadásokat. Schröer itt sokat tanult. A földrajzot és a természetrajzot maga Blascovics tanította, mégpedig könyvek nélkül, gazdag gyűjteményei segítségével. Egy másik tanár ügyesen bemutatott kísérletekkel a tanulók érdeklődését a fizika iránt nyerte meg. Nagyon szerették a zenetanárt, akinek módszerét Oeser igen eredményesnek tartotta.

Mikor Schröer tízéves lett, az első gimnáziumba kellett volna mennie, de apja jobbnak látta odahaza taníttatni. Erre egy pozsonyi árva fiút kért fel, Roskoff Gusztávot, aki legragaszkodóbb tanítványa volt a Német Egyesületben.⁶ Elsősorban a latin nyelv tanulását kezdték meg, de a görögöt sem hagyták abba. Oeser többször meghívta egy-egy tehetségesebb tanítványát is, és a fiúk Homérosz rapszódiait fordították meg könyv nélkül tanulták. Oeser említi, hogy fia már ekkor játszva írta a hexamétereket, születése meg neve napjára pedig nem egyszer görög verseket kapott ajándékba.⁷

⁵ L. Oeser emlékiratait, 222. l.

⁶ Róla l. Oeser emlékiratait, 215, skl., 225. l.

⁷ U. ott 225. l.

1836. szeptemberében elvitte Oeser fiát a líceumba. A latin itt már nem okozott Schrödernek nagyobb gondot, így tehát több időt szentelhetett a magyar nyelv elsajátítására. Ezt akkoriban nagy buzgalommal tanulták valamennyi osztályban. A magyar nyelv gyakorlására a nyári szünetekben is bőséges alkalma volt. Atyja Majorházán és Újlakon Forgách grófnő meg Jeszenák báró birtokán nevelősködött, s fiát is magával vitte. Itt egy kálvinista magyar házitanító társaságában a helyes magyar kiejtést is elsajátította.⁸

Ebben az időben Oeser nagy kitartással folytatta a pozsonyi németiség megszervezését. Maga köré gyűjtötte barátait, s megalakították a „kerekasztalt“. Ez közel állt hozzá, hogy politikai gyülekezetté alakuljon. „Aufgezeichnet ist über ihren Verkehr nichts,“ — emlékezik meg erről Schröder — „doch erinnere ich mich aus meiner Knabenzeit wohl daran, wie um ‚den runden Tisch‘ im Hause meiner Eltern beinahe jeden Abend ein Kreis von Freunden sich sammelte.“ „Da wurde denn eines um das andere besprochen, Tagesereignisse, Fragen des Unterrichtes und der Erziehung, Politik.“⁹

E mellett széleskörű irodalmi tevékenységet fejtett ki. Igen sok esztétikai meg pedagógiai munkáján, s főleg az ifjúság számára írt verses meg prózai elbeszélésein kívül kisebb számban írt költeményeket is. Ezekben a hazai németiség szabad kulturális fejlődéséért meg a protestantizmus szabadságáért küzdött. Merész követelései miatt azonban nemcsak Metternich cenzúrájával, hanem nemegyszer a rendőrséggel is meggyúlt a baja.¹⁰ Iránydrámái még élenkebb visszhangot keltettek, s különösen Thökölyről írt történelmi színműve vert fel nagy port. Ezeket a munkáit persze nem merte saját nevén megjelentetni, és bár „Oeser“ írói álnevének kívül minduntalan másokat is használt, műveit pedig többnyire németországi kiadóknál helyezte el, a családnak mégis állandó rettegésben kellett élnie.

⁸ U. ott 226. l.

⁹ Oeser emlékiratai, 208. l.

¹⁰ V. ö. Pukánszky B.: i. m. 484. l.

E közben Schröer elvégezte a gimnáziumi tanulmányokat, majd az egyetemre előkészítő kétéves filozófiai tanulmányfolyamot.¹¹ Ekkor, amint a protestáns diákoknál szokás volt hazánkban, németországi egyetemeken akarta folytatni tanulmányait. Abban az időben azonban a kormány nagyon megnehezítette a külföldi tanulást. Mégis Oeser jó összeköttetései révén kijárta, hogy fia a német egyetemeket látogathassa.

Schröer 1843. őszén beiratkozott a lipcsei egyetemre. Bár mind a teológiai, mind a bölcsészeti fakultásra felvétette magát, mégis csak filozófiai tanulmányokkal foglalkozott behatóbban.¹²

Mivel a görög nyelvészet és a germanisztika már a líceumban felkeltette érdeklődését, itt elsősorban Gottfried Hermann és Moritz Haupt előadásait hallgatta. Hauptot éppen az előző félévben nevezték ki a német nyelvészet és irodalom tanárává, de már jóval előbb nagy tekintély számba ment. Két éve szerkesztette híres folyóiratát („Zeitschrift für deutsches Altertum“), és nemcsak a germanisztika terén fejtett ki Lachmann szellemében élénk munkásságot, hanem nagy érdemeket szerzett a fiatal germanista-nemzedék nevelésében is. Schröer nála vetette meg biztos felkészültségének alapjait.

A következő évben a halléi egyetemre íratkozott be. Itt elsősorban a hegelianus filozófusok, Erdmann és Schaller, továbbá a történész Duncker és a teológus Schwartz előadásait hallgatta érdeklődéssel. Később megismerkedett a germanista Emmerich Sommerrel is. Egy esztendőnél tovább azonban itt sem maradt, s 1845-ben beiratkozott a berlini egyetemre. Itt elsősorban szépirodalmi meg művészettörténeti tanulmányokkal foglalkozott,¹³ mígnem 1846. tavaszán hazatért Pozsonyba.

¹¹ A bécsi Műegyetem levéltára (246. sz.).

¹² L. Schröer önéletrajzi feljegyzéseit (Bécsi Városi Ktár, kéziratgyűjt., 28.479 sz.). Az 1878. júl. 6-ról kelt feljegyzések valamelyik életrajzi lexikon szerkesztője számára készülhettek.

¹³ U. ott.

II.

H a y n a u

Helyettes tanár a pozsonyi líceumban. — A Német Egyesület vezetője. — Rudolf von Beyer. — „Donauhafen“. — Március 15. — A „Judenkrawall“. — A pozsonyi Goethe-ünnep. — Lamberg gróf halála. — A líceum a szabadságharc alatt. — Pozsony lakossága. — Oeser visszavonul. — Helyébe Schröer lép. — Esméi, törekvései. — A német lapok tudósítója. — Ferenc József ünnepzése. Az új „Gott erhalte“. — Geringer érdeklődik Schröer iránt. — Haynau kinevezése. — Schröer magántitkára lesz. — A főhadiszálláson. — „Genrebilder aus dem Kriegsleben“. — Pest megszállása. — Cikkei a Pester Zeitungban. — Díszelőadás a Nemzeti Színházban. — Ismét Pozsonyban.

Schröer már 1846. májusában helyettesítette betegeskedő apját a líceumban, az ősszel pedig a német irodalom helyettes tanáraként véglegesen az iskolához került.¹ Ekkor átvette apjától a Német Egyesület vezetését is.²

A következő évben telepedett meg Pozsonyban a század-középi mozgalmas események érdekes egyénisége, Rudolf von Beyer. A porosz származású jónevű író³ végigküzdötte a lengyelek szabadságharcát, majd rangrejtve szolgált közke-tonaként az osztrák hadseregben. 1847-ben egyidőre felhagyott kalandos életével, és feleségével Pozsonyba költözött. „Rupertus“ álnéven itt is folytatta irodalmi tevékenységét.⁴ Schröerék hamarosan megbarátkoztak vele. „Wir brachten in seiner Villa, — olvassuk Oeser emlékirataiban — sowie er mit seiner Gemahlin bei meinen Eltern vergnügte Stunden zu.“⁵

Vele adta ki Schröer a *Donauhafen* című évkönyvet.⁶ Ennek első kötete 1848. őszén jelent meg. Oeser néhány költeményén és Rupertus kisebb-nagyobb munkáin kívül Schröernek is több versét tartalmazza. Mellettük Schröer barátai: Natorp Adalbert, Pröhle Henrik és még többen is munkatársak voltak, de igazán jónevű írókat is sikerült megnyernie, többek között Anastasius Grünt, Hebbelt, Gottfried

¹ A bécsi Műgyetem levéltára. (246. sz.)

² Oeser emlékiratai, 238. l.

³ L. Wurzbach, Dr. Const. v.: *Biogr. Lex.*, XXVII. 269. skl.

⁴ A *Pressburger Zeitung*nak s mellékletének (*Pannonia*) is munkatársa volt.

⁵ 240. l.

⁶ *Jahrbuch für Lied und Novelle*, herausgegeben von K. Julius und Rupertus. Pressburg, C. F. Wigand, 1848.

Kellert, Karl Simrockot és Eduard Mörikét. Az akkori viharos idők miatt azonban az évkönyv majdnem teljesen figyelmen kívül maradt, második kötete pedig már meg sem jelent.

*

Ezernyolcszáznegyvennyolc tavaszán Pozsonyban is mozgalmasabb lett az élet. Együtt ünnepelték a pestiekkel a szabadság napját: március tizenötödikét, és mikor másnap éjjel befutott a pesti hajó a kikötőbe a forradalom hőseivel, fáklyásmenetet rendeztek ünneplésükre. A város hangulata Schröert is magával ragadta. „Die Stadt war erleuchtet“ — írja — „und wenn man auf der Promenade stand, sah man sich in weitem Kreise umgeben von einem Flammenmeere von Fackeln. In mir steigerte sich die jauchzende Freude zu jenem Ernst, den uns das beglückende Bewußtsein einer großen Gegenwart gibt: Es ist keine Illusion diese Freiheit, sie ist vollkommen wahr, es ist ernst mit ihr.“⁷

Mikor pedig a magyar forradalmárok Kossuthal élükön megérkeztek Bécsbe, a pozsonyiak türelmetlenül várták a híreket arról a feledhetetlen ünneplésről, amelyben részesültek. A nép csak egy nevet ismert: Kossuth. A város fényárban úszott, és tombolva ünnepelte a szabadságot.⁸

Pozsonyban ekkor lázas munka kezdődött. Az országgyűlés éjt nappallá téve dolgozott, pedig már aggasztó hírek érkeztek mindenfelől. A lakosságot valami ideges nyugtalanság kerítette hatalmába. Mikor húsvétkor a már régóta kiszorított zsidók, az elnyert egyenjogúságra hivatkozva, benyomultak a városba, hogy üzleteket nyissanak, a polgárság egyrésze a betolakodottakra rontott. Ez volt a sokáig emlegetett „judenkrawall“.⁹ A honorációrok sebtében felfegyverkeztek, és a város hamarosan az ostromállapot képét mutatta.

Schröer ekkor Bécsben tartózkodott, de az események

⁷ Schröer, K. J.: *Beim Fackelzug von Vorgestern*. Pressburger Zeitung, 1848. márc. 19.

⁸ Pressburger Zeitung, 1848. márc. 16. és 17.

⁹ L. *Pressburgs blutige Ostern*. Pannonia, 1848. 46. sz., valamint Oeser emlékiratait, 242. l.

hallatára hazasietett. Éppen megérkezésekor apjának egy zsidó tanítványa házukba menekült, s ezzel veszélybe sodorta őket. A nép ostrom alá fogta a házat, és ha a líceum diákjai nem jönnek seregestől tanárjuk házat megvédeni, a tömeget nem lehetett volna távoltartani.

Az év nyarán még sötétebb fellegek tornyosultak hazánk egén, és midőn júliusban a szerbek megtámadták a magyarokat, már érezni lehetett a szörnyű események közeledtét.

Ekkor támadt Schröernek az a gondolata, hogy Goethe-ünnepet rendezzen Pozsonyban. Már akkor látni lehetett, hogy Goethe születésének századik évfordulóját aligha tudják a következő esztendő augusztusában megünnepelni, s így a pozsonyiak még a vihar kitörése előtt, a kilencvenkilencedik évfordulón rendezték az ünnepélyt. A résztvevők kimentek a pozsonyi erdőbe, s itt Schröer üdvözölte őket. Majd előadásokat tartottak, Goethe verseit szavalták és dalait énekelték.¹⁰

Ősszel az események már feltartóztathatatlanul zuhogtak egymás után. A pozsonyban jólismert Lamberg gróf ekkor kapta végzetes megbízatását. Halála hírért Schröer vitte meg fiának, Ferencnek.¹¹

A líceumban már régóta szüneteltek az előadások. Az év májusában a tanuló ifjúság egyrésze fegyvert fogott, és a haza védelmére sietett. A városban ekkor már mind határozottabban bontakoztak ki a pártok. Voltak ugyan, akik szembefordultak a nemzeti mozgalommal, de a lakosság túlnyomó többsége a magyarság oldalára állt. A férfiak tömegestől siettek a nemzeti hadseregbe. Schröeréknek legjobb barátai, még a „kerekasztal”-nak egyik tagja is,¹² a haza szolgálatába állottak. Beyer Rudolf nyomban a háború kitörésekor felajánlotta szolgálatait a nemzeti hadseregnek, és századosként vett részt a háborúban. A magyar ügyet tollával is szolgálta: Rupertus álneven élénk publicisztikai működést fejtett ki.

¹⁰ Erről l. *Pressburger Zeitung*, 1852. 211. sz. (*Goethe—Feier*) és Oeser emlékiratait, 246. l.

¹¹ Oeser emlékiratai, 249. l.

¹² L. Oeser emlékiratait, 242. l.

Oeser, a hazai németiség szellemi vezére, testben és lélekben megtörve teljesen visszavonult. Ő még a századeleji békés-csendes idők szülötte, szellemben a humanitás korának gyermeke.¹³ Bár fellobbannak előtte a nemzetiségi harcok, bár olykor maga is türelmetlenebbül lép fel a hazai németiség szabad kulturális fejlődése érdekében, a magyar hazában lakó népek egymásiránti megértését és szeretetét azonban mindennél fontosabbnak tartotta. Sohasem állt szembe ellenséggént a nemzeti mozgalommal, s németisége sorsát mindig elválaszthatatlanul fonta össze a magyarságéval.¹⁴

Állásfoglalása korántsem volt egyedülálló. A hazai németiség öntudatos képviselőit mindig szoros benső kapcsolatok fűzték a magyar hazához s az államfenntartó magyarsághoz: a sorsközösség átérzése.¹⁵ Ez mindig élesen elválasztotta őket a szláv meg oláh nemzetiségi vezetérek államellenes mohó terjeszkedési törekvéseitől.

Oesernek vezérszerepe visszavonulása után fiára hárul. Schröer átveszi tőle a Német Egyesület vezetését, s fiatalos buzgalommal lép apja nyomdokaiba. „...und es wurde endlich in so manchen deutschen Herzen das nationale Bewußtsein... erweckt“ — állapítja meg önmaga munkájáról — „und so wenigstens im Kleinen angedeutet, was die Aufgabe der Deutschen in allen nicht deutschen Provinzen Oesterreichs sein mußte.“¹⁶

Schröer azonban már az új idők szülötte. Fiatalsága a nemzetiségi harc idejére esik, s a nemzeti harc idején érik férfiúvá. Apjától beléoltott népi öntudata heves természete meg fiatalkori élményei folytán sokkal erősebben nyilatkozik. A humanitás eszméje még nem veszett el számára, de jellege már a művelődés gondolatában tükrö-

¹³ L. Gottfried Fittbogen: *Tobias Gottfried Schröer über die Zukunft des deutschen Elements in Ungarn*. Deutschungarische Heimatsblätter, 1935. 51. l.

¹⁴ L. különösen *Über Erziehung und Unterricht in Ungarn*, in Briefen an den Grafen Stefan Széchenyi (Lipce, 1853.) c. munkáját.

¹⁵ L. B. v. Pukánszky: *Wandlungen und Abwandlungen des deutsch-ungarischen Bewußtseins*. Ung. Jahrbücher, 1934. 158. l.

¹⁶ L. *Geschichte der deutschen Literatur* (Pest, 1853) című munkájának bevezetését. (5. l.)

zódik: a humanitás nála műveltség.¹⁷ A tót agitátor Hurbant, volt liceumi iskolatársát figyelmezteti, hogy munkája hiábavaló, mert az idők viharában csak a magaskultúrájú nagy népek állhatnak helyt. A műveltség nézőpontjából tekint le barátjára, és kíméletlenül azt javasolja, hogy a kis népek olvadjanak be a hatalmasokba. A tótság törekvése saját kultúrájának megteremtésére reménytelen, és jobban használnának önmaguknak, ha a német műveltséghez csatlakoznának.¹⁸ Őt magát is a német kultúra bűvköre ejti hatalmába: „Man wird weder einen Protestanten, noch einen Catholiken, weder conservativen noch subversiven Schwärmer hören“ — jelenti ki irodalomtörténetének előszavában — „und einen für deutsche Nationalität Begeisterten nur in so fern als durch dieselbe die Humanität gewann und das Menschengeschlecht verherrlicht wurde!“¹⁹ Meggyőződése később sem változik, hanem inkább még erősödik. Három évtizeddel később egy Bécsben tartott előadásában²⁰ kiterjeszti tételét Közép-Európa valamennyi kisebb népére.²¹

*

Ilyen eszméktől áthatva áll az osztrákok szolgálatába. Egyelőre Pozsonyban marad, és tudósításokat küld a bécsi *Pressenek* meg a *Pester Zeitung*nak a legújabb pozsonyi eseményekről. Több cikke jelenik meg a *Pressburger Zeitung*-ban is.

Később, midőn a harc mind elkeseredettebb lesz, lelkesítő költeményeket ír a napilapokba. Ferenc József trónralépését boldogan ünnepli:

Sieh' da nah'st du Königssohn,
Slawa jubelt auf zu Dir,
Und der Deutsche danket Dir,
Mögst auch darin Theseus gleichen,
Ein unsterblich Reich zu gründen!²²

¹⁷ L. Fittbogen, Gottfr.: id. cikkét, 54. l.

¹⁸ L. Oeser emlékiratait, 244. l.

¹⁹ Schröer i. m., 5. skl.

²⁰ *Die Deutschen in Oesterreich-Ungarn und ihre Bedeutung für die Monarchie.* (1879-ben tartotta a bécsi Deutscher Vereinben.)

²¹ V. ö. Gottfr. Fittbogen id. cikkével, 54. skl.

²² *Zwei Zeitgedichte.* Pester Zeitung, 1849. febr. 21. (Karl Julius álnéven jelent meg.)

Majd Ferenc József dicsőítésére új *Gott erhaltet* ír (*Neue Volkshymne*), s ebben alig tud betelni az ifjú uralkodó magasztalásával. Kéri, büntesse meg a rebelliseket, majd a jövőbe pillantva elérhetőnek véli ideáljait: „Strahle über die Gefilde Oesterreichs dann weit und breit Seines deutschen Geistes Milde, Deutscher Bildung Herrlichkeit!“ Mikor az uralkodó májusban ellátogatott Pozsonyba, a díszebédnél átnyújtották neki a város képviselői Schröer himnuszának néhány versszakát.²³

Nem sokkal később Pozsonyban járt Geringer báró is, Magyarország későbbi polgári főbiztosa, és érdeklődött az ékestollú cikkíró felől. Találkozott Oeserrel is, és megígérte, hogy fiát támogatni fogja.²⁴

Ezalatt a tavaszi hadjárat fényes magyar győzelmei Ferenc Józsefet újabb elhatározásokra bírta. A varsói császártalálkozás befejezte az orosz beavatkozás diplomáciai külsőségeit, és ugyanakkor tervbevették az új főparancsnok kinevezését.

Május 22-én jelent meg a pozsonyi osztrák főhadiszálláson Haynau Gyula báró tábornok. Egyelőre a főparancsnok adlátusaként tájékozódott a hadsereg helyzetéről.²⁵ Egy héttel később Schönbrunnban a császár előtt tisztelegget, majd kinevezett főparancsnokként tért vissza Pozsonyba.²⁶

Hamarosan megdöbbenő híre járt a városban, hogy Haynau főparancsnoki működését egy evangélikus lelkész meg két honvédtiszt felakasztásával kezdte. Még nagyobb riadalmat okozott az orosz csapatok bevonulása. Magukkal hozták a vérhast meg a kolerát, s ez szörnyű pusztítást vitt végbe a lakosság soraiban.²⁷ Schröer ekkor még Pozsonyban tartózkodott, de Geringer ígéretét hamarosan teljesítette. Már június elején fontos levelekkel az osztrák főhadiszállásra küldötte Haynau táborszernagyhoz. Haynau az ügyes stilsztát szívesen maga mellett tartotta, s Geringer

²³ Később a *Pester Zeitung* is közölte. (1849. júl. 29. sz.)

²⁴ Bpesti Orsz. Levéltár, helytartótan., 314/Gg—1849.

²⁵ Steier Lajos: *Haynau és Paskievics*. Budapest, év nélk. 1. köt. 7. l.

²⁶ Steier Lajos: i. m. 11. l.

²⁷ U. ott 20. l.

kérésére²⁸ magántitkáru alkalmazta. Schröer június 28-án foglalta el hivatalát.²⁹ Haynau napiparancsainak, rendeleteinek és kiáltványainak javarészét ő fogalmazta.³⁰

Így került Schröer a nemzet kínszenvedésében gyönyörködő zsarnok szolgálatába, kinek neve 1849-i nemzeti harcunk szörnyű végének, a védteleneket gyilkoló reakciónak és a szűk látókörű bécsi politika véres kegyetlenségének legmértöbb szimbóluma.³¹

Pest visszafoglalása után elsősorban csak a bécsi *Presset* látta el tudósításokkal Pozsonyból meg a főhadiszállásról. A főhadiszállás június 26-án felkerekedett, és Magyaróvárra tette át székhelyét.³² Ekkor kezdődött a döntő küzdelem. Haynau Ferenc Józsefet is meghívta, és egy hangzatos hadiparancsban jelentette be a támadás megkezdését. Két nappal később az egymással versengő orosz meg osztrák csapatok elfoglalták Győrt, s ide már a következő napon követte őket a főhadiszállás is. Ezután Schröerék Bábólnán állomásoztak néhány napig, majd Nagyigmándra vonultak, s itt Pest megvételeire várakoztak.

A főhadiszállásról továbbra is küldözgette a német napilapoknak lelkesítő költeményeit, a „genre-képeket a háborúból”.³³ Ezek nem annyira háborús genre-képek, hanem inkább lojalitástól csepegő, elég gyenge politikai költemények (*Aus dem Spitale Carlo Albertos, Nach der Weise: „Der gute Kamerad“*).³⁴ Az egyikben (*Die Gutgesinnten*) a játszadozó gyermekek bátran szembenéznek a golyóval, mert:

²⁸ A bécsi Műegyetem levéltára (246. sz.).

²⁹ Bozóky Endre dr.: *A pozsonyi m. kir. áll. főreáliskola története* Az intézet 36. értesítőjében, az 1894/95. iskolai évről. 106. l.: Schröer Gyula Károly életrajzi adatai.

³⁰ Schröer jelzete: $\Sigma =$, amelyet a napilapokban is használt, sokszor szerepel a bécsi Hadilevéltár Haynau-aktáin. (Margarete Drapela tanárnő úrnő, Bécs, szíves közlése.)

³¹ Steier L.: i. m. 8. l.

³² Schröer beszámol útjukról a *Pester Zeitung* 1849. július 22-i számában. (*Aus dem Hauptquartier*, $\Sigma =$ jelzettel.)

³³ Genrebilder aus dem Kriegsleben. *Pressburger Zeitung* és *Pester Zeitung*, 1849. július.

³⁴ *Pester Zeitung*, 1849. júl. 28.

„Die Kugeln, sie wissen's wer schwarzgelb ist, Sie droh'n nur dem schlimmen Magyaren!“³⁵ Egy másikonban (*Der Soldat auf den Schanzen vor Raab*) Győr megvétele után így ír, a tavaszi eseményekről teljesen megfélekedezve:

Der Feind ist fort, leer finden wir die Schanzen,
Wie flieht so bald der prahlende Magyar!
Wo unsre Kugeln, unsre Bomben tanzen,
Da weilt nicht gerne der Rebellen-Schaar.³⁶

Már ekkor megjövendőli a kegyetlen bosszút:

Die Stunde naht der Strafe, des Gerichtes,
Wo Gott sich zeigen wird gerecht und klar,
Auf jedes Haupt zermalmenden Gewichtes
Fällt Gottes Zorn, das Schuld am Unheil war.

A nagyigmándi főhadiszállásról írja, mikor már az orosz segítség eldöntötte a háború sorsát, és alig volt remény a győzelemre:

Gute Nacht dort drüben, du Rebell,
Kannst du auch hoffen Sieg, Gesell?
Was Gott nicht will, geht doch zu Grund,
Helf' Gott dir in der letzten Stund'!³⁷

Az osztrák csapatok tizenegyedikén délután bevonultak Pestre, s egy héttel később követte őket a főhadiszállás.³⁸ Schröer így emlékezik meg az eseményről:

— „Ich hatte das Glück, bei dem Siegeszuge Sr. Exc. des FZM. Baron v. Haynau von Pressburg aus bis hier mit gewesen zu sein. Ich war dabei; noch in jungen schönen Tagen. und werde als Greis einmal, wenn ich lebe, jüngeren Generationen erzählen können. Dann werden alle die Erinnerungen auftauchen vor mir in verklärten Ferne, ... der ganze Weg hierher! Raab, Ács, Igmánd, alle die Schlachten! — doch Alles übersteigen wird die Erinnerung an das Gefühl: wir sind in Pest und werden es nicht mehr verlassen.“³⁹

³⁵ Pester Zeitung, 1849. júl. 27., K.(arl) J.(ulius) álnéven.

³⁶ Pester Zeitung, 1849. július 29.

³⁷ *Der Vorposten in der Nacht*, Pressb. Ztg., 1849. júl. 31.

³⁸ L. Pester Zeitung, 1849. július 22.

³⁹ *Für die Deutschen im Lande*, Pester Ztg., 1849. aug. 1.

A lakosság ezt ugyan nem fogadta ilyen örömmel. Schröer maga volt kénytelen megállapítani: „die Gesinnung hier und in Ofen ist sehr wenig erfreulich“.⁴⁰ Ezért igyekezett a város német lapjában megnyerni számukra a lakosságot. A magyar uralom alatt betiltott *Pester Zeitung* szerkesztését Pest elfoglalása után jóbarátja, Glatz Eduárd vette át.⁴¹ A lapnak Schröer szorgalmas munkatársa lett. Σ = jelzetű cikkei nem kis feltűnést keltettek.⁴² E mellett továbbra dolgozott Haynau mellett is, irogatván a táborszernagy hangzatos proklamációt. Hogy milyen hatásos kiáltványokat készítettek Haynau titkárai, mutatja a *Pester Zeitung* egyik megjegyzése: „Dieser Aufruf ist so gut wie 20.000 Mann Besatzung.“⁴³

A főhadiszállás csak egy hétig maradt a fővárosban. Július 25-én útrakelt az előreküldött csapatok után. Az induláskor Schröer azt a reményét fejezte ki, hogy hamarosan bevégezhetik a hadjáratot.⁴⁴ Haynau valóban gyorsan haladt előre, és már augusztus első napjaiban bevonult Szegedre.

Szeptemberben pedig, a honvédség hősi ellenállásának összeroppanása után, Haynau már ismét Pesten van, és díszelőadást rendeznek tiszteletére a Nemzeti Színházban.

⁴⁰ *Pester Zeitung*, 1849. 1024. sz.

⁴¹ V. ö. Berzeviczy A.: *Az absolutismus kora Magyarországon*. II. köt. Budapest, 1925. — 426. l.

⁴² Schröer szerzőségét a következő érvek bizonyítják: 1. Schröer nyilatkozata, hogy az osztrák ügyet tollával is szolgálta: a *Pester Zeitungban*, a *Pressburger Zeitungban* és a bécsi *Presseben* megjelent cikkeivel. (A bécsi Kultuszminisztérium levéltára, 23.342/891. sz.) Ezekben a lapokban Schröer nevének megfelelő egyetlen jelzet: Σ =. 2. Ez a jel megtalálható a bécsi hadilevéltár *Haynau-aktáin* is (Schröer Haynau magántitkára volt!) — M. Drapela tanárnő úrnő (Bécs) szíves közlése. 3. A cikkekben előforduló *életrajzi adatok*. (Protestáns vallása, a pozsonyi líceum tanulója, németországi útja, hallói tanulmányai, pozsonyi lakóhelye, útja Haynauval Pestre stb.) 4. A Pestről keltezett *cikkek dátuma* egybeesik pesti tartózkodásával, a pozsonyiak pozsonyi tartózkodásával. 5. A maga szerkesztette *Pester Wochenblatt* külügyi szemléjének is ez a jelzete. 6. Az *anyanyelvi oktatásról kifejtett nézetei* (Pest, Ztg., 1849., 1041., 1043., 1065. sz.) helyenként majdnem szóról-szóra egyeznek 1860-ban jegyzőkönyvbe mondott nyilatkozatával.

⁴³ *Pester Zeitung*, 1849. 1027. sz.

⁴⁴ *Pester Zeitung*, 1849. 1027. sz.

A színpadon hevenyészett oltárféle emelvény állott, rajta az ifjú császár meg a vérengző táborszernagy képe.⁴⁵ A magyar művészet hajlékában az új „Gott erhalte“-t énekeltek, s ennek nyomtatott példányait szét is osztották.⁴⁶

Schröer szeptemberben Pesten maradt, és továbbra is magántitkárként működött Haynau mellett. A *Pester Zeitung*-ban és a *Pressburger Zeitung*-ban megjelent cikkeiben még lelkesebben igyekezett az új idők eszméinek megnyerni a lakosságot. Nagy optimizmussal fordult a magyarsághoz:

— „Wollt ihr uns Deutschen, Slawen, Romanen, wollt ihr uns nicht die Hand zum Bunde für die Ewigkeit reichen? Wollt ihr uns nicht beistehen bei dem Riesenbau eines so herrlichen Staates, der sich eben gestalten will? Auf, ungesäumt! Nehmet Bausteine auf!“⁴⁷

Schröer október 10-ig maradt Haynau szolgálatában.⁴⁸ A hónap közepén hazatért Pozsonyba.

A líceumban az ősszel újra megkezdődtek az előadások. Schröer azonban nem foglalta el helyettes tanári állását, csupán a szemináriumi gyakorlatokat tartotta meg néhány-szor odahaza.⁴⁹ Abban reménykedett, hogy magas pártfogói keresztülviszik egy felsőbb tanintézethez való kinevezését. Apja már régebben kérte Geringer báró támogatását, ő maga pedig Haynau oldalán ismételtén találkozott a főbiztossal, s elmondotta, hogy életének egyetlen vágya: katedrához jutni.

III.

Az abszolútizmus szolgálatában.

Kinevezik helyettes tanárrá a pesti egyetemre. — Az akkori állapotok az egyetemen. — A német szeminárium. — Oeser halála. — Az első kísérletek kineveztetésére. — Színházi cenzor. — Újabb cikkei a *Pester Zeitung*-ban. — A *Pester Wochenblatt* szerkesztője. — Lemond katedrájáról. — Kinevezik a pozsonyi főreáliskolához. — Az iskola az

⁴⁵ Kárpáti Aurél: *A százéves Nemzeti Színház*. Pesti Napló, 1937. aug. 22. — Az előadásról Schröer is beszámol: *Pester Zeitung*, 1849. szept. 2.

⁴⁶ Nem lehetetlen, hogy itt Schröer szövegéről van szó, hiszen az előadás rendezésében bizonyára ő is résztvett.

⁴⁷ *An die Magyaren*. *Pester Zeitung*, 1849. szept. 4.

⁴⁸ Bozóky E.: i. m. 106. l.

⁴⁹ L. Markusovszky Sámuel: *A pozsonyi ág. hitv. ev. lyceum története*. Pozsony, 1896. — 597. l.

abszolútizmus alatt. — Leteszi a tanárvizsgát. — Tankönyvei. — Szépirodalmi munkái. — Megnősül. Családja. — Az olaszországi háború. — „Deutsche Lieder aus Oesterreich”. — Az októberi diploma következményei. — A magyar tanítási nyelv behozatala ellen. Távozása Pozsonyból.

Oeser 1849. december 3-án levelet kapott az Akadémiai Tanács elnökétől. Ebben tudatták vele, hogy fiát Geringer báró, a helytartóság főnöke kinevezte helyettes tanárrá a pesti egyetem német tanszékére.¹

Nagy volt az öröm a Schröer-házban. Oeser és fia azonnal levelet írt Geringernek, s ebben alig győzték hálájukat kifejezni. „Der Brief... erfüllt mich und das Haus meiner Eltern mit hoher Freude!” — írja Schröer. „Euer Excellenz haben meine Bitte um Verleihung einer Supplentur der Literaturgeschichte nicht nur genehmigt, sondern Sie haben, wie ich dem Briefe entnommen, dem gesunkenen Katheder für deutsche Lit. auch zugleich eine, der ak. Würde einzig geziemende Stellung angewiesen, was meine ganze Liebe und Willenskraft, so wie eine jede etwaige Fähigkeit in mir um so mehr in Anspruch nimmt, als dadurch mein Wirkungskreis, der meiner ganzen Richtung am meisten entsprechen wird.”²

A fiatal, huszonnégy éves Schröer állása nem volt ugyan végleges, mert még hiányzott a császári kinevezés, de reménykedtek, hogy az sem fog elmaradni. Sejthető volt ugyan, hogy a pesti episkopális egyetemen aligha lehet protestánst alkalmazni,³ de ezt az akadályt sem látták legyőzhetetlennek, úgyhogy teljes volt örömük.⁴

Schröert új munkaköre azok közé a tanárok közé állította, akiknek a németesítő abszolútizmus eszközeiként feladatuk volt végrehajtani a bécsi minisztériumnak a nemzet jogait lábbal tipró és létérdekeibe ütköző intézkedéseit.⁵ Pozsonyi barátai lelkesítő költeménnyel búcsúztatták:

¹ Budapesti Orsz. Levélt., helytart., 314/Gg. — 1849.

² U. ott (levél-melléklet).

³ Schröer ág. ev. vallású volt.

⁴ L. Oeser emlékiratait, 251. l.

⁵ Kornis Gyula: *Középiskoláink elnémetesítése az abszolútizmus alatt*. Egyet. Phil. Közl., 1935. 159. l.

Die Stunde kam — dein Lauf beginnt,
Nun wacker — frisch ins Leben,
Du sollst der Zeit, die trüb gesinnt,
Die ersten Blüten geben!⁶

Schröer Reseta János helyét foglalta el az egyetemen. Resetát 1848. júniusában több tanártársával együtt nyugdíjazták, mert nem tudott magyarul. Később a háború miatt csak rövid ideig voltak előadások, 1849. november elejére azonban Geringer elrendelte az egyetem megnyitását.⁷

Schröer irodalomtörténeti előadásokat tartott heti 3—4 órában.⁸ Jövedelme nem volt sok, helyzete sem valami megnyugtató, mert a magyarérmű fiatalság nem egyszer szembehelyezkedett az új tanárokkal.⁹

Az Akadémiai Tanács azonban a fiatal tanár működésével mind politikai, mind tudományos szempontból teljes mértékben meg volt elégedve.¹⁰ Szép számban hallgatták előadásait, és külön érdemének tudták be az írásbeli meg szóbeli gyakorlatok bevezetését, amelyeket irodalomtörténeti felolvasásai közé iktatott. A pesti egyetem német szemináriuma többször nyilvános „beszédgyakorlatokat” rendezett a bölcsészeti kar egyik tantermében. Ezeken olykor Geringer is megjelent, és nem titkolta meglepődését.

A szeminárium tagjai nagyszámú hallgatóság előtt léptek fel. A maguk készítette, de szabadon előadott dolgozatok tárgyát az előadásokon megismert irodalomtörténeti korszakokból merítették. Érdekesekek ezeknek az előadásoknak címei: *Eine Parallele zwischen Hellenen und Germanen. Die Deutschen und die Geschichte. Die ältesten Denkmale der deutschen Literatur. Das Nibelungenlied* stb.¹¹

⁶ Ludwig Hall: *An Julius Schröer*. Pressburger Zeitung, 1849. dec. 18.

⁷ L. Szentpétery Imre: *A bölcsészettudományi kar története*. Budapest, 1935. 385. skl.

⁸ A bécsi Műegyetem levéltára (246. sz.).

⁹ Bécsi Városi Ktár, kéziratár, 28479. sz. (Schröer önéletrajzi feljegyzései.).

¹⁰ Budapesti Orsz. Levélt., helytartótan., 979/Gg. — 1850.

¹¹ Egy ilyen szemináriumi gyakorlatról beszámol a *Pester Zeitung* 1850. márc. 22-i száma. (*Die neuen Schulinspektoren und das deutsche Seminar an der Pester Universität*.)

Közben Oeser kitüntetéséről sem feledkeztek meg: március közepén kinevezték tanfelügyelővé és iskolaügyi tanácsossá.¹² Oeser azonban már súlyos beteg volt, és alighogy elfoglalta hivatalát, néhány héttel később elhunyt.¹³

Midőn ekkor a magáramaradt özvegy a hatóságokhoz fordult, hangoztatván férjének irodalmi, pedagógiai és politikai érdemeit,¹⁴ Geringer sietett felhasználni az alkalmat kedves emberének kineveztetésére. Thunnak azt az ajánlatot tette, hogy vagy az özvegyet részesítsék támogatásban, vagy pedig Schrőert nevezzék ki rendes tanárrá.¹⁵ Jóllehet az Akadémiai Tanács elnöke figyelmeztette, milyen nagy feltűnést keltene a fiatal evangélikus tanár kinevezése.¹⁶ Ehhez Thun nem is járult hozzá. Az özvegy csekélyke kegydíjat kapott, Schrőer pedig továbbra is helyettes tanár maradt.¹⁷

Geringer azonban, ahol csak tehetette, támogatta Schrőert. A „német műveltség terjesztése és az osztrák érület felkelése“ olyan érdeme, amelyet a császári biztos külön remunerációval jutalmaz.¹⁸ Mikor pedig a következő évben az ismét bevezetett cenzúra a rendőrigazgatóság hatáskörébe jut, március elején Schrőert is kinevezi a cenzorok közé.¹⁹ Schrőer Prottmann, a hírhedt pest-budai rendőrfőnök²⁰ oldalán dolgozott, s az volt a feladata, hogy véleményt mondjon az új színdarabokról.²¹ Ugyanekkor beválasztották a középiskolai érettségi bizottságba is.²²

Schrőer pesti tartózkodása alatt ismét munkatársa lett a *Pester Zeitung*nak, de politikai cikkeket már csak elvétve írt.²³ Több színházi tudósítás jelent meg tollából, néhány

¹² Budapesti Orsz. Levélt., helytartótan., 4939/G — 1850.

¹³ Oeser emlékiratai, 252. l.

¹⁴ Budapesti Orsz. Levéltár, helytart., 11390/G — 1850.

¹⁵ U. ott.

¹⁶ U. ott 979/Gg — 1850.

¹⁷ U. ott 19186/G — 1850.

¹⁸ U. ott 915/Gg — 1850.

¹⁹ U. ott 498/Gg — 1851.

²⁰ L. *A magyar nemzet története*. Szerk. Szilágyi Sándor. 10. köt. Budapest, 1898. 490. skll.

²¹ Budapesti Orsz. Levéltár, helytartótan., 2625/Pr — 1851.

²² A bécsi Műegyetem levéltára. (246. sz.)

²³ *Vom ungarischen Horizont*, 1850. jan. 27., *Macht und Freiheit*, márc. 10.

cikk az egyetemi oktatásról, több könyvismertetés és néhány irodalomtörténeti kérdésnek fejtegetése.²⁴

1850. július 1-től a *Pester Zeitung* egy hetenként megjelenő mellékletet adott, a *Pester Wochenblattot*. Szerkesztője Schröer lett. Az újságnak tartalmaznia kellett volna elbeszéléseket, népeletből vett rajzokat, irodalmi és művészeti híreket, könyvismertetéseket, bel- és külpolitikai szemléit, valójában azonban jóval kevesebbet nyújtott. Később külső formában is, belső tartalomban is mindjobban összezsugorodott, az év végére pedig meg is szűnt.

Schröer pártfogói később sem tudták keresztülvinni kinevezését. Az Akadémiai Tanács elnöke, Virozsil, az elhunyt Oesernek jóbarátja, ismételten javasolta ugyan a kultuszminisztérnél legalább rendkívüli tanárrá való kinevezését, Thun azonban hajthatatlan maradt.

1851-ben végre nem hivatalosan közölték vele, hogy mondjon le katedrájáról.²⁵ Mivel legtekintélyesebb pártfogója, Geringer báró az év végén elkerült a helytartóság éléről, Schröer hajlott is erre, és az akkor megalakulófélben lévő bécsi reáliskolák egyikéhez szeretett volna kerülni.²⁶ Thun azonban, a pályázati határidő letelte miatt, ezt a kérését elutasította.²⁷ Végre a következő esztendő januárjában értesítették, hogy a pozsonyi főreáliskolához nevezik ki, a felsőbb osztályok német irodalmi tanárává.²⁸

Schröer február közepén tért vissza szülővárosába. Március 3-án letette a hivatali esküt, és nyomban megkezdte működését²⁹ immár harmadik munkahelyén.³⁰

*

A csak nemrég megnyílt intézet az első teljes reáliskola

²⁴ *Die Posse in vier Jahrhunderten*, 1850. márc. 7., *Dramaturgie*, 1851. jan. 5., *Über Kunstmengerei*, febr. 5.

²⁵ Bécsi Városi Könyvtár, kéziratgyűjtemény, 28479. sz. (Schröer önéletrajzi feljegyzései.)

²⁶ Bpesti Orsz. Levélt., helytart., 2752/Pr — 1851.

²⁷ U. ott, 2897/Pr — 1851.

²⁸ U. ott 2015/852 és 2462/852. sz.

²⁹ U. ott 4799/852. sz.

³⁰ Eltávozása után a pesti egyetem német tanszéke egyideig egyáltalán nem volt ellátva. Csak aug. 7-én nevezték ki Gärtner Vilmost, a bécsi egyetemi templom volt lelkészét rendkívüli tanárrá.

volt nemcsak hazánkban, hanem az egész monarchiában. Tanítási nyelvén Thun „Entwurf“-ja a németet tette,³¹ élére pedig Pablasek Mátyás igazgató került, „ein treuer Diener seines Herrn“. Az intézet vezetősége minden alkalmat megragadott, hogy lojális érzelmeit a tanuló ifjúságba oltsa.³² Erre egyébként a felsőbb kormányhatalom is utasította a tanárokat, mert meghagyta, hogy ne elégedjenek meg a tananyag száraz elvégzésével, hanem keltsék fel az ifjúságban az uralkodó rendszer iránti vonzalmat és lelkesedést.³³

Bár a tanárok valamennyien szakképzett pedagógusok voltak,³⁴ mégsem volt egyiknek sem oklevele. 1855. végén azonban felhívás érkezett az iskolához, hogy a tanév végére a vizsgát minden tanárnak le kell tennie.³⁵ Schröer az elsők között, már január 18-án, Bécsben megszerezte diplomáját.³⁶

Pozsonyban kezdette meg Schröer tudományos működését, s mint reáliskolai tanár, először tankönyveket írt. A tankönyvhiány a német nyelv tanítását is nagyban megnehezítette. Hogy segítsen rajta, egy tervet dolgozott ki, s ezt megküldötte Vernalekennek. A germanista egyetértett a fiatal tanárral. Felszólította, hogy könyvét adja ki.³⁷ Schröer azonban egyelőre csak tervét tette közzé az intézet értesítőjében,³⁸ de a következő évben már megjelent *Geschichte der deutschen Literatur* című munkája,³⁹ néhány rövid „vezérfonál“ kivételével az első nyomtatott német irodalomtörténet Magyarországon.

A könyvről Weinhold is elismerően nyilatkozott.⁴⁰ Iro-

³¹ L. Kornis Gy. id. cikkét, 132. l.

³² Bozóky: i. m. 32. l.

³³ U. ott 36. l.

³⁴ L. Kornis Gy. id. cikkét, 138. l.

³⁵ Bozóky: i. m. 37. l.

³⁶ U. ott 106. l.

³⁷ Pressb. Progr., II. 31. l.

³⁸ *Über den Lehrstoff für den deutschen Sprachunterricht in den höhern Classen der Schulen.* (Vorschlag zu einem neuen Lesebuch.) Zweites Programm der öffentl. vollst. Realschule der k. Freistadt Pressburg. Pozsony, 1852. 30. skk.

³⁹ Ein Lehr- und Lesebuch für Schule und Haus. Pest, Gust. Heckenast, 1853.

⁴⁰ Zeitschr. für die öst. Gymnasien, IV. 579. l.

dalomtörténeti méltatásokat meg szemelvényeket tartalmaz, s azokból az előadásokból keletkezett, amelyeket Schröer a pozsonyi líceum Német Egyesületében, később pedig a pesti egyetemen tartott. Alapjául Gervinus monumentális irodalomtörténete⁴¹ szolgált.⁴² Kívüle Schröer Grimm Jakab, Koberstein és Wackernagel munkáihoz is fordult olykor segítségért. Könyvében nem sok újat ad. Így munkájának egyetlen érdeme, hogy Gervinus hatalmas művének lényegét kihamozta, és Magyarországon hozzáférhetőbbé tette.

A következő évben adta ki tervbevetett német olvasókönyvének első füzetét.⁴³ Ebben, a Bach-rezsím szelleméhez híven, nem győzi eleget hangoztatni a tudományos cél mellett az erkölcsi feladat fontosságát: a „hazafias“ érzület felkeltését. Maguk a tanügyi kívánságai határozottan túlzottak, mert nemcsak középfelnémetet, hanem még ófelnémetet és gótot is akart a középiskolában tanítani.

Már az ötvenes évek elején foglalkozott azzal a gondolattal, hogy összegyűjti és kiadja költeményeit. Ezekből már több jelent meg „Karl Julius“ álneven napilapokban. Pröhle „Norddeutsches Jahrbuch“-jában (1846-47), valamint O. L. B. Wolf egyik gyűjteményében.⁴⁴ 1853. végén megküldötte néhány versét Johann Gabriel Seidl ismert bécsi lírikusnak, az író folyóirata (Aurora) számára. Egyúttal arra is kérte, hogy verseskötetétnek kiadót szerezzen. Bár Seidl ellátta tanácsokkal a fiatal költőt,⁴⁵ Schröer egyelőre mégsem tette közzé költeményeit.

Így csak 1856-ban jelent meg egy kis verseskötete.⁴⁶ Legeredetibbek benne lírai költeményei, bár elárulják, hogy írójuk Goethe iskoláján nőtt fel: tőle leste el az egyszerű dal titkát. A költemények első részében (Liebe, Jahreszeiten) tisztán

⁴¹ *Geschichte der poetischen Nationalliteratur der Deutschen*. 5 köt. Lipcse, 1835—1842.

⁴² Lásd a könyv előszavát. (6. l.).

⁴³ *Erstes Heft eines „deutschen Lesebuchs für die oberen Classen von Mittelschulen“*. Viertes Programm der öffentl. vollst. Realschule der k. Freistadt Pressburg. Pozsony, 1854. 3—21. l.

⁴⁴ „Die deutschen Dichter der Gegenwart“. Lipcse, 1847.

⁴⁵ L. Seidl levelét Schröerhez (a Kiadatlan Leveleknél).

⁴⁶ *Gedichte*. Wien, L. C. Zamarsky, 1856.

szólaltatja meg kedélyhangulatának akkordjait, s ügyesen szorítja az apró keretbe érzelmeinek megnyilvánulásait (*Immer Lieder, Vorfrühling, Bild, Liebchen ist da, Herbst ist da*). A másik rész (*Gelegentliches, Gestalten, Bilder*) költeményei inkább objektívek, vagy éppen reflexióból fakadtak.

Az epikumot csak néhány darab képviseli. Vannak közöttük régi balladák meg mondák feldolgozásai, s ezekben ügyesen alakítja egyéni felfogása szerint az idegen anyagot. Merész kísérlete, hogy Schiller után egy második Toggenburg lovagot írjon, érdekes összevetésre ad alkalmat. Ettől a balladájától, valamint Uhland gyűjteményének két népdala nyomán írt költeményétől (*Der Ritter und das Mägdelein, Zwei Königskinder*)⁴⁷ nem lehet némi eredetiséget elvitatni. Az antik formában és szellemben írt epikumai már határozottan mesterkélték.

A kötet harmadik része *Siegfried's Tod* című 5 felvonásos tragédiájából tartalmaz részleteket. A drámát már régebben írta, s az első felvonás kéziratát megküldötte Grimm Jakabnak.⁴⁸ Bár Grimm nem nagy elismeréssel nyilatkozott a fiatal költő szomorújátékáról,⁴⁹ Schröer mégis felvette verseskötetébe az első felvonást, a többiből pedig kiszakított jeleneteket. Így Schröer drámaírói képességéről alig lehet véleményt alkotni. A töredékek arra mutatnak, hogy a dráma elég híven éreztette volna a hősköltemény szellemét. Ugyanezt a tárgyat egyébként már néhány évvel előbb Geibel Emánuel is feldolgozta *Brunhild* című tragédiájában, és valószínű, hogy ez a mű irányította Schröer figyelmét a drámai-lag kitűnően értékesíthető anyagra.⁵⁰ Az 1859-i Schiller-ünnepségekre is írt egy kis ünnepi játékot,⁵¹ bevezetésül Tell Vilmos november 9-i pozsonyi díszelőadásához.

Schröer verseskötete nem részesült kedvező fogadás-

⁴⁷ V. ö. Uhland, Ludw.: *Alte hoch- und niederdeutsche Volkslieder*, 1844—45. (91. és 97. sz.)

⁴⁸ L. 1854. jan. 4-ről kelt, J. Grimmhez írt levelét (Kiadatlan Leveleinél).

⁴⁹ L. 1854. ápr. 7-ről kelt, J. Grimmhez írt levelét (u. ott).

⁵⁰ Később többen is feldolgozták, így Hebbel, ugyancsak *Siegfried's Tod* című s ugyancsak 5 felvonásos tragédiájában.

⁵¹ *Festspiel zur Schillerfeier 1859*. Pozsony, K. Fr. Wigand, 1859.

ban. Bár a pesti és pozsonyi német újság elismeréssel nyilatkozott róla,⁵² a külföldi lapok figyelemre sem méltatták, az egyetlen Österreichische Zeitungot kivéve. Itt Betty Paoli⁵³ igen kedvezőtlen kritikában részesítette Schröer első szépirodalmi próbálkozását. Később azonban Weinhold a Wiener Literaturblattban sokkal enyhébben bírálta meg Schröer költeményeit, és Heinrich Kurz is kijelentette, hogy nincsenek minden érték nélkül.⁵⁴ A kis kötet 1862-ben második kiadását is megérte. Ebbe Schröer felvette újabb költeményeit is.

*

Schröer Pozsonyban lényegesen jobb anyagi viszonyok közé került: állásában véglegesítették, s jövedelme majdnem kétannyi volt, mint az egyetemen. 1855-ben nőül vette a magyar nemesi családból származott Kohányi Mihály leányát, Herminát.⁵⁵ Első gyermekük, Róbert a következő esztendőben született,⁵⁶ a második, Arnold⁵⁷ 1857-ben, harmadik fiúgyermekük pedig, Rudolf, 1864-ben, Bécsben.⁵⁸

Az ötvenes évek végén újra viharos események háborgatták Közép-Európa békéjét. Olaszország és Ausztria között végsőkéig kieleződött a helyzet, s az ellentétek 1859. márciusában kirobbantak. Mikor az osztrák csapatok az egyik vereséget a másik után szenvedték az északolaszországi harc-

⁵² L. Pest-Ofner Zeitung, 1855. 289. sz., E.(duard) G.(latz) és Presburger Zeitung, 1855. 296. sz. ismertetését.

⁵³ Az ismert bécsi költő és irodalomtörténész. (Igazi nevén Barbara Elisabeth Glück.)

⁵⁴ *Geschichte der neuesten deutschen Literatur*, Lipcse, 1872. IV. köt. 44/a. l.

⁵⁵ Kohányi Hermina 1854. máj. 8-án született Tótmegyerén. Meghalt Bécsben, 1911. márc. 28-án.

⁵⁶ Később felsőkereskedelmi iskolai tanár volt Bécsben. Fiatalon halt meg, 1888. szept. 15-én.

⁵⁷ Dr. Michael Martin Arnold Schröer a századforduló körüli évek egyik legnevesebb anglistája. 1936. őszén halt meg Kölnben. Az angol nyelv és irodalom rendes tanára volt az egyetemen.

⁵⁸ Egyideig hadnagyként szolgált a hadseregnél, később szobrászművész lett Bécsben. — Rajta kívül még két leánya volt Schröernek: Lili és Ida.

tereken, megjelentek Schröer lelkesítő „Német Dalai”.⁵⁹ Ezekben éles szemmel pillantotta át az európai helyzetet (*Oesterreich und Deutschland, Gegenüber Frankreich, Der deutsche Traum*). Egyik-másik költeményébe valóságos hírlapi vezércikket szorít. Különösen élénk feltűnést keltett *Aufruf an Preussen* című verse.⁶⁰

Néhány nappal a háború kitörése után Schröer levelet intézett a legfelsőbb bécsi rendőrhatalomhoz.⁶¹ Ennek élén akkor Kempen báró állott, aki altábornagyként szolgált az 1849-i hadjáratban. „Euer Excellenz haben mir im Jahre 1849 einige Teilnahme geschenkt,” — írja többek között levelében — „dies ermutigt mich an Ew. Excellenz diese Zeilen zu richten. Euer Excellenz sind in der Lage zu ermessen, ob in der Hauptquartier der Heere oder in Wien selbst ein Stylist zu brauchen wäre, der allen Veröffentlichungen diejenige Wärme leiht, durch welche sie sich am meisten empfehlen, der von einer Vaterlandsliebe beseelt ist, die eine ähnliche Gesinnung auch bei anderen wachzurufen im Stande ist. Sollte dies der Fall sein, so werden Ew. Excellenz mich am Besten geeigneten Ortes in Vorschlag zu bringen wissen.”

Schröer kérését valóban szóvátették⁶² de a montebellói és a magentai vereségek, valamint az osztrák haderő visszavonulása miatt már nem kerülhetett sor alkalmazására. Három héttel később pedig az olasz csapatok nagy győzelme Solferinónál végleg eldöntötte a háború sorsát.

A külpolitikai események hazánkban is egy csapásra megváltoztatták a helyzetet. Az októberi diploma kibocsátása az abszolutizmus bukását és az alkotmányos uralom visszaállítását jelentette. A lojálisok előtérbe-helyezése egyszerre megszűnt, és az emberek óriási változások előtt állottak.⁶³

⁵⁹ Névtelenül jelentek meg röpiratként Bécsben, 1859. áprilisában *Deutsche Lieder aus Oesterreich* címmel. A bécsi Belügyminisztérium levéltárában van egy példány, amely a rendőrség jelentése szerint Schröer szerzőségét igazolja. (3973/859 — Präs. II.)

⁶⁰ A rendőrség jelentése. (A bécsi Belügyminisztérium levélt., 3973/859 — Präs. II.)

⁶¹ A bécsi Belügyminisztérium levélt., 3973/859 — Präs. II.

⁶² U. ott.

⁶³ Berzeviczy A.: *Az abszolutizmus kora Magyarországon*. III. köt. Budapest, 1932. — 132. l.

A pozsonyi réaliskolában nem kis meglepetést okozott december elején a városi tanács első magyar nyelvű átíratása. Ebben a Helytartóság a felől érdeklődött, hogy mi az igazgatóság véleménye a magyar tanítási nyelv behozataláról.⁶⁴ A tanári testület mindjárt másnap rendkívüli ülésen tárgyalta az ügyet. Jegyzővé Schrőert választották, akinek „tolla minden komolyan veszedelmes alkalmakkor helyt állani képes”.⁶⁵ A tanárok, egy kivételével, a német tanítási nyelv megtartása mellett nyilatkoztak.⁶⁶

A Schrőer nagy gonddal készítette jegyzőkönyv azonban nem érte el célját. Egyelőre csak a történelmet és a hittant tanították a magyar tanulóknak magyarul, de a következő esztendő januárjában már kötelezővé tették az intézet valamennyi hazai illetőségű tanulójának heti három órában a magyar nyelv tanulását. A diákokat csoportokba osztották. Schrőer a német anyanyelvű haladókat tanította.⁶⁷

Ettől kezdve több tanárnak a lába alatt inogni kezdett a talaj. Helyzetük mind tűrhetetlenebb lett, mert a magyar-érelmű diákság nem egyszer nyíltan szembefordult velök. Február elején már mindenfelé tekingettek valami biztosabb alkalmazás felé. Elsőnek Schrőer távozott. Február 14-én tanított utoljára az iskolában,⁶⁸ majd néhány nappal később családjával elhagyta Pozsonyt, és Bécsbe költözött.

Néprajzi tanulmányok.

Schrőer a magyarországi germanisztika megalapítója. — A hazai németiség szellemi életét illető kutatás. — A folklorisztikai vizsgálatok csak későn indulnak meg. — A romantikusok érdeklődése és ennek következményei. — A kutatás nem áll a tudomány színvonalán. — Ennek okai. — Az abszolútizmus okozta változások. — Schrőer fellépése. — Kapcsolatai Grimm Jakabbal. — Schrőer mitológiája. — Kisebb munkái. — A hazai német népi színjátékok. — Kapcsolatai Weinholddal. — A főrévi kirándulás. — Első ismertetései. — Főmunkája. — Kutatásainak eredménye. — Jelentősége. — Újabb vizsgálatai. — A Schrőerből kiindult munkálatok. — Támadása Heinzel ellen. — A hazai népszínjátékkutatás érdemei. — Schrőer későbbi dolgozatai. — Működésének jelentősége.

Schrőer pozsonyi tartózkodása idején írta legértékesebb

⁶⁴ L. Bozóky: i. m. 45. l.

⁶⁵ U. ott 46. l.

⁶⁶ U. ott 46. skll.

⁶⁷ U. ott 52. l.

⁶⁸ L. U. ott 106. l.

germanisztikai munkáit. Az akkori idők tudományos színvonalán álló művei arról tanuskodnak, hogy ő volt az első kutató, aki Magyarországon rendszeresen foglalkozott a hazai néemetséggel.¹

Mivel közelebbi érdekek a magyar írókat nem fűzték ehhez az idegenajkú lakossághoz, a magyarországi néemetség szellemi életét illető kutatás feladata magukra a hazai német írókra hárult.² Valóban már a 17. század nyelv művelő mozgalmaival kapcsolatban az erdélyi szászok meg a szepesi németek ismételtén felvetik nyelvük hovatarozásának és származásuknak kérdését. A szűkebb értelemben vett magyarországi néemetség később is elsősorban nyelvészeti irányban folytatta kutatásait, s német folyóiratainknak szerkesztői különös gondot fordítottak ilyen tanulmányok közlésére.³

A hazai néemetséget illető nyelvészeti kutatás tehát hosszú multra tekinthet vissza; a magyarországi német folklorisztika azonban csak a 19. század első negyedében kezdődik.⁴ A német romantikusoknak az a törekvése, hogy a külföldi népeket is megismerjék, Magyarországra irányozta a német tudósok figyelmét.⁵ Schlegel, Hormayr, Collin, Humboldt és a többiek érdeklődése a hazai folklorisztikai kutatást hamarosan soha nem remélt virágzásnak indítja. Lázás buzgalommal gyűjtik meg teszik közzé a tudósok népköltészetünk termékeit, s kutatják át könyvtárainkat meg levéltárainkat.⁶

A múlt század első felében tehát a magyarság népi hagyományai gondos ápolásra találtak; németeinkről azon-

¹ Bleyer, Jak.: *Aufgaben der Deutschtumsforschung im altungarischen Raume*. Dtschung. Heimatsbll., 1935. 238. 1.

² Pukánszky Béla: *A magyarországi német irodalom története*. Budapest, 1926. (Ném. Phil. Dolg. XXXI.) Bevezetés.

³ U. ott.

⁴ L. Kurzweil, Geiza: *P. Remigius Sztachopics O. S. B. und die Anfänge der deutschungarischen Volkskundeforschung*. Dtschung. Heimatsbll., III., 319. 1.

⁵ Schwartz, Elmar von: *Die deutschungarische Volkskundeforschung*. (Deutsche Volkskunde im außerdeutschen Osten. Berlin und Leipzig, Walter de Gruyter, 1930. 26. skll.) 27. 1.

⁶ L. Kurzweil, G.: i. m. 319. 1.

ban alig jelentek meg efféle ismertetések. Először Melczer Jakab fejt ki ilyen munkásságot. Pillantását a Szepességre irányítja. Rajta kívül azonban csupán Csaplovics János munkái jöhetnek számba, aki egész Magyarország lakosságáról közölt néprajzi ismertetőket.⁷

Általában a hazai németiség szellemi életét illető kutatás még a század közepén is messze elmaradt attól a tudományos színvonaltól, amelyet feltételezni lehetne a germanisztika terén Németországban elért eredmények alapján. A német nyelvészeti áramlatok ugyan mindig eljutottak hazánkba,⁸ az újabb fellendülés azonban Magyarországon alig tudta éreztetni jótékony hatását. Ennek oka egyrészt abban rejlett, hogy mire a németországi germanisták reformjai áthatották a külföldi tudományos közvéleményt, a magyar ifjaknak megtiltották az idegen egyetemek látogatását, másrészt pedig abban, hogy a diadalmas magyar nacionalizmus más utakat mutatott az akkori hazai tudományos munkálkodásnak.⁹

Az Abszolutizmus alatt azonban egy csapásra megváltozott a helyzet. A beözönlött német hivatalnoksereg és az osztrák katonai parancsuralom támogatásával megerősödött német szellem a tudomány érdeklődését is ráirányította a magyarországi németiség helyzetére meg kultúrájára.¹⁰ Így a szabadságharc utáni szomorú idők politikai elnyomottságának természetes következményeként bontakozott ki a hazai németiség ideszármazásának és szellemi életének tudományos vizsgálata.¹¹

Azok közül a kutatók közül, akik az abszolutizmus idején a hazai németiségre irányították figyelmüket, Schröer egyike volt a legképzettebbeknek. Németországi tanulmányai során közvetlenül ismerkedett meg a germanisztika legújabb vívmányaival, tudományos működése pedig közvetlenül

⁷ L. Schwartz, Elmar v.: i. m. 28. skl.

⁸ V. ö. Weber Arthur dr.: *A szépesi nyelvjárástanulmányozás története*. Budapest, 1916. (Ném. Phil. Dolg., XIX.) 40. l.

⁹ Erről l. Weber: i. m. 40. skl.

¹⁰ U. ott 41. l.

¹¹ U. ott.

Grimm Jakab hatása alatt fejlődött. A Grimm-testvérek nemcsak élénk figyelemmel kísérték a fiatal, de erőteljesen kibontakozó hazai tudományos törekvéseket, hanem állandó érintkezésben is állottak a magyarországi tudósokkal.¹² Munkáik, így elsősorban a népköltészet meg a mitológia terén végzett kutatásaik hazánkban élénk visszhangra találtak, s tudósainknak egész sora: Gaal György, Mailáth János, Mednyánszky Dénes, Erdélyi János, Ipolyi Arnold kezdte meg hatásuk alatt értékes munkásságát.¹³ Schröert is az ő példájuk indította a magyarországi németiség nyelvének, költészetének és szokásainak vizsgálatára. „Er hat schauen gelernt“ — mondja Grimm Jakabról — „und Quellen geöffnet, wie Niemand gekonnt und Keiner gekannt und seine Wissenschaft regte sowohl befruchtend, wie alle seine Werke, die Gelehrten an, als sie auch Sprachwissenschaft und Geschichte vielfach erleuchtete.“¹⁴ Schröer Grimm Jakabbal hamarosan érintkezésbe lép. Már 1854-ben két levelet vált vele,¹⁵ s tulajdonképpen germanisztikai működése csak a nagy német nyelvész buzdítása után kezdődik.

Grimm német mitológiájának hatására és Ipolyi Arnoldnak 1854-ben megjelent *Magyar mithológiájától* serkentve,¹⁶ már 1855-ben közzétette *Beitrag zur deutschen Mythologie*¹⁷ című munkáját, s ez nemcsak Magyarországon, hanem külföldön is élénk érdeklődést keltett.¹⁸ A kis könyv jelentősége

¹² L. Bleyer Jakab: *Hazánk és a német philologia a XIX. sz. elején*. Budapest, Akadémia, 1910. 96. skll.

¹³ U. ott 96. skll.

¹⁴ Schröer, Karl Julius: *Beitrag zur deutschen Mythologie und Sittenkunde aus dem Volksleben der Deutschen in Ungern*. Fünftes Programm der öffentl. vollst. Realschule der k. Freistadt Presburg. Pozsony, 1855. 11. l.

¹⁵ L. a Kiadatlan Leveleknél. Grimmnek egy későbbi levelét (Berlin, 3. Febr. 1858), amelyben Schröert folklorisztikai és nyelvtudományi munkáinak folytatására buzdítja, l. Germania (hrsgg. v. Pfeiffer), XII. 126. skl.

¹⁶ L. Schwartz: i. m. 30. l.

¹⁷ L. Schröer, K. J.: i. m.

¹⁸ L. Zarnekes *Lit. Centralblatt*, 1855., 51. sz., 826. hb. — Frommans *Die Deutschen Mundarten*, II., 527. skl. (Dr. C. Bartsch.) — Gelzers *Monatsblätter für innere Zeitgeschichte*, XXXIV., 3. füz. — *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien*, VII., 285. skl. (K. Weinhold.)

nem annyira feldolgozott anyagában rejlik, hanem céljában. „Als Aufmunterung zu größeren Sammlungen in den deutschen gegenden Ungerns“ — írta a munka címe alá. Ebből a célból általános megjegyzéseken kívül példákat is adott, s a különféle szokásokból, mesékből, játékokból igyekezett egy-egy mitikus lényre következtetni. Bár nem egy merész megállapítást tett, így például a hangutánzó „Wauwau“-t Wuotanra vezette vissza, munkája mégis arra vall, hogy járatos volt a német mitológia tudományában. Több tévedése annak tulajdonítható, hogy a germán mondagyűjteményeknek csak egy töredéke állt rendelkezésére. Az akkor még legfontosabb feladat: az anyag gyűjtése szempontjából azonban a kis munka így is értékes, és néhány megállapítását a későbbi kutatás is igazolta.¹⁹

Ugyanebben az évben kisebb dolgozatai is megjelentek J. W. Wolfnak, a Grimm-testvérek egyik leglelkesebb követőjének folyóiratában: *Aus dem Volksleben in Pressburg und der Umgegend, Volks- und Kinderlieder, Mythische Gestalten im Pressburger Volksglauben*.²⁰ A nyugatmagyarországi lakodalmas népszokások ugyancsak felkeltették érdeklődését, s két cikkben számolt be a pozsonyi vincellérek látványosságszámba menő lakodalmairól.²¹ Mindezen munkáinál azonban jóval értékesebbet adott, midőn érdeklődését a népi színjátékokra irányította.

*

Bár a hazai német népi színjátékok hosszú multra tekinthetnek vissza, a tudomány figyelme mégis csak a múlt század derekán fordult először felénk.²² Az első kutató, aki e színjátékokat összegyűjtötte és tudományos vizsgálat alá vette, Schröer volt.

¹⁹ L. Nagel — Zeidler: *Deutsch-Österreichische Literaturgeschichte*. II. köt. Bécs, 1914. 106. skll.

²⁰ Zeitschrift für deutsche Mythologie, II. köt. 187. skll., 217. skll., 424. skll.

²¹ *Hochzeitsgebräuche in Pressburg*. Geschildert von K. J. Schröer, Pest-Ofner Zeitung, 1857. 24. és 26. sz.

²² Ernyey J. és Kurzweil G.: *Német népi színjátékok*, I. köt. Budapest, 1932. XVI. l. (Bevezetés.)

Már 1855-ben közzétett egy körmöcbányai karácsonyi misztériumot, a következő évben pedig egy főrévi paradicsom-játékot.²³ Ezek voltak előtanulmányai egy későbbi teljesebb munkához. Ennek kéziratát 1857. januárjában terjesztette a bécsi Tudományos Akadémia elé.²⁴ A bécsi Akadémia elismerte a mű érdemeit, s kiadására támogatást engedélyezett. A kis könyv *Deutsche Weihnachtsspiele aus Ungern* címmel, Weinhold Károlynak ajánlva másfél évvel később jelent meg Bécsben. Jelentősége igen nagy a hazai német népszínhátékkutatás történetében.

Ennek alapjait Weinhold Károly vetette meg 1853-ban megjelent *Weihnachtsspiele und Lieder aus Süddeutschland und Schlesien* című munkájában. Ez még ma is egyedülálló és kimagasló jelentőségű.²⁵ A magyarországi kutatásra nézve sorsdöntő volt, hogy megalapítójának, Schröernek működése Weinhold vizsgálataiból indult ki.

Schröer az ötvenes évek közepén ismerkedett meg Weinholddal, aki munkáiról mindig elismerően nyilatkozott az osztrák folyóiratokban. Költeményeit is megküldötte neki, és éppen Weinhold volt az, aki a verseskötetet a rosszindulatú bécsi kritikával szemben pártfogásába vette. Ettől kezdve zavartalan, holtigtartó barátság fejlődött a két germanista között.²⁶ Schröer Weinhold munkájától indítva fogott a magyarországi német népszínháték tanulmányozásához, s mielőtt a szövegek feldolgozásához látott, megküldötte neki kéziratot jegyzeteit.²⁷ Weinhold gondosan átvizsgálta Schröer munkáját, s megjegyzéseket fűzött hozzá.

²³ *Ein Weihnachtsspiel aus Ungern*. Nach der Handschrift der Sternspielbruderschaft zu Kremnitz. Weimarer Jahrb., III. 391. skll., ill. *Ein Paradeisspiel aus Ober-Ufer in Ungern*. U. o., IV. 385. skll.

²⁴ Sitzungsberichte der phil.-hist. Cl. d. kais. Akad. d. Wiss., XXIII. 105. l.

²⁵ L. Schmidt, Leopold: *Neue Volksschauspielforschung*. Deutsch-ungarische Heimatsblätter, 1952. 358. l.

²⁶ L. Weinhold megemlékezését Schröerről (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, XI. (1901.) 215. skl.

²⁷ L. Schröer, Karl Julius: *Deutsche Weihnachtsspiele aus Ungern*. Geschildert und mitgetheilt von ... Wien, Keck u. Comp., 1858. 55. skl.

A hazai német népdráma története egészen a középkor végére nyúlik vissza. Bár a középkorból egy emlék sem maradt fenn, mégis számos adat tanuskodik arról, hogy a karácsonyi, farsangi és passiójátékok bizonyos egyszerű formái hazánk németlakta városaiban már a 15. században elterjedtek. A mesterdalnokok, elsősorban Hans Sachs, valamint az iskoladráma hatása alatt az idők folyamán lényegesen átalakulva gondos ápolásra találtak hazánk németlakta vidékein, és többhelyütt fennmaradtak a legújabb időkig.²⁸

Abban az évben, mikor Weinhold színjátékai megjelentek, kíváncsiságtól űzve elment Schröer a város közelében lévő Főrév faluba, és megtekintette a parasztlegények előadását Krisztus születéséről, az első emberpár bűnbeeséséről, valamint a vargáról és a szabóról szóló bohózatot.²⁹ A nép élő színjátékával történt első találkozás igen mély hatással volt a fiatal kutatóra: lebilincselte a régies szokásokhoz híven ragaszkodó játéktársaság, amely megtartotta a mesterdalnokság formáit, és megőrizte a régi színjáték ájtatos-ünnepélyes alaptónusát.

Weinhold könyve meg a látottak hatására először a körműcbányai színjátékot tette közzé, de a felvidéki bányavárosoknak egyéb, értékesebb népdramai hagyományait figyelmen kívül hagyta.³⁰ A következő évben ismét megtekintette Főréven a három népi játékot, és sikerült nem csekély fáradás után bepillantást nyernie a gondosan őrzött kéziratokba. A paradicsom-játékot nem sokkal később megjelentette, és hamarosan befejezte főmunkáját is.

A mű öt részből áll: 1. A bevezetésben vázolja a játékok tanulásának módját, a közönség részvételét, továbbá az egyszerű előadók szokásait, erkölceit és régi színpadi berendezéseit. Részletesen leírja jelenetről-jelenetre az előadás minden mozzanatát, s hangsúlyozza, hogy ez fényt vet az ónémet

²⁸ L. Pukánszky Béla von: *Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn*. Münster in W., 1931. I. köt. 92. skll., 201. skll. és 379. skl., továbbá Ernyey-Kurzweil id. munkájának bevezetését.

²⁹ L. Schröer, Karl Julius: i. m. l. l.

³⁰ Ezekre először Ernyey József hívta fel a figyelmet. (A Magyar Nemz. Múz. Néprajzi Osztályának Értesítője, 1906. 245. skll.)

színházra. 2. Tüzetesen vizsgálja a főrévi színjátékoknak az addig ismeretessé vált játékokhoz való viszonyát, és igyekszik kimutatni, hogy a főréviek összehasonlíthatatlanul tökéletesebb állapotban maradtak fenn. 3. Közli a főrévi játékok szövegét: a) Krisztus születése (a tulajdonképpeni karácsonyi játék), b) Ádám és Éva (ezt már egyszer közzétette), c) egy addig még nyomtatásban meg nem jelent gasteini paradicsom-játék (összehasonlítás végett és néhány érdekesebb vonása miatt). A vargáról és a szabóról szóló bohózatot összefüggéstelen és hézagos volta miatt elhagyta. 4. Megvizsgálja Hans Sachsnak valamennyi karácsonyi játékhoz való viszonyát, és arra az eredményre jut, hogy a költő a népi játékokból egyrészt merített, másrészt munkáival hatott rájuk. 5. Tudósít az egykori pozsonyi játékoknak 1793-ból származó megkerült kéziratáról.

Bizonyos, hogy a népies színműnek ez a válfaja, a karácsonyi játék, az egyháziak meg a nép farsangi, húsvéti és passiójátékai mellett a mult század közepéig (Weinhold könyvének megjelenéséig) alig részesült figyelemben. Miután ezek a játékok századokkal előbb teljesen a nép kezébe kerültek, sokhelyütt kihaltak. A fennmaradtakat pedig a megváltozott ízlés az idők folyamán nem hagyta érintetlenül. Ennek következtében ezeknek a népies játékoknak előadásmódjáról a mult század közepén igen kevés volt ismeretes. Bár Schröer a főrévi játékok előadásmódjának, kétségtelenül túlozva, igen nagy fontosságot tulajdonított, — hagyományosan réginek, sőt éppen középkorinak tartotta — annyi mégis bizonyos, hogy a főrévi játékoknak, mint valami csodálatos unikumnak, igen nagy a drámatörténeti jelentősége.³¹ „Den deutschen Ansiedlungen in fremden Ländern in ihrer Abgeschiedenheit scheint es oft besonders vorbehalten, — jelentette ki magyarázatképpen — Altertümliches und Volksmäßiges treu zu bewahren, wenn es außen im Heimatlande längst schon erloschen ist.“ Csakhogy Főrévben nem annyira a népi, hanem sokkal inkább a vallási elkülönülés őrizte meg

³¹ Solymossy Sándor: *A főrévi népszínjátékok*. Ethnographia, XXII. évf. (új folyam, VII.) 257. l.

a játékok konzervatív jellegét.³² A lakosok ugyanis, akárcsak az egykoron hasonló játékokat őrző pozsonyi vincellérek túlnyomó többségben protestánsok. Elődeik Czoernig szerint a Boden-tó mellől költöztek hazánkba.³³ Schröer ebben joggal kételkedett, — valószínűleg Stájerországból származnak — s osztrák nyelvjárásúaknak tartotta őket.³⁴

Nem egészen helytálló Schröernek az a másik fontos megállapítása, amelyre akkor jutott, midőn a főrévi játékok szövegét egyrészt már közzétett, másrészt még kéziratosszövegekkel összevetette.³⁵ Hogy a főrévi játékok szövege a drámának eredeti és egyetlen teljes alakját tartalmazza, elszórt kijelentése volt. Tévedéséről maga is hamarosan meggyőződhetett, midőn nemcsak Pozsonyból, hanem a mosonmegyei Rajka községből is majdnem teljesen megegyező szövegeket kapott.³⁶

Kutatásai nem tudták a játékok eredetét sem megvilágítani közelebről. Helyesen következtet ugyan egyes jelenekekből, amelyek a 15. és 16. századbeli egyházi megvilági dalokra emlékeztették, e népi színjátékok korára, de a humanista iskoladráma, valamint a mesterdalnokköltészet hatását nem tudta kimutatni. Hogy a darabok mesterdalnokok mintájára egyesült céhek kezébe kerültek, nem kerülte el ugyan figyelmét, és helyesen jelentette ki, hogy a színjátékok mégsem tekinthetők mesterdalnokok költészetének. Még nagyobb érdeme, hogy észrevette a színjátékokban lévő Hans Sachs-betoldásokat. Felhívta a figyelmet rá, hogy a paradicsomjátéknak majd a fele e költőnek vallásos színjátékaiból vett részletekből áll, s hogy hasonló betoldások vannak a többi színjátékban is, így a maga közzétette körmöcbányai misztériumban meg Weinhold vorderbergi színjátékában.

³² L. Moser, Hans: *Volksschauspiel im Auslanddeutschum*. Dichtung und Volkstum (neue Folge des Euphorion), XXXVI. 90. 1.

³³ *Ethnogr. d. öst. Mon.*, II. köt. 304. 1.

³⁴ Schröer: i. m. 4. és 6. 1.

³⁵ L. Kurzweil, G.: *P. R. Sztachovics*, 321. 1.

³⁶ L. Schröer, Karl Julius: *Nachtrag zu den deutschen Weihnachtsspielen aus Ungern*. Achtes Programm d. öffentl. vollst. Realschule der k. Freistadt Presburg. Pozsony, 1858. 1. skll.

Végső megállapítása, hogy Hans Sachs a népi színjátékból egyfelől merített, másfelől hatott rája, persze nem egészen helyes, mert a betoldások közvetve, az előadásokat rendező céhek emberei révén kerültek a színjátékokba, akik a darabok humanista szellemű alapanyagát továbbalakították a mesterdalnokköltészet szellemében.³⁷

Végeredményben azonban Schröer munkája a játék régies előadásmódjáról szóló igen gondos tudósításai, az akkoriban szinte meglepő forráskimutatása és maguk a közölt színjátékok természete folytán, aránylag csekély terjedelme ellenére is, Weinhold könyve után hosszú ideig a legjelentősebb adalék volt a német népdráma történetéhez. A kis munkának ezenkívül három irányban is volt hatása.³⁸ Először hozzájárult ahhoz, hogy Főrév az egyre józanabbá váló idők folyamán, egyedül az egykoron oly számos község közül, fenntartotta a hagyományt. Másodszor általa kerültek be ezek a játékok az egyházi színjáték történetébe, s végül neki köszönhette az újabb laikus játékmozgalom annak a szövegnek ismeretét, amelynek szigorú megkötöttsége régies-ünnepélyes játéktílusának annyira megfelelt. Ezekben a körökben a főrévi játékokat számtalanszor előadták és többször átdolgozták.³⁹

Egy ugyancsak még 1858-ban megjelent, de majdnem teljesen ismeretlenül maradt kisebb kiegészítő munkájában Schröer egy 1773-ból származó rajkai kéziratról tudósított.⁴⁰ Ez is a karácsonyi játékot meg a vargáról és a szabóról szóló bohózatot tartalmazza, az „Ádám és Éva” helyett azonban a gazdag ember históriáját („Histuria von dem reichen Mann”).

Később még több ízben foglalkozott a népi színjátékkal. Néhány népszerű, inkább a nagyközönség számára írt cik-

³⁷ Pukánszky Béla: *A magyarországi német irodalom története*. Budapest, 1926. 197. l.

³⁸ Ezek Hans Moser megállapításai (i. m., 92. l.).

³⁹ A főrévi játékokat újra Hans Klein jelentette meg. Rá éppen olyan mély hatással volt az előadás, mint hét évtizeddel előbb Schröerre. (L. H. Klein: *Das Oberuferer Paradeisspiel in ursprünglicher Gestalt*, Kassel, 1928.)

⁴⁰ L. i. m. (*Nachtrag zu den Weihnachtssp.*) 3. l.

kén⁴¹ kívül különösen három nyilatkozata jelentős.⁴² *Meistersinger in Oesterreich* című dolgozatában⁴³ igyekezett a főrévi játékok vándorútját pontosabban meghatározni. Az ausztriai protestáns mesterdalnokok kései működéséből indult ki, és eljutott a protestáns emigráció évein, továbbá az 1646-i esztendőn, amikor a magyar országgyűlés szabad vallás-gyakorlatot ígért, az 1652-i első rajkai előadásához.

A következő évben August Hartmann egyik munkájának ismertetésekor⁴⁴ a bevándorlás idejét az 1597 és 1635 közötti évekre terjesztette ki, s megnevezett közelebbi adatok nélkül további protestáns községeket, ahol ilyen játékokat előadtak. Katolikus falvak, jelentette ki tévesen,⁴⁵ csak a 19. század közepe óta tartottak előadásokat.

Egy ebbe a tárgykörbe vágó utolsó dolgozatában⁴⁶ végül részletesen tárgyalta a karácsonyi játékoknak a 16. századbeli mesterdalnokokkal való kapcsolatát. Ezek a későbbi nyilatkozatai azonban úgyszólván teljesen figyelmen kívül maradtak.

Annál nagyobb feltűnést keltettek maguk a karácsonyi játékok és a hozzájuk fűzött fejtegetések. A folyóiratoknak és napilapoknak egész sora⁴⁷ emlékezett meg a fiatal tudós munkájáról, s a kis könyv hamarosan a tudományos kutatás terén is éreztette jótékony hatását.⁴⁸ Schröer példája indította

⁴¹ *Die Weihnachtsspiele in Ober-Ufer.* (Faust, 1860). *Deutsche Weihnachtsspiele in Ungern.* Mit Abbildungen. (Leipziger „Illustrierte Zeitung“, 1860.) *Meistersinger in Österreich*, Wiener Zeitung, 1873. április.

⁴² Az első kettőre H. Moser mutatott rá. (L. id. cikkét, 92. l.)

⁴³ Megjelent a „Germanistische Studien“-ben (Supplement zur „Germania“, hrsgg. v. K. Bartsch), II. köt. 197. skll.

⁴⁴ *Weihnachtlied und Weihnachtspiel in Oberbayern.* München, 1875. (Germania, XXI. 110. skll.)

⁴⁵ L. Moser, H.: i. m. 94. l. (15. jegyz.).

⁴⁶ *Alle Weihnachtsspiele und letzte Meistersinger in Oesterreich.* Die Heimat, V. (1880.) 14., 15. és 18. sz.

⁴⁷ L. Lit. Centralblatt, 1858., 8. sz., 124. skhb. — *Die deutschen Mundarten*, V., 91. l. (E. Hektor.) — *Europa*, 1858., 4. sz. — *Das Ausland*, 1858., 7. sz. — *Wiener Zeitung*, 1858., 2829. sz. — *Anz. d. germ. Mus.*, 1858. s 1858. elejéről: *Pressburger Zeitung*, *Pest-Ofner Zeitung*, *Pesti Napló*, *Der Grenzbote*, *Augsburger Postzeitung*, *Illustrierte Zeitung*, *Wiener Theaterzeitung* stb.

⁴⁸ 1862. újabb kiadásban is megjelent (Bécs, Braumüller).

Sztachovics Remig Alajos bencésrendi szerzetesapost⁴⁹ arra, hogy összegyűjtse a nyugatmagyarországi németek, elsősorban a „heidebauerek“ (a „Heideboden“ területén, amelyhez Főrév is tartozik) népi színjátékait.⁵⁰ Gazdag és értékes leleteiből azonban egyelőre alig volt haszna a tudománynak, mert hosszú éveken át felhasználatlanul heverték a pannonhalmi főapátság könyvtárában.⁵¹ Így a múlt században csak igen kevés vált ismeretessé a gazdag gyűjteményből, az is egy zürichi doktori értekezés⁵² révén. A disszertáció szerzője, Marcus Hei n z e l, Sztachovicsnak volt tanítványa. Kisterjedelmű röpiratszerű értekezésében Schröer munkáját igyekezett kiegészíteni, s lényegében Schröer vizsgálatainak bírálatát adta. Schröer Pfeiffer Germaniájában igen éles, személyeskedéstől éppen nem mentes ismertetésében válaszolt,⁵³ s Heinzelt a legsötétebb tudatlansággal meg sarlatánsággal vádolta. Mivel azok a színjátékok, amelyekre Sztachovics tanítványa hivatkozott, ismeretlenül maradtak, Schröer jogtalan támadását később sem tudták visszautasítani. Schröer magának Sztachovicsnak kutatásairól is alig tett említést, pedig együttműködésük értékes eredményekre vezethetett volna.

A magyarországi népszínháték-kutatás első szakasza ugyanis, amely Schröernek és követőinek nevéhez kapcsolódik, nem hozta meg a kívánt eredményeket. Bár a hazai kutatás Schröer révén Weinhold vizsgálataiból indult ki, mégis ezek a kutatók kezdettől fogva letértek a Weinhold kijelölte célhoz vezető útról. Weinhold felvetette a legfontosabb kérdéseket, s nem követte el azt a végzetes hibát, hogy szétsza-

⁴⁹ Róla l.: Kurzweil G.: i. m. (DUHBL, III. 319. skll.) Schwartz, Elmar v.: i. m. 54. l. — Nagel-Zeidler: i. m., II. köt. 245. l. — Pacher D.: *Sztachovics Remig Alajos*. A pannonhalmi főapátság története. VI. köt. Budapest, 1916.

⁵⁰ L. Pacher D.: i. m. 651. l.

⁵¹ Csak 1934-ben tette meg Schmidt Lipót az első lépéseket tudományos értékesítésük érdekében, miután 1931-ben Kurzweil G. felhívta rájuk a figyelmet.

⁵² *Deutsche Weihnachtspiele in Ungarn*. Geschildert von Marcus Heinzel. Wien, Pichler (de dato Raab, 1865.).

⁵³ L. Germania, XII. (1867.), 104. skll.

kítsa az egységes fejlődést ó- és újgermanisztikára való anyagfelosztással.⁵⁴ Magyarországi és osztrák követői azonban, bár a legfontosabb szöveggyűjtemények nekik köszönhetők, nem tudták meglátni a zseniális kutató munkájában a legfontosabb irányelveket.

Később Schröer a szépeességi és gottscheei nyelvjárások tanulmányozásakor adott folklorisztikai ismertetésein kívül még többször visszatért a kutatásnak erre a területére. Egykét kisebb, inkább népszerű, mint tudományos cikke jelent meg Rosegger „Heimgarten“-jában, majd leírásokat közölt a tiroli népszokásokról,⁵⁵ s később munkatársa lett Weinhold 1891-ben meginduló folyóiratának is (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde).⁵⁶ Mindezen művei, akár a legtöbb egykorú kutató munkái, önmagukban nem képviselnek nagyobb értéket. Mégis alapjául szolgáltak a századforduló után bekövetkezett magasabbrendű kutatásoknak, amelyek a tisztán történeti módszert folklorisztika-biológiai vizsgálatokkal váltják fel, s a külföldi németiség szellemi életét a maga benső valóságában mutatják be.⁵⁷

V.

Hazai német nyelvjárások.

Működése körét a nyelvjárásokra is kiterjeszti. — A szépeesi nyelvjárásstudományozás előzményei. — Eredménytelensége. — A németországi nyelvjáráskutatás fellendülése: Schmeller. — Schröer nyomdokaiba lép. — Első munkája. — Feltevéseinek kiinduló pontja. — Utazása Észak-Magyarországon. — Kiegészítő vizsgálatait. — Főműve. — Létrejötté. — Erdemei. — Fogatkozásai. — Alapvető tévedése.

Pozsonyi tartózkodásának utolsó éveiben Schröer germanisztikai működésének körét a hazai német nyelvjárásokra is kiterjesztette. Vizsgálatainak tárgyául elsősorban a felső-

⁵⁴ L. Schmidt, Leopold: *Neue Volksschauspielforschung*. Dtschung. Heimatsbl. (ezenül többhelyütt rövidítve: DUHBL), 1932. 358. skll.

⁵⁵ Neue Freie Presse és Deutsche Zeitung (Bécs), 1879. augusztus.

⁵⁶ Schröer később ezeket az elszórt dolgozatait egy külön kötetben akarta összegyűjteni (I. levelét B. Elischerhez, DUHBL, IV. 208. skl.), de tervét nem valósította meg.

⁵⁷ Jungbauer, Gust.: *Sprachinselvolkskunde*. Sudetendeutsche Zeitschr. für Volkskunde (Prága), III. 145. skll.

magyarországi dialektusokat választotta, és sikerült e németiséget borító évszázados homályt végre eloszlatnia.

A szepesiek eredetét már a 15. század óta mind szepesi, mind idegen kutatók ismételten megkísérlik kideríteni. Ezek a fejtegetések azonban egészen délibábosak: erőltetett név-egyeztetések alapján a szentírás és a népvándorlás legkülönbébb néptörzseitől próbálják e németeket leszármaztatni.¹ Csak a 18. század végén kezd elterjedni az a meggyőződés, hogy a szepesiek az Árpád-házi királyok alatt bevándorolt települők, s hogy eredetük felderítésére szellemi életük szolgálhat alapul.² Frölich Dávid, az európai hírű szepesi tudós már 1641-ben megfigyeli nyelvjárásukat, később pedig Leibnitz, majd főleg a 19. század elején Adelung hatása alatt³ igen nagy érdeklődés mutatkozik a szepességi tájszólás iránt. Egymásután jelennek meg a kisebb-nagyobb terjedelmű nyelvjárási szógyűjtemények, így Bredetzky Sámueltól, Genersich Keresztélytól és Jánostól, Rummy György Károlytól,⁴ de a nyelvészeti kutatás akkori tökéletlensége miatt a szepesiek eredetét borító sűrű homályt nem tudják eloszlatni. E nyelvészeti kísérletek eredménytelensége lehetett annak az oka, hogy a századeleji érdeklődésnek később majdnem semmi nyomát sem találjuk: öt évtizeden át Csaplovicson kívül⁵ senki sem emlékezik meg e tárgyról.⁶

Pedig Németországban a nyelvészeti kutatás terén ugyanekkor hatalmas fellendülés következett be.

Midőn a múlt század huszas éveiben a bajor Johann Andreas Schmeller zseniális munkáival⁷ meglepte a tudo-

¹ Gréb Gyula: *A szepesi németek nyelve és eredete*. A Szepesség. (Emlékkönyv. Szerk. Dr. Loisch János.) Budapest, 1926. 41. l.

² Weber Artur: i. m. 12. l.

³ L. Thienemann Tivadar: *Német és magyar nyelvújító törekvések*, 1912. 29. skll. és Weber: i. m. 21. l.

⁴ Róluk I. Weber: i. m.

⁵ Csaplovics elsősorban *Gemälde von Ungarn* (Pest, 1829.) című munkájában foglalkozott a szepesi dialektussal (l. Schwartz: i. m. 29. l.), de komoly eredményre ő sem jutott.

⁶ L. Weber: i. m. 58. l.

⁷ *Die Mundarten Bayerns*, München, 1821. — *Bayrisches Wörterbuch*, Stuttgart u. Tübingen, 1827—1837.

mányos világot, új utak nyíltak, új lehetőségek kínálóztak a kutatóknak. S valóban, a német tudományos nyelvjárás-kutatás megteremtőjének vizsgálataiból kiindult mult századi munkálkodás jelentős vívmánya lett, hogy összekapcsolta az újabb nyelvi állapotokat az írásos vallomásokból ismeretes régebbi korszakokkal.⁸ E történeti szemlélet, amely Weinhold támogatásával⁹ egyre inkább érezte hatását, számos új eredményre vezetett, bár a nagy problémákat egy-maga nem tudta megoldani. A Schmeller utáni német dialektuskutatás főcélja a nyelvjárások osztályozása.¹⁰ A német tudósok, akárcsak francia kortársaik, a botanikus Linné rendszerét alkalmazzák a dialektusokra. A nyelvjárásokat önállóan fejlődő szervezeteknek fogják fel, s így érthető, hogy a nyelvshigetek élénk érdeklődést keltenek. Maga Schmeller is már vizsgálat alá veszi az olaszországi „hét meg tizenhárom község” német nyelvjárását,¹¹ s példája nyomán egyre több kutató figyelme fordul a nyelvshigetek felé.

Schmeller nyomdokait követte Schröer is. Munkáit jól ismerte, s külsőségeiben (elrendezés, hangjelölés) is átvette eljárását. Figyelmét nem kerülték el Weinhold fontos nyilatkozatai meg Frommann újításai sem, s a német nyelvészlet legújabb vívmányait a németországi egyetemeken tanulmányozta. Így vált lehetővé, hogy midőn az ötvenes évek közepén vizsgálat alá vette a felvidéki nyelvjárásokat, a magyarországi német nyelvjárás-kutatás benne találta meg első hivatott művelőjét.

A felsőmagyarországi német nyelvjárások szótárához éveken át gyűjtött adalékait már 1856. elején befejezi, a következő esztendő júniusában pedig a bécsi Tudományos Akadémiában mint vendég előadást tart, s tárgya iránt élénk érdeklődést ébreszt.¹² Így jelenik meg a bécsi Akadémia Tudósításaiban *Beitrag zu einem Wörterbuche der deut-*

⁸ Bach, Adolf: *Deutsche Mundartforschung*. Heidelberg, 1934. (Germ. Bibl., XVIII. köt.) 6 l.

⁹ *Über deutsche Dialektforschung*. Weimar, 1853.

¹⁰ L. Bach, Adolf: i. m. 7. l.

¹¹ *Über die sogenannten Cimbern der VII. und XIII. Communen*. Abh. der I. Cl. der königl. Akad. in München v. J. 1838.

¹² Die deutschen Mundarten, IV. 389. l.

schen Mundarten des ungrischen Berglandes című munkája.¹³ Ebben azt a helyes elvet tartja szem előtt, hogy történeti adatok híján pusztán a nyelvjárás segítségével világítsa meg a felvidéki németiség eredetének kérdését. A könyv első felében tüzetesen foglalkozik ezzel a kérdéssel, majd következik a forrásaiból nyert tekintélyes szókészletből összeállított idiotikon (ebbe belevonta a hangrendszerre vonatkozó megjegyzéseit és a népszokásokról tett megfigyeléseit is), végül pedig egy gazdag nyelvjárási szöveggyűjtemény. Ez a munkája még nem teljesen megbízható, mert nem saját megfigyelései alapján készült. Az anyagot egyrészt régebbi nyelvemlékekből (pl. a selmebányai Stadt- und Bergrecht, a körmöcbányai karácsonyi játék, a lőcsei krónika stb.)¹⁴ merítette, ezek pedig csak elvétve tartalmaztak nyelvjárási szöveget, másrészt pedig dilettánsok készítette írásbeli közlésekből. Így érthető, hogy több megállapítása téves. Szembeötlő például, hogy a szepesi nyelvjárás legrégibb emlékéit, Bubenka *Rechenbuch*-jának jólismert szövegét lőcsevidékinek hiszi, holott annak nyelvi sajátosságai világosan a gründner-tájszólás ismertető jeleit tüntetik fel.¹⁵

A legmerészebb kijelentést azonban végső következtetéseinél tette, midőn fogytékos adatai alapján valamennyi felsőmagyarországi és erdélyi nyelvjárás összetartozását állapította meg: „Der Grundgedanke, den ich vor Augen habe,“ — hangsúlyozta — „ist... der, daß die deutschen Bewohner der Zips, der Gründe, der ungrischen Bergstädte, ferner die Kriehajer... e t w a s mit einander gemein haben, das sie als Verwandte der Siebenbürger ‚Sachsen‘ kennzeichnen.“¹⁶ Ezek a németek, nézete szerint, a 12. sz. közepén telepedtek meg hazánkban.¹⁷ A nyelvükben található nagy eltéréseket későbbi közép- és felnémet bevándorlásokkal szerezte volna magyarázni.

¹³ L. Sitzungsberichte der phil.- hist. Cl. der kais. Akad. der Wiss. in Wien. 1857. évf. (XXV. köt.). 213—272. l., 1858. évf. (XXVII: köt.), 174—240. l.

¹⁴ L. Sitzungsberichte, XXVII. 234—236. l.

¹⁵ L. Weber: i. m. 15. l.

¹⁶ Schröer: *Beitrag zu einem Wörterbuche*, Sitzungs., XXV., 223. l.

¹⁷ U. ott 223. skl.

Még különösebb, hogy ezt a tévedését akkor sem volt hajlandó helyesbíteni, midőn 1858-ban a bécsi Akadémia támogatása lehetővé tette számára, hogy beutazza Észak-Magyarországot, és meggyőződjék ezeknek a nyelvjárásoknak lényeges kiejtésbeli meg nyelvbeli különbségeiről. Utazása közben számos községben készített nyelvjárási szövegeket, összegyűjtötte a személy-, hely- meg dűlőneveket, s kutatott régi okiratok után. Alapos munkát ismét nem végezhetett, mert mindössze hat hét állott rendelkezésére. E rövid idő alatt pedig harmincegy, egymástól messze fekvő községet keresett fel,¹⁸ s a számára ismeretlen nyelvjárások ábrázolását még a lakosság idegenkedése is megnehezítette.¹⁹

Kutatásai eredményének egyrészét már a következő évben közzétette,²⁰ de csak négy évvel később jelentette meg a felsőmagyarországi német nyelvjárások leírását²¹ és hangtanát.²² Ezek hosszú időn át a legfontosabb szakmunkák voltak e németiség nyelvére vonatkozólag, s egy meg más tekintetben még ma is számottevők.²³

A *Nachtrag zum Wörterbuche* lényegében nyelvi sajátosságok gyűjteménye, de a nyelvjáráskutatás számára több újat tárt fel, mint maga a szótár. Érdeme az is, hogy mivei már maga figyelte meg az élő dialektusok árnyalatait, a feljegyzés tökéletesebb.

Főműve (*Versuch einer Darstellung der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes*) a hozzátartozó hangtannal

¹⁸ L. Schröer: *Nachtrag zum Wörterbuche*, 248. skl.

¹⁹ Schröer erről a Germaniában (IX., 482. l.) is panaszkodott.

²⁰ *Nachtrag zum Wörterbuche der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes*. Sitzungsberichte der phil.- hist. Cl. der kais. Akad. der Wiss. 1859. évf. (XXXI. köt.), 245—292. l.

²¹ *Versuch einer Darstellung der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes*. Mit Sprachproben und Erläuterungen. U. o., 1863. évf. (XLIV. köt.), 253—456. l.

²² *Die Laute der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes*. U. o., 1864. évf. (XLV. köt.), 181—262. l.

Schröernek ezek a munkái különnyomatban is megjelentek. (Wien, Karl Gerolds Sohn in Comm.)

²³ További tervbevett munkái (l. *Nachtrag...*, 253. l. és *Die Laute...*, 181. l.), így a személy- és dűlőnév-gyűjtemény, a nyelvjárási-irodalmi nyelvi szótár, nem jelentek meg.

(*Die Laute der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes*) körülbelül úgy viszonylik a szótárhoz, mint Weinhold *Dialektforschungen*-ja sziléziai szótárához. Részleteiben értékes munka, bár Schmeller, Weinhold, Schleicher kutatásainak tökéletességét nem találjuk meg benne. Ezt részben az is okozta, hogy ismét kénytelen volt fogyatékos értesülésekre támaszkodni. Az ígért szövegeket legtöbbször meg sem kapta.²⁴ Mecenzéfi nyelvjárási szövegeit, szólás- és közmondás-gyűjteményét, valamint a mecenzéfi szójegyzéket Erasmus Schwab küldötte neki. Sokkal nagyobb segítségére volt azonban a szepesi költő L i n d n e r Ernő, aki akkoriban tanárkodott Bécsben, Schröer intézetében. Lindnernek kiváló érzéke volt nyelvjárási sajátságok iránt, maga is foglalkozott efféle tanulmányokkal, úgyhogy barátjának munkáját nagyban elősegítette.²⁵ Arról azonban, hogy a történeti fejlődésről is képet adhasson, Schröernek le kellett mondania, mert nem állottak rendelkezésére nagyobb számban nyelvelmékek.

Munkáinak legnagyobb érdeme, nem tekintve a nagy számban összegyűjtött nyelvjárásszövegeket (mesék, versek, közmondások, párbeszédes apróságok, üdvözlések, szólások, szójegyzékek stb.), hogy a felsőmagyarországi németiséget borító évszázados homályt sikerült végre eloszlatnia. Schröer munkáit megelőző tudományos ismertetések súlyos tévedéseket, összeegyeztethetetlen ellentmondásokat tartalmaztak. Häufner²⁶ és Czoernig²⁷ teljesen valószínűtlen megállapításokat tett. Például, hogy a szepesiek alnémetek; sőt még olyan kijelentések is elhangzottak, hogy a felvidéken ősrégi gót nyelvsgizek találhatók. Schröernek kétségtelen érdeme, hogy felismerte a felső szepesi nyelvjárás középnyelvet voltát.

További megállapításai azonban már nem teljesen megbízhatók. Nem fogadható el először is a szepesi és erdélyi szász összekapcsolása.²⁸ Schröer maga is kénytelen volt el-

²⁴ L. *Versuch einer Darstellung*, 256. skl. (jegyzet).

²⁵ L. u. ott.

²⁶ L. Häufner József Vince: *Sprachenkarte d. öst. Mon.* Pest, 1846. 2. kiad. 1849. 5. l. (Id. Weber A.)

²⁷ *Ethn. d. öst. Mon.* Wien, 1857. II. köt. 198., 201., 202., 212. l. (U. ott.)

²⁸ L. Schröer: *Beitrag zu einem Wörterbuche* (Sitzungsab., XXV.), 222., 223., 232. l. és *Versuch einer Darstellung*, 258, 359. l.

ismerni, hogy a szepesi nyelvjárás már a 13. század óta közel állt a sziléziai dialektushoz.²⁹ Az erdélyi szászról pedig már 1845 óta tudták, hogy nyugati frank tájszólás.³⁰ Ki is jelentette: „Nur der äußere Umriß, die Physiognomie des Dialekts, ... sowie eine Anzahl von besonderen Ausdrücken, verbinden Siebenbürger, Zipser und Aachener näher...”³¹ Csakhogy ezen az alapon nem lehet a két egészen különálló nyelvjárást³² összekapcsolni. Schröer azonban e két hazai német nyelvsziget összetartozását később is újra meg újra hangsúlyozta,³³ s a nagy eltéréseket újabb, tatárjárás utáni bevándorlásokkal magyarázta. Az erdélyi szász nyelvjárás feltevése szerint a régebbi nyelvi állapotot: az alsórajnai karaktert tisztán őrizte meg; a szepesi tájszólás pedig az idő folyamán keleti középnémet elemekkel gazdagodott.³⁴ Sőt még ennél is tovább ment, és hasonló középnémet bevándorlás nyomait vélte felfedezni Olaszországban (VII comuni), Karintiában, Krajnában és Tirolban,³⁵ pedig ezt a feltevését sem a régebbi, sem az újabb kutatás nem bizonyítja.

²⁹ L. Schröer: *Versuch einer Darstellung*, 259. l.

³⁰ L. Marienburg: *Über das Verhältnis der siebenbürgisch-sächsischen Sprache zu den niedersächsischen und niederrheinischen Dialecten*. Arch. d. Ver. f. siebenb. Landeskunde. A. F. III. 45—70. l.

³¹ L. Schröer: *Versuch einer Darstellung*, 259. l.

³² Ezt az újabb kutatások is kétségszövegbevonhatatlanul igazolják. Az erdélyi szász frank eredetű (l. Huss Richárd: *Az erdélyi német nyelvjárás tanulmányozás mai állása*, Bpest, 1915. 55. l.), a felsőszepesi nyelv azonban sziléziai (l. Gréb Gyula: *A szepesi felföld német nyelvjárása*, Bpest, 1906. 70. skll., *Schlesisch und Oberzipsisch*, Mitteil. d. Schlesischen Gesellsch. f. Volkskunde, 1913., 84. skll., *A szepesi németek nyelve és eredete*, id. h., 46. skll.)

³³ Így a Gottschee-nyelvszigetről írt munkáiban, továbbá Fr. Müller *Deutsche Sprachdenkmäler aus Siebenbürgen* (Hermannstadt, 1864.) c. művének bírálatában (Germania, IX. 481. skl.), *Unsere Deutschen in den nichtdeutschen Kronländern und die Sprachenkarte der Monarchie* (Heimgarten, I. 910—916. l.) c. cikkében, valamint a hazai németiségről tartott előadásában (l. a IX. fejezetben).

³⁴ Gréb Gyula szerint valóban két telepeshullám érte a Szepeséget, csakhogy, mindkettő keleti középnémet volt (l. a *Szepesi németek nyelve és eredete* c. i. m., 46. skll.), s így Schröer feltevése nem egyéb pusztá ötletnél.

³⁵ Schröer: *Nachtrag zum Wörterbuche*, 246. skl. és többhelyütt.

Valójában azonban nemcsak ezeknek a nagyobb nyelv-szigeteknek közös alsórajnai eredetére vonatkozó feltevései nem fogadhatók el, hanem még maguknak a felsőmagyarországi nyelvjárásoknak összekapcsolása sem. Nem tekintve a kisebb csoportokat, a felsőmagyarországi németiség két élesen széteső részre bomlik: a felsőszepesiekre meg gründnerekre. Ezeknek különállását a legújabb vizsgálatok is kétségbevonhatatlanul igazolják.³⁶ Schröer ugyan tisztán látta, hogy a gründnerek nyelve közel áll a felnémethoz, de ezt az eltérést is későbbi ausztriai, stájerországi, karintiai és tiroli bevándorlásokkal szerette volna magyarázni.³⁷ A két szepesi nyelvjárásnak teljes különállását azonban meg sem említette. Vizsgálatainak főhibája általában, hogy az elválasztó mozzanatokra nagyon is kevés figyelmet fordított.³⁸ legtöbbször szinte elhallgatni igyekezett őket.

Vajjon hogyan juthatott Schröer részleteiben kiváló munkáiban, amelyeket a külföldi tudományos körök is érdeklődéssel és méltánylással fogadtak,³⁹ ennyire téves megállapításokra? Ennek magyarázatát nem tudományos, hanem politikai törekvéseiben kell keresnünk.⁴⁰

³⁶ Gedeon Alajos a gründnereket és krikehajereket határozottan bajor-osztrák nyelvjárásúaknak tartja (*Az alsó-meczenzefi német nyelvjárás hangtana*, Bpest, 1905. 71. l.), Gréb Gyula szerint pedig (*A szepesi németek nyelve és eredete*, 55. skll.) a nyelvjárás bajor és keleti frank alapelemei legalább is annyira szembeötlők, amennyire kidomborodik a felsőszepesi nyelv sziléziai jellege.

³⁷ L. Schröer: *Beitrag zu einem Wörterbuche*, Sitzungsab. XXV. 225. l.

³⁸ Weber A.: i. m. 44. l.

³⁹ L. Die deutschen Mundarten (kiadta Frommann), IV., 389. l., V. 235. skll., VI. 89. skll. (Frommann). Lit. Centralblatt, 1865., 51. sz., 1405. skhbb. — Hogy Schröer következtetései nem egészen helytállóak, azt már a Lit. Centralblatt is észrevette (l. 1865., 1406. hb.).

⁴⁰ A későbbi szepesi nyelvjárás tanulmányozás Schröerből indult ki: az egyik irányban Lindner Ernő, a másokban pedig az erdélyi kutatók révén. (L. Weber A. i. m. 45. skl.)

VI.

Új utak on

Pályázik a bécsi evangélikus iskolák igazgatói állására. — Megválasztása. — Auersperg Antal gróf. — „Menagerie“. — Tervei az intézet újjáalakítására. — „Mittheilungen der evangelischen Schulen.“ — Pedagógiai munkái. — A „Mittelschule“-egyesület. — Szerepe az ortográfiai harcban. — Helyzete az intézetnél. — Lemond állásáról.

Schröer már 1860. augusztusában levelet írt Porubszky Gusztáv lelkésznek, a bécsi evangélikus iskolák helyettes igazgatójának, és érdeklődött az intézet igazgatói állása felől.¹ Porubszky ugyanis júniusban benyújtotta lemondását, és hangoztatta egy önálló igazgatói állás létesítésének szükségességét.²

A pozsonyi nyugtalanító események miatt Schröer is pályázott az állásra, és ismételten Porubszkyhoz fordult pártfogásért. December 12-én aggódva érdeklődött barátjánál, karácsony előtt pedig már egy nagyon izgatott hangú levélben kérdezősködött a választás felől. „Az árnak nem tudok tovább ellenállni, ha az országban akarok maradni,“ — írta Porubszkynak,³ akinek döntő szava volt a választásnál. Végre január 10-én, hosszas türelmetlen várakozás után, megkapta az értesítést, hogy a 8-án megtartott választás kedvezően végződött számára.⁴ Ekkor már maga sietett elhagyni Pozsonyt, s március 2-án a gumpendorfi templomban ünnepélyesen beiktatták új hivatalába.⁵

*

Nem sokkal megérkezése előtt levelet írt Auersperg Antal grófnak, és rá akarta venni, hogy a hazai németiségnek a Bach-rezsím bukása utáni helyzetét tegye szóvá a Megerő-

¹ Bécsi Városi Könyvtár kéziratgyűjt., 28486. sz.

² L. Ergenzinger, Julius: *Bis zur Bürgerschule*. (Geschichte der vereinigten evangelischen Schulen in Wien.) Wien, in Comm. bei Faesy u. Frick, 1872. 60. l.

³ Schröer két utóbbi levelét l.: Bécsi Városi Könyvtár, kéziratgyűjtemény, 28487., 28488. sz.

⁴ A bécsi Kultuszminisztérium levélt., 2107/45 — 1861.

⁵ Kappel, K. és Pilečka, V.: *Die evangelische Schule in Wien*. (Festschrift zur hundertjährigen Jubelfeier.) Wien, 1894. 22. skl.

sített Birodalmi Tanácsban.⁶ A Grün Anasztáz néven ismert költő és híres szabadelvű politikus tagja volt a Reichsratnak meg az osztrák Urakházának. Válaszában biztosította Schrőert, hogy a magyarországi németiség ügyét a szíven viseli, de egyúttal figyelmeztette, hogy a kérdés tárgyalása nem éppen időszerű.⁷

A gróf később megküldötte neki *Az állatsereglet* című költeményét.⁸ Ennek éle a monarchia területén lakó nem-német nemzetiségek ellen irányult. A magyarságnak ugyan csupán a „szakállas oroszán”-ról írt sorok szóltak volna, de Auersperg attól tartott, hogy az egész költeményt a magyarokra vonatkoztatják,⁹ s ezért elhalasztotta közzétételét.¹⁰

*

Schrőernek mint az evangélikus iskolák első világi igazgatójának nem volt könnyű a helyzete. Sokoldalú elfoglaltsága miatt pedig alig maradt ideje tudományos munkáinak folytatására. Mégis az ő nevéhez fűződik az intézet újjászervezése.

Igazgatósága alatt épült az iskoláknak a Karlsplatzon ma is fennálló pompás épülete.¹¹ A lokális kiterjesztésre irányult törekvéseit azonban nem sok siker koronázta.¹²

Az iskola újjászervezésekor néhány barátjáról sem feledkezett meg. Így került 1862-ben ajánlatára a reáliskola egyik új osztályába helyettes osztályfőnököül Lindner Ernő.¹³

⁶ L. *Briefe von Anastasius Grün an Karl Julius Schröer*, mitget. v. Ed. Castle. Jhrb. d. Grillparzer-Ges., XIX., 85—150. l. I. levél. (Kelte: Wien, 28. Juni 1860.)

⁷ U. ott.

⁸ *Menagerie*. (L. Anast. Grüns Werke, hrsgg. v. Ed. Castle, III. 251.)

⁹ L. levelét Schrőerhez (Thurn am Hart, 30. V. 1867.) i. h.

¹⁰ Érdekes a költemény későbbi sorsa. Auersperg éveken át vonakodott közzétételétől. A *Neue Freie Presse* 1876. júl. 16-i számában azonban mégis megjelent, névtelenül. Mivel a grófon kívül csak Schrőer ismerte a költeményt, valószínű, hogy ő adta át a verset a szerkesztőségnek. Auersperg is Schrőernél kereste a magyarázatot (l. leveleit Schrőerhez. XXVII. sz.).

¹¹ L. Kappel és Pilečka: i. m. 26. l.

¹² L. Ergenzinger: i. m. 68—70. l.

¹³ L. Kappel és Pilečka: i. m. 24. l. (l. u. itt Lindner Ernő életrajzát.)

A hányatott életű költő Schrőernek jóbarátja volt,¹⁴ és mikor Bécsbe került, hozzá fordult támogatásért.¹⁵

Az iskolai oktatás terén végzett praktikus kísérletei készítették Schrőert a már Pozsonyban megkezdett pedagógiai tanulmányainak folytatására. Kisebb-nagyobb értekezései többnyire az evangélikus iskolák Havi Közleményeiben¹⁶ jelentek meg. Ezeket saját maga hívta életre, és adta ki 1864—65-ben. Tanulmányaiban nem érintett mélyrehatóan nevelésügyi kérdéseket, de tagadhatatlan, hogy nem egy életrevaló ötlettel állt elő. Több kisebb dolgozata jelent meg napilapokban is, elsősorban a Neue Freie Presseben. Mindezeknek egyrészét összegyűjtve később *Unterrichtsfragen* címmel is megjelentette.¹⁷

E mellett írt néhány tankönyvet,¹⁸ előszavakkal látta el a neves pedagógus Deinhardtnak munkáit, de nem került el a messzebb fekvő tárgyakat sem: a testneveléshez,¹⁹ a rajztanításhoz²⁰ és a szépírástoktatáshoz²¹ is hozzászólt. Ez utóbbi munkáival az írástanítás reformját sürgette.

Nevelésügyi munkái általában elsősorban azért érdekesek, mert velük hadat üzent annak a mult század derekán Ausztriában uralkodó pedagógiai iránynak, amely a nevelésügy emelését állandóan sötét teóriákban kereste. Hozzászólásaiból sohasem hiányzik az élet, a gyakorlati felfogás, amelynek az oktatást át kell hatnia.

¹⁴ Lindner is Halléban végezte tanulmányait, lehetséges, hogy barátáguk innen származik.

¹⁵ L. Loisch János dr.: *Felsőszepesi költők. A Szepesség.* (Emlékkönyv.) Budapest, Kókai, 1926. 65. skl.

¹⁶ *Monatliche Mittheilungen für die Eltern der Schüler und Freunde der Wiener evangelischen Schulen.* Herausgegeben von Direktor Dr. Julius Schröer.

¹⁷ Für Freunde der Schule, Eltern, Lehrer und Leherbildner gesammelte kleine Aufsätze. Bécs, Sallmayer und Co., 1873.

¹⁸ *Auswahl deutscher Gedichte für die dritte Classe der Realschule.* Bécs, Braumüller, 1864. stb.

¹⁹ *Über gymnastische Übungen an den öffentlichen Schulen.* Denkschrift des Vereins „Mittelschule“, 1864. (tavaszi sz.).

²⁰ *Über den Unterricht im Zeichnen.* (L. Unterrichtsf. 39. skll.)

²¹ *Zum Unterrichte in der Kalligraphie.* Wien, Braumüller, 1864. — Ausgabe für Schüler, u. ott, 1864.

Pedagógiai kérdésekkel elvétve még később is foglalkozott, és különösen azok a munkái jelentősek, amelyekben a nyelvjárások fontosságát meg a német nyelvtanításban való szerepét tárgyalta (*Unsere Mundart*,²² *Der deutsche Sprachunterricht und die Mundarten*,²³ *Deutsche Sprachforschung und deutscher Sprachunterricht in den Schulen*,²⁴ *Der Unterricht im Deutschen als Muttersprache*²⁵). E kérdésben képviselt álláspontja nagyjában ma is elfogadható.

Mint iskolaigazgató tagja volt a „Mittelschule“ egyesületnek. 1865-ben elnökévé is megválasztották.²⁶ Az egyesület 1867-ben felszólította, hogy terjessze elő javaslatait az ausztriai elemi és középiskolákban használt helyesírás reformjára vonatkozólag. Ez a megbízatása arra készítette, hogy a század közepén szenvedélyesen vívott ortográfiai harcba beleszóljon.

Először Grimm Jakab támadta meg a fennálló helyesírást. A történeti fejlődés szerinti írást tartotta helyesnek, és vissza akarta állítani a középfelnémet írásmódot.

Ellene léptek fel a fonétikusok. Ezek két táborra oszlottak. A „mérésékelt irányzat“ vezére Rudolf von Raumer lett, aki felállította a ma is érvényes tételt: „A helyesírás alapjellemének fonétikainak kell lennie, de nem szabad figyelmen kívül hagyni a ránk átszármazott formákat sem“.²⁷ A „szélsőséges irány“ ezzel szemben minden hangot egy jellel jelölt, és csak a mondat első szavát, valamint a tulajdonneveket írta nagy kezdőbetűvel.^{27a}

Schröer az álhistorikusokhoz csatlakozott. Már 1853-ban írt Pozsonyban egy cikket. A német helyesírás reformját sürgette benne Raumer elvei alapján.²⁸ A következő évben az

²² Voglers Pädagogium, Wien, 1868.

²³ Vortrag, gehalten in einer Nebenversammlung des XIX. allgemeinen deutschen Lehrertages, den 8. Juni 1870.

²⁴ Jahresbericht der Wiener Realschule, 1876.

²⁵ Wien, A. Pichlers Wwe u. Sohn, 1877.

²⁶ A bécsi Kultuszminisztérium levélt., 25342/891. sz.

²⁷ L. Ztschr. f. d. öst. Gymn., VI., 533. skll.

^{27a} Erről I. Roloff, E. M.: *Geschichte der deutschen Rechtschreibung* (Lex. f. Päd., IV., 258. skhb.).

²⁸ *Vom Rechte, die „bestehende“ Orthographie zu verändern*. Drittes Programm der öffentl. vollst. Realschule der k. Freistadt Pressburg-Pozsony, 1853. 3—10. l.

igazgató megbízásából előterjesztette javaslatait az intézetben követendő helyesírásra vonatkozólag,²⁹ de újításai akkor még merésznek tetszettek.

1867-ben készült el újabb javaslataival,³⁰ a következő évben pedig bővebben is kifejtette nézeteit.³¹ Javaslatai szerint az iskolai helyesírásban a következő elvet kell szem előtt tartani: „Írjunk, amint beszélünk. Csak a kétes esetekben vegyük figyelembe azt, amit a nyelvkutatás parancsol.“ Munkái nem maradtak figyelmen kívül.

Ennek eredményeként 1868-ban az osztrák kultusz-minisztérium is felszólította egy könyv megírására, hogy összhangba hozza vele az elemi és középiskolák helyesírását. Így jött létre *Die deutsche Rechtschreibung in der Schule und deren Stellung zur Schreibung der Zukunft* című munkája.³² Ebben egyuttal a helyesírás-oktatásra vonatkozó pedagógiai elveit is kifejtette. Művét Raumernek ajánlotta, és hangsúlyozta, hogy majdnem mindenben egy nézeten van vele.³³

A győzelmet, legalább is Ausztriában, az álhistorikusok harcolták ki. Ennek következtében az osztrák helyesírás több olyan sajátosságot tett magáévá, amelyet csak 1902-ben szüntettek meg.

Schröer a helyesírási mozgalom iránt később is élénk érdeklődést tanúsított. Napilapokban, folyóiratokban többször felszólalt a „szélsőségesek“ ellen, és élesen bírálta az újabb javaslatokat.³⁴

✱

²⁹ *Vorschlag zur Einigung in den Grundsätzen der Rechtschreibung*, vorgetragen in der II. Lehrerconferenz der Pressburger öffentlichen Realschule von ... (L. Pressb. Progr. V., 49. skll.)

³⁰ *Vorschläge zur Anbahnung einer Verständigung in der Rechtschreibung beim deutschen Sprachunterricht in den Volksschulen und Mittelschulen Oesterreichs*. Im Auftrage des Vereins „Mittelschule“. Mitteilungen des Vereins „Mittelschule“, 1867. évf.

³¹ *Zur Verständigung in der deutschen Rechtschreibung*. Als Leitfaden für Lehrer. Wien, Schulbücherverlag, 1868.

³² Mit einem Verzeichnisse zweifelhafter Wörter. Lipcse, Brockhaus, 1870. (V. ö. Laibacher Tagblatt, 1870. dec. 21.)

³³ L. Schröer: i. m. X. l.

³⁴ L. Die „Frage“ der deutschen Schreibung. Ztschr. f. d. Volksschule, 1870., 32–33. sz.) — Zur Berliner orthographischen Conferenz

Új munkakörébe Schröer később sem tudott beilleszkedni. A nagyszámú és nem az új igazgató előnyére befolyásolt evangélikus iskolai előljáróság akadékoskodásait csak nehezen viselte el.³⁵ Sohasem tudott ezzel a testülettel szemben felülkerekedni, és kedve szerint működni.

Ez arra indította, hogy otthagyja igazgatói állását. Lemondását 1865. december 6-án nyújtotta be,³⁶ és kijelentette, hogy erre a lépésre elvi okok kényszerítették.³⁷ Az előljáróság kérésére azonban még ellátta hivatalát az iskolai év végéig, de 1866. júliusában elhagyta az intézetet.

VII.

A bécsi műegyetem.

Kinevezése a műegyetemre. — A bécsi műegyetem. — Állása a műegyetemen. — Előadásai. — A „Német Társaság”. — Irodalomtörténeti munkássága. — „Eine Literaturgeschichte aus dem Handgelenk”. — Szövegkritikus. — Pfeiffer követői. — Schröer kiadványai. — Munkája a Codex Cumanicusban. — Értekezései a Germaniában. — Recenziói. — Egyéb cikkei. — Oeser emlékiratai. — „Alpharts Tod”. — „Der Weinschweig”. — A Heimgarten munkatársa. — Folyóiratok, amelyekbe dolgozott. — Friedrich Schlögl. — Barátsága Auersperggel. — Auersperg halála. — Bartsch Károly. — Holtei Károly. — Németországi útja. — Egyéb elfoglaltságai. — Kitüntetései.

Schröer még az evangélikus iskolák igazgatója volt, midőn pályázott a bécsi műegyetem újjászervezésekor felállított német irodalmi tanszékre. Kívül több neves tudós, közöttük Wilhelm Scherer, a bécsi egyetem akkori magántanára is részt vett a pályázaton.¹ A minisztérium Schrőert pártfogolta, és 1866. július 26-án kinevezte a bécsi műegyetem magántanárává.²

Akkoriban már nagy gondot fordítottak arra, hogy a technikusok humanisztikus műveltségét a társadalmi életben

(Presse, 1876. június 6.) — *Orthographie. Reformbestrebungen.* (Neue Freie Presse, 1880. március 11.) — *Die Zukunft der deutschen Schreibung.* (Deutsche Zeitung, 1880.) stb. cikkeit.

³⁵ Bécsi Városi Könyvtár, kéziratgyűjtemény, 28479. sz. (Schröer önéletrajzi feljegyzései.)

³⁶ Bécsi Állami Levéltár. (4166/870. sz.)

³⁷ L. Ergenzinger, Julius: i. m. 82. l.

¹ L. Neuwirt, Hofrat Prof. Dr. Josef: *Die k. k. Technische Hochschule in Wien 1815—1915.* Wien, Gerold, 1915. 562. l.

² A bécsi Kultuszminisztérium levélt., 4744/866. sz.

egykoron betöltendő állásukhoz méltóan mozdítsák elő.³ 1862-ben áthelyezték a bécsi egyetemről a német irodalomtörténet magántanárát, 1863-ban pedig a német irodalomtörténet rendes tanszéket kapott.⁴ Ugyanekkor felállították az esztétika tanszékét is. Schröer kinevezésekor éppen azt vették tekintetbe, hogy el tudja látni mind a két katedrát.⁵ Schröer a berlini egyetemen foglalkozott esztétikai tanulmányokkal, később pedig megjelent néhány műtörténeti dolgozata.⁶

Az 1870/71-i tanévben valóban előadott esztétikát⁷ a következő esztendőben azonban erre a tanszékre külön tanárt hívtak,⁸ Schröer pedig ettől kezdve csak német irodalomtörténetet tanított.

Mikor 1866-ban, negyvenéves korában átköltözött a Karlsplatzon lévő szomszédos épületbe, a reális és praktikus célokat szolgáló műegyetemre, új munkaköre nem sok sikerre nyújtott kilátást. Maga sem hitte volna, hogy ez az állása, immár az ötödik, pályafutásának utolsó állomása lesz.

Alig egy esztendővel később azonban, 1867. november 21-én váratlanul kinevezték rendkívüli tanárrá és a felvételi vizsgák egyik legfontosabb vizsgabiztosává.⁹ Ettől kezdve mind tekintélyesebb állást vívott ki magának a főiskolán.

Midőn 1871. augusztus 26-án legfelsőbb határozattal állásában megerősítették,¹⁰ már bizonyosra vette ordináriussá való kinevezését is. Ennek tudható be, hogy mikor ugyanabban az évben meghívták a rostocki egyetemre, mégis Bécsben maradt.¹¹ Csakhogy reményeiben később csalódnia kellett.

1866-ban kezdette előadásait. Rendszerint három kollégiuma volt. Kétórás főkollégiumában a német irodalom tör-

³ L. Neuwirt: i. m. 561. l.

⁴ L. Neuwirt: i. m. 561. skl.

⁵ U. ott 562. l.

⁶ Legönállóbb és legértékesebb munkája: *Biographie des Bildhauers Fr. X. Messerschmidt*. Kunstgeschichtlich-ästhetische Studie. Blätter für Literatur und Kunst (hrsg. v. Prof. Eitelberger), 1853. évf.

⁷ A bécsi Műegyetem levéltára (246. sz.).

⁸ L. Neuwirth: i. m. 537. skl.

⁹ A bécsi Kultuszminisztérium levéltára. 9903/867. sz.

¹⁰ Bécsi Állami Levéltár. 3006/871. sz.

¹¹ U. ott. 2772/880. sz.

ténetéről adott áttekintést, de a 19. század költészetét legtöbbször kimerítőbben tárgyalta, sőt nemegyszer csak a legújabb irodalom történetére szorítkozott. Némely tanévben szakított az előírással, és egy-egy jelentősebb irodalmi korszakról vagy pedig a technikusoknak általában kissé távolabb fekvő irodalmi kérdésekről tartott előadásokat. Kisebb kollégiumaiban egy-egy kiemelkedő íróról vagy irodalmi alkotásról adott elő, leggyakrabban, főleg később, Goethéről és Faustól.¹²

Másik egyórás kollégiumában szóbeli és írásbeli gyakorlatokat tartott. Azokkal a hallgatóival, akik ezeken a gyakorlatokon részt vettek, 1866. őszén megalakította az egyetemi szemináriumokhoz hasonló „Német Társaság”-ot.

A társaság működésének programja gazdag és változatos volt.¹³ Nemcsak szavalatok, felolvasások, műfordítások, zenei produkciók szerepeltek műsorán, hanem valóságos tudományos előadások is, amelyeknek témája nem mindig szorítkozott az irodalom területére.

*

Schröer új munkakörében figyelmét a nyelvészetről egyre inkább irodalmi tanulmányokra irányította. 1853-ban megjelent irodalomtörténete és kisebb irodalomtörténeti dolgozatai után első jelentősebb munkája volt az 1869-ben tartott és sok újat tartalmazó előadása Schiller hagyatékáról.¹⁴ 1875-ben jelentek meg „népszerű felolvasásai” a 19. század német költészetéről.¹⁵ Ezek oly heves tollharcot idéztek elő, hogy még hosszú évekkel később is megemlegették Bécs irodalmi köreiben.

A munkának legszembeötlőbb hibája az anyag helytelen elosztása, a tárgyalás egyenlőtlensége és hézagossága. A drámát tárgyaló fejezetnek például ez a címe: „Raupach, Raimund, Grillparzer, Oeser”. Egyes, ma már szinte teljesen

¹² L. Programme des k. k. Polytechnischen Institutes.

¹³ L. a Német Társaság jegyzőkönyveit. Fennmaradtak az 1866–71., 1872–77., 1891–95. évről. (A műgyetem könyvtárának birtokában.)

¹⁴ Schillers *Nachlaß*. (1869. dec. 8-án tartotta a bécsi Schiller-emlékműalap javára.)

¹⁵ *Die deutsche Dichtung des XIX. Jahrhunderts in ihren bedeutenderen Erscheinungen. Populäre Vorlesungen.* Lipcse, Vogel, 1875.

ismeretlen lírikusokkal részletesen foglalkozik, míg több ki-váló író meg sem említi.

Legérdekesebb ítélete a hozzá közelállókról. Hogy barátjáról, Anastasius Grünről az elragadtatás hangján nyilatkozik, az még érthető, de a Hermann Rollettről írt dicséret-től áradozó oldalak és az Oeser munkáit méltató „irodalom-történeti himnuszok“ kétségtelen elfogultságról tanuskod-nak.¹⁶

Igy érthető, hogy még Zarncke lapja is, amely pedig mindig kedvezően nyilatkozott munkáiról, elítéli a könyvet súlyos hibái miatt, és Schröert inkább germanisztikai tanul-mányainak folytatására biztatja.¹⁷ Sokkal elviselhetetlenebb kritikában részesítette azonban az irodalomtörténetet Emil Kuh felsőkereskedelmi iskolai tanár, annakidején Schröer vetélytársa a műegyetemi kinevezésnél. „Eine Literaturge-schichte aus dem Handgelenk“ című hosszú oldalakra terjedő ismertetésében¹⁸ megsemmisítő ítéletet mondott róla. A recenzió sok kétségtelen túlzása és gúnyos hangja annyira bántotta Schröert, hogy válaszában nem munkája hibáit védelmezte, hanem a kritikus személye ellen fordult. Ez ismét további támadásokra adott alkalmat, és kínos feltűnést kel-tett Bécs irodalmi köreiben.

Schröer irodalomtörténetének legértékesebb része a füg-gelék, különösen Ulrike von Levetzovról, Goethe barátnőjéről írt dolgozata. Ettől kezdve egyre nagyobb odaadással kezdett Goethével foglalkozni, és egyéb irodalomtörténeti kérdések csak elvétve keltették fel érdeklődését.¹⁹

*

Ugyancsak mint a műegyetem germanistája kezdett be-hatóbban foglalkozni szöveg-filológiai tanulmányokkal. Az osztrák filológusok vezére akkor már régóta Pfeiffer Ferenc volt, a középfelnémet nyelvnek és költészetnek egyik legnagyobb ismerője.

Miután elfogadta a Lachmann-iskola vezető egyéniségei-

¹⁶ Emil Kuh ismertetése (l. alább).

¹⁷ L. Lit. Centralblatt, 1875., 25. sz., 814. hb.

¹⁸ L. Augsburger Allgemeine Zeitung, 1875. 114. és 115. sz.

¹⁹ Nachtrag zu Uhland's Gedichten. Presse, 1877. ápr. 5.

nek együttműködésre szóló meghívását, de velök hamarosan összekülönbözött, megalapította negyedévenként megjelenő folyóiratát, a *Germaniát*. Lapjának nemcsak Berlin legnagyobb ellenfeleit, Holzmannt és Bartschot nyerte meg, hanem olyan neveket is, mint Grimm Jakab és Uhland. Legnagyobb számban persze a fiatal osztrák tudósok siettek táborába.²⁰ Midőn 1859-ben Schrőert germanisztikai munkái alapján a nürnbergi Germán Múzeum Tudós Bizottságának tagjává választották, megismerkedett Pfeifferrel és Bartsch-csal,²¹ akik a germanistát megnyerték irányuknak.

Schröer már 1857-ben kiadta az Amelung-mondához tartozó ismeretes költeménynek, a Laurinnak egy töredékét, amelyet a pozsonyi püspöki hivatal könyvtárosa fedezett fel.²² Ugyanitt közzétett két évvel később egy 15. századból származó latin-német szójegyzéket,²³ de ez sem volt valami értékesebb lelet.

Sokkal jelentősebb munkába kezdett, amikor tervbe vette a meissenai költő és tudós Mügelni Henrik magyar krónikájának kiadását. Az értékes szöveg előállításakor azonban komoly akadályokba ütközött, mert a krónika csak későbbi és nyelvjárásokban nagyon különböző kéziratokban maradt fenn, amelynek archetípusa sem őrizte meg már tökéletesen az eredeti szöveget.²⁴ Ez arra késztette, hogy a krónika megjelentetését elhalassza. Előbb a költőnek rímekben írt munkáit gyűjtötte össze, s ezek segítségével igyekezett az író nyelvét megismerni. Tanulmányairól a bécsi Tudományos Akadémia Tudósításaiban számolt be, és értékes anyagot szolgáltatott a 14. század tanító meg elbeszélő költészetéhez.²⁵

²⁰ Erről l. Nagel—Zeidler—Castle: i. m. III. (Dr. J. Körner: *Deutsche Philologie*.)

²¹ L. Schröer megemlékezését Bartschról. *Germania*, 1888. 59. skll.

²² *Ein Bruchstück des Gedichtes „Laurin“ oder „Der kleine Rosengarten.“* Pressb. Progr., VII. 19. skll.

²³ *Lateinisch-deutsches Vocabular von MCCCCXX. U. o., IX. 3. skll.*

²⁴ Travník, Dr. Eugenius: *Chronicon Henrici de Mügeln germanice conscriptum*. *Scriptores rerum Hung. temp. ducum regumque stirp. Arp.* gest. II. köt. 94. skll.

²⁵ Schröer, K. J.: *Die Dichtungen Heinrichs von Mügeln*. (Nach d. Hss. besprochen.) *Sitzungsb. d. phil.-hist. Cl.*, LV. (1867.), 451—520, I,

Munkáját Toldy Ferenc is figyelemmel kísérte. Schröer a pesti egyetemen ismerkedett meg Toldyval, akit 1850-ben neveztek ki az esztétika és egyetemes irodalomtörténet tanárává. Ismeretségüket később is fenntartották. Toldy 1867. októberében megkérte a germanistát, hogy Mügelni Henrik magyar krónikáját Pesten jelentesse meg.²⁶ Schröer erre hajlandó is volt, csupán egy német bevezetést szeretett volna a szöveg elé írni, hogy a nyelvjárás megállapítására fordított munkája veszendőbe ne menjen. Később azonban, bizonyára a szöveg előállítása közben támadt újabb nehézségek miatt, elállott a krónika megjelentetésétől.²⁷

A Mügelni Henrik-kérdéshez a következő évben Pfeiffer Germaniájában is hozzáfűzött néhány megjegyzést,²⁸ majd ugyanitt kiadta az ifjabb Titurel kéziratának néhány töredékét.²⁹ Ugyanekkor közzétette Luthernek egyik költeményét is (Hüt dich!).³⁰

Ebbe a tárgykörbe vágó utolsó jelentősebb munkája 1880-ban jelent meg. Ekkor vállalta el Kuun Géza gróf felkérésére a híres Codex Cumanicus német részeinek kiadását.³¹ Az itt közzétett német-latin szójegyzék nyelvéről megállapította, hogy középnémet. Szerzőjét erdélyi szász embernek tartotta. Ehhez az utóbbi állításához azonban több kétség férhet.³²

²⁶ L. Schröernek Toldyhoz írt levelét (a Kiadatlan Leveleknél). Toldy a *Monumenta Hung. Hist.*-ban szerette volna Schröer munkáját megjelentetni.

²⁷ Schröer fiának, Dr. Michael Martin Arnold Schröer, kölni egyetemi tanárnak, — amint Dr. Travnik Jenőhöz írt, 1934. X. 18-ról kelt leveléből kitűnik — nem volt tudomása róla, hogy a krónika megjelent, vagy hogy ennek kézírata hátramaradt. Mügelni Henrik magyar krónikájának kritikai kiadása nem is jelent meg egészen 1938-ig. Ekkor tette közzé Dr. Travnik Jenő id. h. (87—223. l.)

²⁸ L. Germania, XIII. 212. skll.

²⁹ L. Germania, XVI. 342. skll.

³⁰ L. Anz. f. Kunde d. dtsch. Vorzeit, 1871. 375. skhb

³¹ Schröer, K. J.: *Vocabularium germanico-latinum* (ex Codice Cumanico Bibliothecae ad Templum divi Marci Venetiarum primum ex integro edidit prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit Comes Géza Kuun. Budapest, 1880. 353. skll.)

³² V. ö. Korrespbl. d. Ver. f. siebenb. Landeskunde, III. (1880.), 107. l., (Joh.) W. (olf) ismertetésével.

Közben a hatvanas évek végén meg a hetvenes években a Germania évfolyamaiban egymás után jelentek meg a régebbi német nyelv és irodalom, valamint a germán mitológia köréből vett biztos és széleskörű ismeretek alapján készült dolgozatai.³³ Ugyancsak a Germania számára írta legértékesebb germanisztikai recenzióit. Ezek sohasem voltak egyszerű ismertetések, hanem hosszú oldalakra terjedő széleskörű elmefuttatások, nemegyszer valóságos nyelvészeti dolgozatok. Bár ítéletei biztosak voltak, de gyakran súlyosak, ezért nem egyszer gáncoskodással vádolták.

Mint recenzens általában igen széleskörű munkát fejtett ki. Az ötvenes évek elején a *Pester Zeitung*nak dolgozott, az ötvenes évek végén és a hatvanas években a *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien*nek. A hatvanas évek elejétől a nyolcvanas évek elejéig a *Germaniát* látta el ismertetésekkel, a hetvenes évek vége felé pedig Rosegger *Heimgarten*ját. Az 1880-ban életrehívott *Literaturblatt für germanische und romanische Philologien*nek az első évtől kezdve munkatársa volt egészen a 90-es évek elejéig, a *Literarisches Centralblatt*nek pedig majdnem egész írói működése alatt. Mikor a *Chronik des Wiener Goethe-Vereins*t szerkesztette, itt jelentetett meg nagyszámban recenziókat. A napilapoknak is állandóan dolgozott, elsősorban a *Neue Freie Presse*nek és a *Pressen*ek. Ezenkívül vannak elszórtan ismertetései a *Literarische Blätter*ben, a *Literaturzeitung*ban és a *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*ban. A recenziók tárgya pályájának első felében elsősorban a germanisztika köréből került ki, a későbbiek azonban majdnem mind a Goethe-irodalomra vonatkoznak.

Schröer általában igen széleskörű és sokoldalú irodalmi munkásságot fejtett ki. Politikai, kultúrtörténeti, szépirodalmi (líra, epika, dráma), műtörténeti, esztétikai, irodalom-

³³ L. Schröer, K. J.: *Todtentanzsprüche*. (XII., 284. skll.) — *Der Tod als Jäger*. (XIII., 104. l.) — *Zalmolxis*. (XIII., 214. skl.) — *Mythisches von dem durch den Gunzenlê gefeierten Konrad*. (XVI., 286. skll.) — *Standbilder Attilas und Krimhildens?* (XVII., 459. skll.) — *Zur Helden-sage*. (XVII., 65. skll.) — *Sonnenuntergang, Geiläte, Gustrate u. a. Gott folgen gehn*. (XIX., 430. skll.)

történeti, germanisztikai (nyelvjáráskutatás, folklóre, filológia) és pedagógiai dolgozatain kívül még sok más kérdéssel is foglalkozott.

1869-ben cikkeket írt a színpad meg a színészet fejlesztéséről.³⁴ Ezeknek az lett az eredményük, hogy Kierschner Eduárd, egy bécsi színészeti akadémiának igazgatója meghívta Schrőert intézetéhez. Itt a germanista olyan gyakorlatokat vezetett be, amelyeneket dolgozataiban a színészeti akadémiák figyelmébe ajánlott. Később a színészet történetével is foglalkozott, és egy terjedelmes cikket írt *Goethe und die Schauspielkunst* címmel.³⁵

A napilapokban gyakran felszólalt közéleti ügyekben. 1860–61-ben cikkeket írt a *Presse*-ben a kiváltságozott császári és királyi tankönyvkiadó ellen, később pedig elsősorban a Schiller- és Goethe-emlékmű létrejöttének előmozdítására fejtett ki élénk publicisztikai munkásságot. Többször felszólalt a napilapokban a nyelvrontók ellen, és tudósításokat közölt a jelentősebb eseményekről. Az 1873-i bécsi világkiállításról a *Wiener Abendpost* számára írta jelentéseit. A kiállításon bemutatott északmagyarországi német parasztházról régebbi tapasztalatainak felhasználásával egész kis könyvet írt.³⁶ Gyakran beszámolt utazásairól és azokról az irodalmi meg nyelvészeti ülésekről, amelyeken résztvett. Számos kisebb-nagyobb életrajzot írt, elsősorban hozzá közelálló írókról,³⁷ és több közleménye jelent meg Oeserről.³⁸ Aty-

³⁴ *Zur Hebung der Bühne und der Schauspielkunst*. Neue Freie Presse, 1869. február.

³⁵ *Chronik des Wiener Goethe-Vereins*, III. 54. skll.

³⁶ *Ein Haus und seine Bewohner aus Geidel (Gajdel)*. Pozsony, 1875. és 51. Hft. d. offiziell. Ausstellungsberichtes.

³⁷ L. Schröer, K. J.: *Franz Pfeiffer*. Neue Freie Presse, 1868. jún. 27. — *Bettlacher Fest zum Andenken Franz Pfeiffers*. Neue Freie Presse, 1870. júl. 7. — *Rudolf von Raumer*. (Nekrolog.) Germania, 1876. évf., 495. skll. — *Anastasius Grün* †. Presse, 1876. szept. 15. — *Karl von Holtei*. (Nekrolog.) Neue Freie Presse, 1880. márc. 9. — *Rede zur Deinhardt-Feier*. (Nekrolog Deinhardt's.) Pädagogisches Jahrbuch, 1880. — *Erinnerungen an Karl Bartsch*. Germania, XXXIII., 59. skll.

³⁸ *Aus dem Leben eines Deutschen in Ungarn*. (Enthüllungen über Chr. Oeser.) Neue Freie Presse, 1869., 1724. és 1750. sz. — *Chr. Oeser's*

jának hátrahagyott emlékiratait is átdolgozta, de a terjedelmes mű számára nem tudott kiadót találni.³⁹

Szépirodalommal később is foglalkozott. 1872-ben átdolgozta az *Alphart's Tod* című ismert középelnémet elbeszélő költeményt,⁴⁰ amelyet Uhland⁴¹ és a „Kleines Heldenbuch“-ban Simrock is lefordított újfelnémetre. Simrock elnyújtott fordításánál Schröer rövidített és jól tömörített átdolgozása sikerültebb. Az elbeszélés felépítésében is megváltozott, és új részekkel bővült.

A költemény kedvező fogadtatásban részesült, és később felvették Reclam sorozatába is.⁴² Ez bátorította fel Schröert, hogy egy fordítását, a még 1858-ban készült *Weinschmelget* is megjelentesse.⁴³ A 13. századból származó, igen kedves kis elbeszélő költemény addig nem részesült kellő figyelemben. Az egyetlen bécsi kéziratban fennmaradt szöveget Schröer alapos emendációnak vetette alá, és lenyomtatta a fordítás mellé. Maga a fordítás kitűnően sikerült: nemcsak versei dallamosak, hanem teljesen érezteti az eredeti költemény hangulatát. A munkához terjedelmes bevezetést írt, s ebben a vers keletkezését, magyarázatát meg méltatását adta.

Később Rosegger Heimgartenjában jelent meg néhány szépirodalmi munkája,⁴⁴ többek között költemények *Alte deutsche Lieder* címmel. Kezdetben szorgalmas munkatársa volt Rosegger 1876-ban életrehívott folyóiratának, később

Weihgeschenk, neu bearbeitet und mit einem Vorworte herausgegeben von K. J. Schröer. (Wien, 1861.) — Schröer: *Gesch. d. dtsh. Dicht.* (189. skll.)

³⁹ L. levelét Heinr. Pröhlehez (Wien, 30. Mai 1877.) a berlini Pr. Staatsbibl. birtokában. — Az érdekes életrajzot végre 1933-ban Oeser három unokája adta ki, ismételten átdolgozva. (L. Oeser id. emlékiratait.) Az emlékiratok hitelessége, három nemzedék munkájáról lévén szó, nagyon is kétséges. Schröer nemcsak atyjáról emlékezik meg, hanem beleszótta saját élményeit is.

⁴⁰ *Alphart's Tod*, in erneuter Gestalt. Arch. f. d. Studium d. neueren Sprachen u. Literaturen. XXVII. évf. (L. köt.), 59. skll.

⁴¹ L. Uhland: *Nachgelassene Schriften*.

⁴² L. Reclams Universal-Bibliothek, 546. sz.

⁴³ *Der Weinschmelg*, mittelhochdeutsch und neuhochdeutsch. Jena, Ed. Frommann, 1876.

⁴⁴ L. I.—III. köt.

azonban, mivel Rosegger nem közölte egyik cikkét, már csak ritkábban dolgozott a lapnak. „Was ich ihm schicke,“ — írta sértődötten Schlöglnek — „könnte er ruhig abdrucken lassen!“⁴⁵

Általában Schröer Bécsben igen gazdag és sokoldalú munkásságot fejtett ki. Önállóan megjelent munkáin kívül igen sok ausztriai meg németországi folyóiratnak volt munkatársa. Tudományos értekezései nagyobb számban a következő helyeken jelentek meg: Frömmann szerkesztette *Die deutschen Mundarten*, *Österreichische Wochenschrift*, *Weimarer Jahrbücher*, *Zeitschrift für Mythologie*, *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien*, Westermanns *Monatshefte*, a bécsi Tudományos Akadémia *Sitzungsberichte*je, a lipcei *Illustrierte Zeitung*, *die Heimat*, *Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit*, Pfeiffer *Germaniája*, a Weinhold szerkesztette *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, Rosegger *Heimgarten*je, *Mittheilungen der evangelischen Schulen*, *Mittheilungen des Vereins „Mittelschule“*, a maga szerkesztette *Chronik des Wiener Goethe-Vereins*, *Magazin für Literatur* és elvétele még több folyóiratban (*Blätter für literarische Unterhaltung*, *Goethe-Jahrbuch*, *Europa*, *Tägliche Rundschau*, *Vom Fels zum Meer*, *Didaskalia*, *Die Dioskuren*, *Friedlungs Deutsche Wochenschrift*, *Der Zeitgeist*, *Heidelberger Literarische Blätter*, *Die Nation* stb.)

Több napilapnak is munkatársa volt. Pesti és pozsonyi lapokba már nem dolgozott, de nagy számban jelentek meg cikkei a *Neue Freie Presse*ben, a *Wiener Abendpost*ban, a *Wiener Zeitung*ban, a *Presse*ben és a bécsi *Deutsche Zeitung*ban, ritkábban a *Frankfurter Zeitung*ban, a *Berliner Tageblatt*ban és a *Berliner Börsenzeitung*ban.

Schlögl-lel 1875. júliusában ismerkedett meg. Egy alkalommal nagyobb társaságban látta a „Wiener Blut“ szerzőjét,⁴⁶ majd levéllel kereste fel a népszerű bécsi író. Ettől kezdve barátság fejlődött ki közöttük.⁴⁷ Schröer Schlöglnek több munkáját megbíráta, de rendszerint elkéselt a bekül-

⁴⁵ Bécsi Városi Könyvtár, kéziratár, 52624. sz.

⁴⁶ Bécsi Városi Könyvtár, kéziratár, 52607. sz.

⁴⁷ L. Schröer leveleit Schlöglhez a bécsi Városi Könyvtár kézirat. tárában. (52606—52625. sz.)

déssel. A „Wiener Luft“-ról azonban megjelent egy terjedelmes ismertetése.⁴⁸

Auersperg-gel később is fenntartotta kapcsolatait. 1875-ben megjelent irodalomtörténetében a költőről igen elismerően nyilatkozott, amit a gróf hálás szavakkal köszönt meg,⁴⁹ Schröer pedig válaszában magyarázatokat fűzött a költőről írt méltatáshoz. Auersperg munkáiról mondott ítélete arra indította a grófot, hogy régebbi kiadatlan költeményeit összegyűjtse.⁵⁰ Schröer tanácsokat is adott az anyag elrendezésére és beosztására vonatkozólag. Auersperg később megküldötte Schröernek a munka kéziratát, és arra kérte a germanistát, hogy megjegyzéseket fűzzön hozzá. Tanácsainak egy részét a költő meg is szívelte. Ugyancsak Schröertől származik részben a verseskötet címe is: „In der Veranda“, eine dichterische Nachlese.⁵¹

A két férfi továbbra is élénk érdeklődést tanúsított a monarchiai németiség iránt, és mikor Schröer a Pester Lloyd egyik cikkére felhívta Auersperg figyelmét, a gróf elhatározta, hogy a Reichsratban fel fog szólalni.⁵² Csakhogy napjai akkor már meg voltak számlálva. 1876. áprilisában az osztrák irodalmi körök még nagy fénnel ünnepelték a költő hetvenedik születése napját, Schröer is írt egy verset barátja tiszteletére, az év szeptemberében azonban Auersperg váratlanul elhunyt. Schröer a Heimgartenben méltatta a költő utolsó verseit,⁵³ a Presseben pedig megemlékezett irodalmi és politikai munkásságáról.⁵⁴

Hosszas barátság fűzte Schröert Bartsch Károlyhoz.⁵⁵ Együtt dolgoztak a Germaniában, és együtt foglalkoztak egy cikkükben⁵⁶ a Kudrun-mondával. Midőn Pfeiffer halála után Bartsch vette át a Germania szerkesztését és gyakran beteges-

⁴⁸ L. Heimgarten, II. 280—283. l.

⁴⁹ L. levelét Schröerhez (Graz, 13. Febr. 1875.) id. h.

⁵⁰ L. levelét Schröerhez (? , 15. März 1875.) id. h.

⁵¹ Erről I. XIII.—XXI. leveleket. (Id. h. 109. skll.)

⁵² L. levelét Schröerhez (Thurn am Hart, 4. Juli 1876.).

⁵³ *Die letzte Gabe.* (1. évf. 433—438. l.)

⁵⁴ Presse, 1876. szeptember 15.

⁵⁵ L. megemlékezését Bartschról. Germania, XXXIII. 59. skll.

⁵⁶ L. Germ., XIV., 323. skll.

kedett, mindig Schrőert kérte meg, hogy ellássa a szerkesztői teendőket. Mikor Bartsch a rostocki egyetem tanára volt, az ő ajánlatára választották Schrőert az egyetem díszdoktorává.⁵⁷ Midőn 1879. tavaszán Bartsch Dél-Tirolba utazott megrongált egészségének helyreállítására,⁵⁸ a nyáron Schrőer felkereste, és együtt készítettek leírásokat a tiroli népszokásokról.⁵⁹ Bartsch hirtelen halála után Schrőer írta a Germania megemlékezését,⁶⁰ s ettől kezdve maga sem dolgozott többet a folyóiratba.

Holtai Károlylyal még Oeser ismerkedett meg.⁶¹ Később Schrőer anyjának ő adta ki egyik munkáját,⁶² s a Schrőer-családdal egész haláláig érintkezésben maradt. Mikor 1876. nyarán Schrőer nagyobb utazást tett Németországban, Boroszlóban találkozott vele, s az együtt töltött napokról örömmel számolt be Auerspergnek.

Schrőer műegytemi tanárkorában több más helyen is működött. 1870. november 7-én kinevezték az alsóausztiai tartomány iskolatanácsába.⁶³ Ezt az állását 1873-ig látta el. 1867. október 28-án kinevezték Pfeiffer Ferencnek ajánlatára a felsőreáliskolai és kereskedelmi iskolai tanárvizsgáló bizottságba.⁶⁴ Ezeknek tíz éven át volt tagja. Több egyesületben fejtett ki élénk munkásságot, így a „Glocke“ Schiller-Egyesületben, a Német Diákok Olvasóegyletében, a „Mittelschule“ egyesületben, később pedig a Bécsi Goethe-Egyesületben.

Számos kitüntetésben részesült. 1859-ben a nürnbergi Germán Nemzeti Múzeum Tudós Bizottságának rendes tagjává választották, 1871. február 20-án Bartsch javaslatára a rostocki egyetemen a filozófia díszdoktorává avatták. Több kitüntetésben részesült Gottscheeről írt munkáinak elismeréseül: 1869. november 25-én választották meg a krajnai Múzeum-Egyesület dísztagjává, 1888-ban Gottschee díszpolgárává, végül 1891-ben a Gottscheei Németek Egyesületének

⁵⁷ A bécsi Kultuszminisztérium levélt., 23342/891. sz.

⁵⁸ Bécsi Városi Könyvtár kéziratára, 52614. sz.

⁵⁹ L. Neue Freie Presse és Deutsche Zeitung, augusztus.

⁶⁰ Germ., XXXIII., 59—64. l.

⁶¹ L. többhelyütt Oeser id. emlékiratait

⁶² *Briefe und Blätter von Frau Therese*. Hamburg, 1864.

⁶³ Bécsi Állami Levéltár, 4166/870. sz.

⁶⁴ A bécsi Kultuszminisztérium levélt., 9979/867. sz.

dísztagjává. Ugyancsak dísztagjává választotta a bécsi Schiller- meg Goethe-Egyesület. A Goethe-irodalom terén kifejtett munkássága elismeréseül kétszer is részesült nagyobb kitüntetésben. 1885-ben adományozta neki Károly Sándor sachsen-weimar-eisenachi nagyherceg az Éberség vagy a Fehér Sólyom elsőosztályú lovagkeresztjét, végül 1892-ben elnyerte a nagyhercegné és a nagyherceg esküvői aranyérmét.⁶⁵

VIII.

A gottscheei kirándulás.

Frommann folyóiratának munkatársa. — Kisebb nyelvjárási dolgozatai. — A hienc-nyelvjárás szótára. — Fromman folyóirata megszűnik. — Gottscheei útjának létrejötte. — A gottscheei nyelvjárás-tanulmányozás előzményei. — Schröer gottscheei szótára. — Kutatásainak eredménye. — A későbbi vizsgálatok. — A Gottschee-nyelvszigetről írt többi munkája. — A Gudrun-monda nyomai Gottscheeban. — Ernst Martin támadása. — További nyelvjárás-tanulmányai. — A fonétikusok uralomrajutása. — Befejezi nyelvjárási tanulmányait.

Szepesi nyelvjárási kutatásain kívül Schröer még több kisebb-nagyobb feladat megoldására vállalkozott.

Midőn az ötvenes évek végén egyre nagyobb figyelemmel fordult az élő dialektusok felé, munkatársa lett Frommann értékes lapjának (*Die deutschen Mundarten*), amely kitűnő vezetés alatt egyesítette a legkiválóbb nyelvjáráskutatókat. Előbb pozsonyi nyelvjárás-szövegeket küldött a folyóiratnak,¹ majd a hienciek tájszólásáról kezdett meg egy kisebb nyelvjárás-szótárt,² amellyel a dialektus első tudományos feldolgozását kísérelte meg.³ Nagyobb tanulmányokat azonban ennek a művének nem szentelt. Az 1859. évfolyamban még két kisebb dolgozata jelent meg,⁴ ekkor azonban a folyóirat pártfogás hiányában megszűnt. Schröer ismételten felszólalt

⁶⁵ Minderről: a bécsi Műgyetem levéltára. (246. sz.)

¹ *Pressburger Sprachproben*, nach dem Leben aufgezeichnet. *Die deutschen Mundarten*, V. 501. skll.

² *Heanzen-Mundart*. (Idiotikon.) U. o., VI. 21. skll., 179. skll., 350. skll.

³ L. Hassinger, Hugo: *Das Burgenland und der Stand seiner wissenschaftlichen Erforschung im Spiegel des „Burgenlandatlases“*. Deutsches Archiv für Lands- und Volksforschung. 1. évf. 1. füz. 164. l.

⁴ *Sprachliche Erläuterungen*. (VI. 248. skll.) *Übertragung einer finnischen Rune in die Gottscheer Mundart*. (VI. 521. l.)

életrekeltése érdekében, és hangsúlyozta azokat a nagy érdemeket, amelyeket Frommann vállalkozása kivívott magának.⁵ Firmenichnek pusztán nyelvjárási szövegek gyűjtésére szorítókozó folyóiratát is ellátta a hazai németiségre vonatkozó anyaggal.⁶

Mindezen munkái azonban eltörpülnek nyelvjárási kutatásainak másik főterületéről, a gottscheei nyelvszigetről írt művei mellett.

A krajnai szlovénség övezte kis német sziget, a múlt században az Auersperg grófok és hercegek tulajdona, szilárdan állott a fenyegető szláv tengerben. Schröer már régen tervbevette, hogy a gottscheeiek eredetét meg nyelvét megvizsgálja, s midőn 1867-ben elnyerte a bécsi Tudományos Akadémia szubvencióját, beutazta a hercegséget. Kutatásai-ban Auersperg Antal gróf is támogatta.⁷

Az első kutató, aki megvizsgálta a gottscheei nyelvet, Elze Theodor, laibachi evangélikus plébános volt.⁸ Mint született frank ember tájszólásukban a maga hennebergi nyelvjáráásával való rokonságot vélt felfedezni. 1857-ben megjelent főmunkája, a „Gottscheer Idiotikon“ első ízben gyűjtötte össze a tájszólás nyelvkincsét, és nem éppen tudományos alapon igyekezett bizonyítani a nyelvjárás frank eredetét. Ugyanez jellemzi Radics munkáit is.⁹ Így érthető, hogy még a hatvanas évek végén is sűrű homály fedte e német sziget eredetét, s nem egyszer merültek fel oly romantikus feltevések, hogy a gottscheeiek a gótok vagy a vandálok egyenes leszármazottai.

Schröer ezuttal is a lakosok tájszólásától várt felvilágo-

⁵ L. Ztschr. f. d. öst. Gymn., X. 587. skl. — Sitzungs-b. d. k. Akad. d. Wiss., phil.-hist. Cl., LXV. 592. l. — *Der dtsh. Sprachunterricht* (Vortrag, 1870.) 13. l. — Schröer: *Unterrichtsfragen*, 75. l. — Schröer: *Mahnwort*. Germania, 1877. 127. skl.

⁶ *Deutsche Sprachproben aus verschiedenen Gegenden Ungerns*. Germaniens Völkerstimmen, III., 623. skll.

⁷ L. Auersperg több levelét Schröerhez (id. helyen).

⁸ Erről és a következőkről l. Grothe, Dr. Hugo: *Die deutsche Sprachinsel Gottschee in Slowenien*. Deutschtum und Ausland, 40—41. füz. Münster in Westfalen, 1931. — 129. skll.

⁹ Eredményeinek összefoglalása: Radics, P. von: *Die alte deutsche Kolonie Gottschee*. Österr. Revue, 1869., II. és III.

sítást, s mivel az addigi eredményeket nem találta kielégítőnek, maga vette a nyelvjárást vizsgálat alá. Útjának legfontosabb eredménye az 1868-ban megjelent *Ein Ausflug nach Gottschee*, a nyelvjárás szótára.¹⁰ Ez, bár több homályos kérdést tisztázott, megnyugtató eredményekre mégsem vezetett.

Schröer már a felsőmagyarországi nyelvjárások szótárában utalt arra, hogy a gottscheei nyelvsziget tájszólásában középnémet jelenségek észlelhetők,¹¹ Gottscheei szótárával talán ezt szerette volna bizonyossá tenni. Ennek eredményeként a krajnai németiséget is bevonhatta volna az általa feltetelezett nagy középnémet telepeshullámba. Weinhold az addigi kevés adat alapján a gottscheei nyelvjárást határozottan bajornak tartotta,¹² és a bajor nyelvtől való eltéréseit szláv hatásnak tulajdonította. Schröer szintén kénytelen volt elismerni a gottscheei nyelv bajor-osztrák jellegét,¹³ de az erősebb szlovén hatást határozottan tagadta.¹⁴ Azokat a különbségeket, amelyek az óbajorból nem magyarázhatók, sváb-aleman s főleg frank elemeknek tartotta.¹⁵ Igen fontos, hogy a frank jellegzetességeket ezuttal is régebbieknek, a nyelvjárás alapkérdésére jellemzőeknek magyarázta.¹⁶

Megállapításait először H a u f f e n Adolf vizsgálta felül,¹⁷ s velők szemben Weinhold ítéletét igazolta. Szerinte a gottscheiek a bajor tájszólást beszélik, de a szlovén nyelv nyomot

¹⁰ Wörterbuch der Mundart von Gottschee. (Beitrag zur Erforschung der Gottscheewer Mundart. Dem Andenken Franz Pfeiffers gewidmet. Sitzungsberichte der philos.-hist. Cl. d. kais. Akad. d. Wissensch., LX. köt., 165—288. l. — Weitere Mittheilungen über die Mundart von Gottschee. (Abschluß des Wörterbuches mit Nachträgen und Berichtigungen.) U. o., LXV. köt., 391—510. l.

¹¹ L. Schröer: *Nachtrag zum Wörterbuche* ..., 247. l.

¹² L. Bayr. Gramm. 9. o. Anm.**

¹³ L. Schröer: *Ein Ausfl. n. Gottschee*, 181. l.

¹⁴ U. o., 189. l.

¹⁵ U. o., 192., 393. l.

¹⁶ L. Schröer: i. m., 181. l. — Állításában már Heinr. Rückert is kételkedett. (L. Ztschr. f. d. Phil., III. 183. l.)

¹⁷ Hauffen, Dr. Adolf: *Die deutsche Sprachinsel Gottschee*. Quellen und Forschungen zur Geschichte, Litt. u. Sprache Österreichs und seiner Kronländer, III. köt. Graz, 1895.

hagyott nyelvjárásuk hangrendszerében is, szókészletében is. Az aleman hatás jelentéktelen, a Schröer kiemelte közép-német pedig még ennél is elenyészőbb.¹⁸

Schröer és Hauffen kijelentései ellen, majd félévészázadnyi hallgatás után Elze ismét felszólalt, és újabb anyaggal, meggyőzőbb módon igyekezett bizonyítani nézetét.¹⁹ Ekkor Hauffen tanítványa, Hans Tschinkel kísérelte meg végleg eldönteni a kérdést, de eredményesen megindult vizsgálatait nem tudta befejezni. A főfeladat tehát még ma is megoldásra vár.

Schröer tudományos szempontból készült gottscheei szótára a nyelvjárás szókincsére nézve alapvető fontosságú, de a dialektus feljegyzése nem egészen kielégítő, mert nem tüntet fel fontos hangkülönbségeket. A szótár a nyelvi anyagon kívül nagy számban tartalmaz reáliákat, közöttük értékes népköltészeti termékeket, s adja a gottscheei családnevek gyűjteményét.

Ebben a munkájában még szembeötlőbbek, mint a felvidéki németiség nyelvjárásáról írt műveiben néprajzi-kultúrtörténeti szempontjai. Részletesen beszámol a lakosság erkölcséről, szokásairól, életmódjáról és költészetéről. Több történeti kérdés vizsgálatán kívül kimerítően foglalkozik a délkeleti német kolonizációval. A gottscheei településnek idejét helyesen tette a 14. sz. közepére, és igyekezett kevés adat alapján is kimutatni, hogy a nyelvsziget első lakói németek voltak.²⁰

A gottscheei nyelvjárás szótárán kívül még több kisebb dolgozatában foglalkozott a nyelvszigettel. Útjáról a Neue Freie Presseben számolt be.²¹ Tudósításai Gottschee élettel teljes kultúrképét adják. Ezenkívül leírásokat közölt az osztrák Alpenverein évkönyvében,²² Rosegger Heimgarten-

¹⁸ L. Hauffen: i. m. 33. l.

¹⁹ L. Elze, Dr. Th.: *Die Abstammung der Gottscheewer. Sind die Gottscheewer fränkischen oder bayrischen Stammes?* Mitteilungen d. Musealver. f. Krain, 13. (1900.) évf. 4—5. füz.

²⁰ L. Schröer: i. m. 176—181. l. — A későbbi kutatások szerint előbb voltak kisebb szláv települések is, de ezek felolvadtak a német-ségben. (V. ö. Hauffen: i. m. 10. l.)

²¹ L. 1867. évf. 1060., 1075., 1117., 1124. és 1206. sz.

²² L. Jhrb. d. öst. Alpenv., IV. (1868.) 374. skll.

jában,²³ s a „Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild“ című vállalatban ő írta a Gottscheeről szóló részeket.²⁴

Már a szótárban többször utalt a gottscheei élő epikus népköltészet gazdagságára. Később a Germaniában közzétette értékes népballadagyűjteményének azt a három darabját, amelyek esetleg a Gudrun-mondára mennek vissza (Von der Schönen am Meere). Hozzájuk fűzött fejtegetéseivel azt is igyekezett valószínűvé tenni, hogy a monarchia németlakta területein a hősmonda egykori virágzásának további nyomai is találhatók.²⁵ Ernst Martin a prágai egyetem későbbi tanára azonban a Kudrun-mondáról írt könyvének bevezetésében²⁶ Schröer fejtegetéseit légből kapottaknak mondta. ami személyeskedő, szenvedélyes vitákra adott alkalmat.²⁷

Gottscheeről írt munkái után Schröer már alig foglalkozott nyelvjárási vizsgálatokkal. Frommann folyóiratának rövid feléledését örömmel üdvözölte, s közzétett benne egy rövidebb dolgozatot meg magyarországi nyelvjárásszövegeket.²⁸ Később megjelent egy kisebb munkája, továbbá néhány cikke a Heimgartenben.²⁹ de akkorra már le is zárult a nyelvjáráskutatás első nagy korszaka, s a diadalmas fonetikusok meghódították a tudományos közvéleményt. „Hier kommt nun ein neues Moment in Betracht, die physiologische Bestimmung der Laute, ein Moment, von dem wir Alten in unserer Jugend nichts lernen konnten, — írja egyhelyütt Schröer — ein Moment, durch das das jüngere Geschlecht

²³ *Eine deutsche Sprachinsel*. Heimgarten, I. 744. skll.

²⁴ L. a „Kärnten und Krain“ (Wien, 1891.) c. kötetben.

²⁵ L. Schröer, K. J.: *Das Fortleben der Kudrunsage*. Germania, XIV. (1869.) évf. 327—336. l.

²⁶ L. lap.

²⁷ L. Germania, XVII. 208. skll., 425. skll., 428. skll.

²⁸ *Gelegentliche Bemerkungen über erhöhte Ansprüche, die nun an die Aufzeichnung mundartlicher Sprachproben zu stellen wären*. Die Deutschen Mundarten, VII. (1877.) 5. skll. — *Deutsche Sprachproben aus Ungarn*. U. o. 220. skll.

²⁹ Schröer, K. J.: *Die deutschen Mundarten im Liede*. Lipse, 1875. — *Die Sprache, die man mit den Thieren redet*. Heimgarten, II. 635. skll. — *Steirische Dialektwörter*. IV. 470. skll., 634. skll., 794. skll.

uns überlegen ist.“³⁰ Nyelvjárási tanulmányokkal többé nem foglalkozott.³¹

IX.

Politikai célok.

Germanisztikai munkásságának céljai. — „Volkstumsarbeit“. — Előkészítő áramlatok. — A tudományos irány. — A védelmi munka Ausztriában. — Schröer működése. — A védelmi munka Németországban. — A politikai irány. — Hazánkat nem érinti. — Az ausztriai németiség helyzete. — Változások Taaffe kormányralépése után. — A bécsi „Deutscher Verein“. — Schröer előadása. — Az ausztriai „Deutscher Schulverein“ megalkulása.

„Zerstückt, wie abgehauene Glieder eines Körpers, erscheinen die deutschen Colonien des ungarischen Berglandes. Daß sie Theile Eines Körpers sind, hatte man bereits vergessen;“ — mondotta Schröer, midőn a felvidéki németsegről írt munkáinak eredményeivel a nagyközönséget is megismertette — „ich suchte es... nachzuweisen, nicht ohne den Wunsch, daß die Stücke sich wieder zum Ganzen zusammenfügen möchten, und durch wiederhergestellten Blutumlauf die verkümmernenden Theile sich wieder beleben.“¹ Ilyen szempontjai következtében munkái túllépik a tudományos kutatás határait.

A mult század vége felé a németiség körében egy védelmi munka indult meg, amely a német nyelvterület határain élő vagy tőle messzeszakadt népcsoportok német voltának megővésére törekedett. Ezt két áramlat mozdította elő: egy tudományos és egy politikai.² A tudományos munkálatok akkor kezdődtek, midőn Johann Andreas Schmeller, a híres müncheni germanista felkereste a felsőolaszországi „hét meg tizenhárom község“ németjeit, s folytatódott az elszórt német nyelvszigetek további vizsgálataival. Ezek a kutatók tudósok. Vonzották őket az elszigetelt német csoportoknak idők folya-

³⁰ Germania, 1877. évf. 247. l.

³¹ Schröer a hazai sváb és bajor-osztrák nyelvjárások tudományos feldolgozását is tervbevette (l. Schröer: *Die Deutschen im ungrischen Berglande. Eine Skizze.* Öst. Wochenschrift, 1865. 5—7. sz. 2. l.), de ezt a szándékát már nem valósította meg.

¹ L. Österreichische Wochenschrift, 1865. évf. 5—7. sz. 22. l.

² L. Fittbogen, Gottfried: *Franz Xaver Mitterer und die Anfänge der Volkstumsarbeit.* München, 1930. 49. l.

mán előállott sajátosságai, s e kis német szigeteket úgy tekintették, mint valami érdekes múzeumi régiségeket.³

E német csoportokra irányult érdeklődés a német nemzeti érzés fellobbanásával mind tágabb körre terjeszkedett. Már 1846-ban felmerült Németországban egy egyesület alapításának gondolata a külföldi némettség támogatására,⁴ de az alig-hogy megalapított birodalom összeomlása az ilyen törekvéseket megghiúsította.

Ausztriában azonban, ahol közvetlen közelben játszód-
nak le az események, a megkezdett munka folytatásra talál. Bergmann és Attlmayr munkái még alig lépik túl a tudomán-
yos kutatás határait, de Schröer, majd méginkább az innsbrucki Ignaz Vinzenz Zingerle már új utakra lép. Ők
nemcsak tudományos anyagot gyűjtenek, hanem látni akar-
ják: hogyan élnek ezek a németek, s támogatni szeretnék
őket német voltak megőrzésében.⁵

Schröert ezek a szempontjai valósággal félrevezetik Poli-
tikai pártállása elhomályosítja a tudós tisztánlátását.⁶ A fel-
vidéki német települések sokfelé széthulló tömegeiben úgy
kísérli meg felkelteni a népi öntudatot, hogy nyelvük alap-
ján hangoztatja összetartozásukat: „Was sich im Ganzen aus
meinen Untersuchungen ergeben hat, ist . . ., daß die Deut-
schen des ungrischen Berglandes als Eine Familie zu be-
trachten sind, insofern als sie Einen Dialekt sprechen . . .”⁷ De
ezen a ponton nem áll meg, hanem lényeges nyelvbeli külön-
ségek ellenére hozzáfűzi ezeket a településeket az erdélyi
szászokhoz, s egyes jelentéktelen nyelvi meg általános nép-
pszichológiai jelenségek alapján közös eredetüket is bizo-
nyítja, bár „itt valóságos hínárba keveredik”.⁸ Sőt még
tovább megy, és valami óriási középnémet telepeshullámra
gondol, amelynek nyomai Felső-Olaszországban, Tirolban,
Karintiában, Krajnában is fellelhetők, és amelynek sziléziai,
északcehországi, morvaországi vonalába kapcsolódnak a

³ L. Fittbogen: i. m. 50. l.

⁴ U. ott.

⁵ U. ott 52. l.

⁶ L. Weber Artur dr.: i. m. 44. l.

⁷ Schröer: *Versuch einer Darstellung*, 258. l.

⁸ Weber: i. m. 44. l.

felsőmagyarországi meg erdélyi települések.⁹ Ezek a 14. sz. előtt nézete szerint jóval nagyobbak lehettek, úgyhogy a felsőmagyarországi németiség megszakítatlan láncban nyúlt át Erdélybe,¹⁰ de az idők folyamán nagy részében kipusztult a tatár becsapások alatt, nagy részében pedig felszívódott a szláv tengerben.¹¹

Együvértartozásuk azonban jelentőségüket is bizonyította volna. „Wenn man die Deutschen des ungrischen Berglandes als Einen Stamm ansehen darf, — hangsúlyozta — ... dann gewinnt das Gesamtbild dieser Deutschen ein ganz anderes Ansehen...“ „Es dürfte sich herausstellen, daß die Deutschen des ungrischen Berglandes nicht 87.000 sporadisch vertheilte deutsche Ansiedlungen verschiedenen Ursprungs sind, sondern ein zusammenhängender Stamm von etwa 150.000 Seelen, der die wichtigsten Punkte des Ganzen Gebietes inne hat.“¹²

Ezt a munkáját más utakon is folytatta. Céljainak Auerperg gróf politikai befolyását is meg akarta nyerni, később pedig egy lipcsei germanista-gyűlésen¹³ a tudományos világ figyelmét hívta fel törekvéseire, előadást tartván *Über die deutschen Sporaden in den nichtdeutschen Ländern der österreichischen Monarchie und ihre Bedeutung* címmel.¹⁴

Közben pedig, midőn a hatvanas évek végén a felizgatott szlovénység megsemmisítéssel fenyegeti a kis gottscheei német szigetet, ezt a területet is beutazza, s a nyelvshigetéről írt munkáival a művelt világ pillantását e német csoportra irányítja. Gottschee első lakói németek voltak, mondotta, németeknek kellett jönniök, hogy benyomuljanak a vadonba, mert a szlo-

⁹ L. Schröer: *Nachtrag zum Wörterbuche*, 246. skl.

¹⁰ L. u. ott és *Beitr. z. Wtbche* (Sitzungsb. XXV.) 224. skl.

¹¹ U. ott 232. l. és *Nachtr. z. Wtbche*, 249. l. — Schröer igyekezett kimutatni, hogy több tót községben németek lakhattak vagy laknak. Ebből a szempontból igen érdekes a *Darstellung*hoz csatolt térképe. Utazása valóságos felfedező út volt.

¹² Schröer: *Versuch einer Darstellung*, 259. l.

¹³ Sitzung der germanistischen Section zu Leipzig. (1872. május 22-től 25-ig.)

¹⁴ Schröer előadásáról beszámol Karl Hildebrand. (L. Germania, 1872. évf. 376. skll.)

vének sohasem vállalkoztak volna e feladatra.¹⁵ Most mégis népi voltuktól akarják megfosztani őket.

Bár a megindult védelmi munkának ezek az előzményei a németországi tudományos körökben is élénk érdeklődést keltettek, — Schröer művei nemcsak tudományos, hanem nemzeti szempontból is mintaszerűek, és minden figyelmet megérdemelnek, jelentette ki a német kritika¹⁶ — a széthulló Birodalom ekkor még nem mozdult meg, hogy résztvegyen a védelmi munkában. „Man ist in Deutschland im allgemeinen besser unterrichtet... über die Zustände der Rothhäute in America,... — jegyezte meg Schröer — als über die der deutschen Sporaden in der österreichischen Monarchie, die nicht nur größer an Zahl als jene Rothhäute sind, sondern gewiß auch eine größere Zukunft haben.“¹⁷

Ezzel szemben Ausztriában a megkezdett védelmi munka egyre lendületesebb folytatásra talált. Itt az első tudományos áramlat mellett, amely még általánosan német volt, egyre erősebben jelentkezik a másik is: a politikai.¹⁸ Ausztria 1860-ban már komoly figyelmet szentelt ennek a kérdésnek, de természetesen nem az egyik vagy a másik nép iránti rokonszenvből, hanem mert a németeket az állam számára megbízhatóbbnak tartotta.¹⁹

A szembefordulás nem volt mindenütt egyformán határozott. Délen, Tirolban, Zingerle működése nyomán, vagy a Szudétaföldön, hol elszántan nézett farkasszemet a németiség és a szlávság, meg lehetett kezdeni a védelmi munkát. Hazánkban azonban ez még jóval később sem jutott komoly szerephez. Egyfelől az osztrák kormány közeledése Magyarországhoz, másfelől a hazai németiségnek magatartása megghiúsította.

*

„Die von Ihnen erwähnte allgemeine Fäulnis in den österreichischen Zuständen — írta Auersperg gróf Schröernek —

¹⁵ L. Schröer: *Ein Ausflug nach Gottschee*, I. 176. l.

¹⁶ L. Rückert, Prof. Dr. Heinr.: *Bericht über neuere deutsche mundartliche Literatur*. Ztschr. f. d. Phil., 1871. 161 skll.

¹⁷ Schröer: *Ein Ausflug nach Gottschee*, I. 166. skl.

¹⁸ L. Fittbogen: i. m. 49. és 52. l.

¹⁹ U. ott 53. l.

läßt mich mit Grauen in unsere Zukunft blicken. Nirgends ein gesunder, noch unangefressener Keim, nirgends eine Schwungkraft, die das Erstehen vom Falle in Aussicht stellte.“²⁰

Valóban, az ausztriai némettség, miután kizáratott a Német Szövetségből, s elveszítette birodalmi testvéreinek hatalmas támaszát, a monarchiában egyre inkább háttérbe szorult. Fenyegetett helyzetét azonban csak akkor ismerte fel igazán, midőn Taaffe Eduárd gróf 1879-ben a németek mellőzésével alakította meg kormányát, s lengyel-cseh-feudális koalícióra támaszkodva a németeket a szlávok ellen ismételten ki-játszotta. A német szabadelvűek, az osztrák állam irányítói, akik azt tartották addig, hogy az ausztriai némettség meg az állam elválaszthatatlan,²¹ a legfájdalmasabbn érezték ezt a változást, s valamennyien az ellenzékbe mentek.

Már az új korszak első esztendejében megkezdődtek a tanácskozások a némettség helyzetének megszilárdítása érdekében. Elsősorban a Joseph Kopp alapította bécsi Deutscher Vereinben, a nemzeti érzésű németek politikai szervezetében néztek szembe a legfenyegetőbb kérdésekkel, s tárgyalták újra meg újra az ausztriai némettség helyzetét.²² Schröer, az egyesület aktív tagjainak egyike, 1879-ben itt előadást tartott *Die Deutschen in Oesterreich-Ungarn und ihre Bedeutung für die Monarchie* címmel.²³

— „Wir befinden uns in keiner glücklichen Strömung,“ — mondotta — „bevor wir aber verzweifeln die Hände in den Schoß legen, scheint mir doch die Frage ernster Erwägung werth, ob die dem Deutschen in der Monarchie gegenwärtig zugewiesene negative Haltung denn auch die ihm geschichtlich zukommende ist? Ob es nicht unsere Sache ist, sie in eine Positive zu verwandeln?“²⁴

²⁰ L. levelét Schröerhez (? Juli 1876.) id. h. 141—143. l.

²¹ L. Barta, Erwin és Bell, Karl: *Geschichte der Schutzarbeit am deutschen Volkstum*. Drezda, év nélk. 11. l.

²² L. Molisch, Dr. Paul: *Geschichte der deutschnationalen Bewegung*. Jena, 1926. 92. l.

²³ Midőn az előadás szövegének első kiadása (Wien, Verlag des „Deutschen Vereins“, 1879.) elfogyott, Berlinben is megjelent a „Deutsche Zeit- und Streitfragen“ c. sorozatban: (VIII. évf. 123. füz.)

²⁴ L. Schröer: i. m. 4. skl.

Ezek után a németiség jelentőségét igyekezett bizonyítani. Élesen szembeszállt azokkal a törekvésekkel, amelyek a Monarchiát szláv birodalommal akarták alakítani.²⁵ A monarchiai szlávokat sem nyelvük, sem műveltségük nem fogja össze, s az agitátorokon kívül nem is tekintik magukat egy népnek. A pánszlávizmus megvalósíthatatlan álmokép. A külföldi nyelvi térképek a lengyeleket, a ruténeket, a cseheket, a tótokat, a szlovéneket, a horvátokat és a szerbeket egy színnel tüntetik fel, de ha különválasztjuk ezeket, — mondotta — kiderül, hogy a monarchia legnagyobb számú nemzetisége a német.

Ezután elsősorban a magyarországi német szigetek jelentőségére hívta fel a figyelmet, és éles kritikai pillantással foglalta össze a Habsburg-uralom alatt élő németiség védelmének irányelveit. Ezek megvalósítására azonban magának a németiségnek kell felemelkednie letargiájából, s ahogyan Fichte a szétrombolt Német Birodalom felépítésének lehetőségét az erkölcsi nevelésben látta, épp úgy az ausztriai németek felemelkedése is csak egy erkölcsi eszmében gyökerezhetik: a németiség kultúrfeladatában.²⁶

Schröer ezzel egyúttal programot adott a további munka számára.²⁷

Midőn 1879. decemberében a bécsi Deutscher Vereinben ismét a németiség helyzetével foglalkoztak, elhatározták, hogy mielőtt bármily javaslatokat tennének, meggyőződnek az egyes országokban uralkodó állapotokról.²⁸ Erre a célra egy hét tagból álló bizottságot alakítottak, amelynek feladata volt egyrészt arról tudósítani: hol és milyen mértékben szorult háttérbe a német lakosság nyelvterületének határain, másrészt pedig javaslatokat tenni a további erővesztés megszüntetésére. Schröer a felsőmagyarországi és krajnai németek helyzetéről számolt be, Engelbert Pernestorfer pedig a tiroliakéről.

A bizottság előkészítő munkája után Pernestorfer javas-

²⁵ U. ott 6—14. l.

²⁶ L. Schröer: i. m. 28. skll.

²⁷ Pukánszky Béla: *Nagynémet eszmék irodalmi visszhangja*. Budapesti Szemle, 1936. májusi sz. 186. l.

²⁸ L. Barta és Bell: i. m. 12. skl.

latára 1880-ban megalakult a Deutscher Schulverein in Österreich, azzal a céllal, hogy a monarchia vegyes lakosságú területein német iskolák felállítását és működését támogassa. Ez volt a kiindulópontja annak a nagyszabású védelmi munkának, amely lassankint Ausztria egész németiségét tevékenységre bírta.²⁹

X.

Goethe.

Első Goethe-tanulmányai. — Goethe és a hazai németiség. — Goethe-filológia. — Schröer Goethéről. — Kisebb tanulmányai. — Cikkei a Chronik des Wiener Goethe-Vereinsben. — „Goethes äußere Erscheinung“. — Kutatásainak újszerűsége. — Jelentősége. — „Faust von Goethe“. — A Faust-filológia. — Schröer Faust-magyarozatának nagy sikere. — Entstehungsgeschichte. — A szövegkiadás. — Düntzer támadása. — A magyarázó jegyzetek. — Tipikusan filológiai kommentár. — Schröer és kritikussai. — Faust-aufführungen. — „Goethe und die Liebe“. — Kürschner „Deutsche Nationalliteratur“-jának munkatársa. — Részvétele a „Weimari Kiadás“-ban.

Schröer 1855-ben megemlékezett egy magyarországi tanítónak Goethével kötött ismeretségéről,¹ később vágyakozva pillantott vissza Weimar multjába,² s 1875-ben megjelent irodalomtörténetéről is megjegyezte a kritikus: „Goethe war von jeher das Ideal der Deutschungarn, welche in dem evangelischen Lyceum zu Pressburg ihren Mittelpunkt sahen. Dieser Standpunkt, von Schröer in selbstständigen Studien fortentwickelt, liegt auch diesem Werk zu Grunde.“³

A hazai német polgárságot a multban valóban szoros szálak fűzték a nagy német költőhöz, sőt annak német öntudattal telített része a Goethe-kultuszban tevékenyen is közreműködött.⁴ E német vezetők legnagyobb élménye Weimar, s Goethe városa számukra a német szellemi diadalnak legméltóbb szimbóluma.⁵ Oeser a Német Egyesület vezetője

²⁹ L. Pukánszky: i. m. 186. l.

¹ Schröer, K. J.: *Abenteuer eines ungrischen Schulmannes mit Goethe, Schiller und Wieland*. Fünftes Programm der öffentl. vollständ. Realschule der k. Freistadt Presburg. Pozsony, 1855.

² Schröer, K. J.: *Erinnerungen an Weimar*. Literaturblatt der „Presse“, 1866. 15. sz.

³ Literarisches Centralblatt, 1875. 25. sz. 812. hb.

⁴ Pukánszky Béla: *Balthasar Elischer und seine Goethesammlung*. Dtschung. Heimatsbll., 1932. 187. l.

⁵ Pukánszky Béla: *Wandlungen und Abwandlungen des deutsch-ungarischen Bewußtseins*. Ung. Jhrb., 1934. 160. l.

ként a pozsonyi evangélikus liceumban egy egész nemzedéket nevel Goethével a német nagyságba vetett hitre, Schröer Goethe iskolájában érik költővé, és később irodalmi munkásságát egyre határozottabban állítja a Goethe-kultusz szolgálatába. Így megváltozik működésének tere, mozgó rugói azonban ugyanazok maradnak. „Die Kunstwerke in deutscher Sprache gehörten jeden Deutschen an“ — mondotta egy helyütt — „rissen alle Zollschränken durch und schufen ein Band der Einheit, das unzerreißbar ist.“⁶ Goethe nagyságában nemcsak a német szellem világgraszoló diadalát látja, hanem azt a fölényes hatalmat is, amely össze tudja kovácsolni a költő szertehullott népének szellemi egységét.

Ilyen eszméktől áthatva egyre nagyobb lelkesedéssel és kitartással fáradozott, hogy a nagy költő életművének megértését — a tudomány akkori módszereivel — előmozdítsa, s hamarosan tekintélyes nevet vívott ki magának nemcsak az osztrák Goethe-kutatók, hanem a múlt században hatalmasan fellendült Goethe-kultusz valamennyi munkása között.⁷

Mikor a hetvenes években a Goethe-kutatók soraiban megjelent, a diadalmas Goethe-filológia a mecénásoktól és műgyűjtőktől már régen magához ragadta a vezetést.⁸ Maga a német nagyközönség azonban, amely lényegében két torzképet formált magának Goethéről: vagy rideg szívtelen megalkuvó udvari embernek látta, vagy istentelen és erkölcstelen pogánynak, fagyos közönnyel állt a nagy költő életművével szemben,⁹ és Schillert tartotta legnagyobb nemzeti dalnokának. „Noch immer ist die Popularität Schillers bei dem deutschen Volke die größere,“ — mondotta Schröer a bécsi Goethe-Egyesület megalakulásakor — „die Verehrung Schillers für Goethe zieht aber seine Verehrer an Goethe heran.“¹⁰

A közvéleménnyel azonban az irodalomtudomány nem

⁶ Schröer: *Die deutsche Dichtung des XIX. Jahrhunderts*. Lipcse, F. C. W. Vogel, 1875. 2. l.

⁷ Schröert találóan s nem éppen jogtalanul szokták „osztrák Düntzer“-nek nevezni.

⁸ L. Pukánszky Béla: *A weimari Goethe-ünnep*. Budapesti Szemle, 1936. január. 100. skll. — V. ö. 102. l.

⁹ U. ott.

¹⁰ L. Chronik d. Wr. Goethe-Ver. I., 1. sz.



tudott sikerrel szembeszállni. A pozitivistá irodalomtörténet-írásban nem volt meg a szintézis lendülete és bátorsága: minden Goethe-kutató a maga szemszögéből nézte a nagy költő életművét, s a részletek lelkiismeretes feltárása közben megfeledkeztek Goethe életének meg költészetének hatalmas, oszthatatlan egységéről.¹¹

Ennek a szintézistől merőben idegenkedő tudománynak művelői csak ritkán képviseltek eredetibb felfogást. Schröer e kevesek közé tartozott. „... vor anderthalbhundert Jahren ...“ — mondotta — „begannt im deutschen Geistesleben eine mächtige Bewegung.“ „In der bildenden Kunst und in der Dichtkunst konnte die neue Zeit den Griechen ja wol einen Rafael, einen Shakespeare gegenüberstellen; aber ein auf das Ganze der sinnlichen und sittlichen Welt gerichteter Geist allein konnte einem neuen Griechentum die Wege bahnen und ein solcher Geist war Goethe.“¹² „Ihn erkennen wollen,“ — mondotta másutt — „indem man ihn nur als Dichter gelten lassen will, heißt ihn in seiner Bedeutung verkennen.“

Ilyen szellemben írta kisebb-nagyobb tanulmányait, sokszor azonban ő sem jutott túl a Goethe-filológia kisszerű fáradásain.

Első jelentősebb cikke 1873-ban jelent meg *Goethe und die Frauen* címmel a Wiener Abendpostban,¹³ s a napilapokban ettől kezdve gyakran láttak napvilágot kisebb-nagyobb dolgozatai. Értékesebb tanulmányokat tett közzé a Frankfurter Zeitungban (*Goethe und Marianne Willemer, Goethe ein Gegner der Faustaufführungen, Zur Geschichte von Goethes Faust*)¹⁴ és a Deutsche Zeitungban (*Goethe und die Liebe*),¹⁵ jelentéktelenebbeket a Neue Freie Presseben. Egykét apróságot írt Rosegger Heimgartenjába és több nagyobb tanulmányt Westermann folyóiratában (*Die Entstehung von Goethes Faust, Einige Worte über die Aufführung des ganzen*

¹¹ Pukánszky id. h., 103. l.

¹² L. Schröer: *Zu Goethes Leben und Wirken*. Chronik des Wiener Goethe-Vereins (ezentúl: CWGV), V., 3. 4. 5. sz., 15. l.

¹³ Ápr. 10. és 16-i sz.

¹⁴ 1878. jan.-febr., 1884. 81. sz. (melléklet), 1882. 353—356. sz.

¹⁵ 1884. 4335., 4547., 4660. (esti) sz.

Faust im Wiener Burgtheater, An der Pyramide des Cestius, Minervas Geburt.)¹⁶ E mellett az első években munkatársa volt a Goethe-Jahrbuchnak is.

Később, mikor a *Chronik des Wiener Goethe-Vereins*t szerkesztette, majdnem egyes-egyedül saját folyóiratában tette közzé cikkeit. Itt megjelent írásainak legértékesebb részét mintegy félszáz nagyobb dolgozata alkotja, amelyekben nem egyszer képviselt eredetibb felfogást (*Über die Quellen Goethescher Anschauungen, Goethes Idealismus und sein Verhältniß zu Schiller, Zu Goethes Leben und Wirken*) vagy tárt fel újat Goethe életéből (*Zu Goethes italienischer Reise, Goethe und ein Candidat der Theologie aus Ungarn, Von Ulrike von Levetzow, Goethe und Oehlenschläger, Altgraf Hugo Franz zu Salm und Goethe, Ein Autograph der Frau von Stein, Ein Brief Goethes, Goethe an Friederike Unzelmann*) és költészetéből (*Eine noch ungedruckte Strophe von Goethes Hand, Der Groß-Cophta von Goethe, Das Heidenröslein, Verse Schillers als Kommentar zu Versen Goethes*).¹⁷ Persze ezekben is, akárcsak a nagyszámú Goethe-jegyzetekben gyakran jelentéktelen apróságokkal bajlódott.

Mindezen munkáinál azonban jóval jelentősebbek önállóan megjelent művei.

*

Két ausztriai Goethe-kutatót: Schrőert és Hermann Rollettet illeti az érdem, hogy Goethe külső megjelenésének tanulmányozásához egyidejűleg, de egymástól függetlenül¹⁸ megvetették az alapokat: Rollett egy cikkében, amely 1877. január 19-én jelent meg az augsburgi Allgemeine Zeitungban, Schrőer pedig egy néhány nappal később tartott előadásában.¹⁹ Ebben összeállította a kortársak nyilatkozatait Goethe külsejéről, valamint mindazt amit a hiteles festmények el-

¹⁶ 1879. aug., 1883. márc., 1883. szept., 1885. márc.

¹⁷ L. CWGV, 1886—1894. évf.

¹⁸ Ezt bizonyítja: Zarncke, Fr.: *Rolletts Goethe-Bildnisse*. Lit. Centralbl., 1881., 771. skhbb. és Zarncke: *Goethes Bildnisse*. Lipcse, 1888. 3. l.

¹⁹ *Goethe's äußere Erscheinung*. 1877. jan. 25-én tartotta a bécsi Tudományos Klubban.

árulnak. Előadása nyomtatásban is megjelent,²⁰ és nagy érdeklődést keltett. Így láttak hamarosan napvilágot Rollett, majd Friedrich Zarncke terjedelmes munkái,²¹ valamint nagyszámú kisebb-nagyobb tanulmányok.²²

Schröer jelentős kezdeményezése három évtizedes tanulmányokon nyugodott.²³ Állandóan foglalkoztatta az a gondolat, hogy valami módon olyan képet hozzon létre, amely a költő lényét hívebben tükröztetné valamennyi ismeretes festménynél. Végre sikerült — elsőnek valamennyi Goethe-kutató között — a magasabbrendű feladatokat körvonalaznia:

„Die unzureichende Vorstellung, die man sich in der Regel von Goethes Wesen bildet, spiegelt sich ab in den zahlreichen unbefriedigenden Bildnissen..., die dem Leben gegenüber entstanden sind, in einer Zeit, in der die Kunst in dieser Richtung nicht glücklich war. Jeder Künstler bildet ihn so, wie er sich ihn vorstellte, nicht wie er war. Ein richtigeres Bild stellt sich erst heraus bei einer sorgfältigen Vergleichung aller dieser Darstellungen...“ „Ergänzt müssen diese Zeugnisse werden durch die Schilderungen seiner Zeitgenossen und aus den ‚Bekanntnissen‘ seiner Werke, seiner Briefe etc., die den Künstlern nur unvollkommen vor Augen stehn.“²⁴

Ezeknek a feladatoknak megoldását említett előadásán kívül már nem kísérelte meg, csupán a tervezett bécsi Goethe-émlékmű számára szeretne volna munkájának eredményeit értékesíteni. Ebből a célból írt néhány tanulmányt,²⁵ és többször felszólalt a Goethe-Egyesület művészeti bizott-

²⁰ *Goethe's äußere Erscheinung*. Wien, Hartleben, 1877. (Sammlung gemeinnütziger, populär-wissenschaftlicher Vorträge, 14. füz.)

²¹ Dr. Herm. Rollett: *Die Goethe-Bildnisse*, Wien, 1881—1885. Friedr. Zarncke: *Kurzgefaßtes Verzeichniß der Originalaufnahmen von Goethes Bildnissen*. Leipzig, 1888. (Schröer bírálatát l. Rollett művéről: Ztschr. f. bild. Kunst, 1882., Zarncke munkájáról: Heidelb. Lit. Bl. 1889. 329. l.)

²² L. Goedeke³, IV II, 158—188. l.

²³ L. CWGV, V. 20. l.

²⁴ U. ott.

²⁵ L. Schröer: *Goethe's äußere Erscheinung und Goethe-Standbilder*. Nation (Wochenschrift, Berlin), 1891. 42. sz. — *Eine Vorstudie zu dem Wiener Goethe-Denkmal*. Magazin f. Litt. (Berlin), 1893. szept. 23. — L. még több cikkét: CWGV, II—VII.

ságában. Később azonban, amikor ismételten mellőzték az egyesületben, végleg felhagyott ezzel a munkával.

1880-ban adta ki Goethe Faustjának első részét, majd a következő évben a másodikat.²⁶ A mű később újabb megújabb kiadásban jelent meg, a legnagyobb külső sikert érte el valamennyi Faust-magyarázat között, s annyit írtak meg mondtak róla, hogy e munkájáról egész irodalom keletkezett.

*

Goethe Faustja szinte kimeríthetetlen forrásul szolgált a multban, és szolgál még ma is a kutatónak, nemcsak nagyszámú filozófiai, esztétikai meg filológiai problémái miatt, hanem azért is, mert minden nemzedék a költeménnyel szemben új álláspontra helyezkedik.

Kezdetben az abszolútum felé törekvő filozófiai irány volt uralkodó, de ez tévutakra vezetett, és ellene Vischer tekintélye is felemelkedett.²⁷ Később Heinrich Düntzer, a sokat gúnyolt „waschzettel-philologie” legtipikusabb képviselője hangyaszorgalommal hordott össze mindent, ami tárgyi magyarázatul szolgálhatott. Ebből a száraz forrásból s a belőle keletkezett újabb kiadásokból merítettek hosszú időn át azok, akik a nagy mű magyarázatát óhajtották.²⁸

Schröer Düntzerrel rokon szellemben teremttette meg Faust-kiadását, de őt már erősen megillette az irodalomtudomány újabb fejlődése, amelyet Wilhelm Scherer hatalmas egyénisége alapozott meg. Scherer és tanítványai a szövegtörténet, a forrásvizsgálat meg a magasabb kritika kérdéseit az exakt kutatás segédeszközeivel, nagy elmeélel megalkotott módszerek útján igyekeztek megoldani.²⁹ Amár a kutatás egyik legfontosabb eredményét: a prózai Faust

²⁶ Schröer, K. J.: *Faust von Goethe*. Mit Einleitung und fortlaufender Erklärung, herausgegeben von... Erster Theil. Heilbronn, Gebr. Henninger, 1880. Zweiter Theil. Ebd. 1881.

²⁷ V. ö. Witkowsky, Georg: *Über den Plan einer wissenschaftlichen Ausgabe von Goethes Faust*. 'Goethe-Jahrbuch, XXVII. (1906.), 144. skll. — L. 145. l.

²⁸ U. ott. 146. l.

²⁹ U. ott.

hipotézisét már kezdettől fogva kétkedéssel fogadták, s végül 1887-ben Faust legrégibb kidolgozásának megelégsével véglegesen megcáfolták, éppen az újabb leletek szolgáltatottak ennek a munkának ismét anyagot, mert így a mű belső fejlődéstörténetét nagyobb biztonsággal lehetett megfigyelni.³⁰ A kutatás újra hatalmasan fellendült, bár a stílushasonlításba és kronológiába vetett feltétlen bizalom megint csak tévutakra vezetett. A remekmű filozófiai meg esztétikai problémáira ügyet sem vetettek, és a szövegkritika eszközeivel dolgozó tudósokat áthatotta a philologiai önérzet: „alle Faustarbeit, mag sie auch mit ihrem Haupte in den Wolkenhimmel der Spekulation hineinragen, muß mit festen Füßen auf dem Boden der philologischen Kritik stehen.“³¹ Alig egy évtized eltelte után azonban e kutatás végső eredménytelensége nyilvánvaló lett. 1890-ben Erich Schmidt, Scherer tanítványa és utóda kénytelen volt ezt az igazságot őszintén beismerni.

Ez alatt a tíz esztendő alatt Schröer Faust-kiadása háromszor jelent meg.³² Ez olyan sikert jelent, mely nagyszámú vetélytársai közül egyiknek sem jutott osztályrészül. S noha már a harmadik kiadás megjelenésekor sem voltak a hasonló Faust-magyarázatok népszerűek, Schröer tipikusan filológiai kommentárja ezt a változást is hosszú idővel túlélte: hamarosan megjelent a negyedik, majd az ötödik kiadás,³³ sőt 1926-ban a hatodik is.³⁴

Az első rész bevezetésében a Faust keletkezését tárgyalta.³⁵ A Faust-monda története, előbbi feldolgozásai s magának a remekműnek lassú kialakulása, hogyan változtatta nézetét Goethe az idő folyamán a Faust-költemény-

³⁰ Erről I. Witkowsky, Georg: *Neue Faustschriften*. Euphorion, I. (1894.) évf. 625. skl.

³¹ U. ott 626. l.

³² Zweite, durchaus revidierte Aufl. Erster Theil, Heilbronn, Gebr. Henninger, 1886. Zweiter Theil. Ebd. 1888. — Dritte durchaus rev. Aufl. Leipzig, O. R. Reisland, 1892—1896.

³³ Vierte durchaus rev. Aufl. Ebd. 1898—1903. — Fünfte Aufl. Ebd. 1907—1914.

³⁴ W. J. Stein átdolgozásában.

³⁵ Ugyanazokra az eredményekre jut, mint két előbb megjelent cikkében. (L. Westermann's Monatshefte, 46. köt. 275. füz. 607. skll. és Blätter für literarische Unterhaltung, 1880. 15. sz.)

ről: mind olyan kérdés, amely akkoriban az érdeklődés középpontjában állott. Schröer bevezetése Goethének más műveiben rejlő, de addig fel nem fedezett párhuzamos részek kimutatásával, a költő nyelvhasználatának, általános írói fejlődésének meg egyes nyilatkozatainak tanulmányozásával egészen új eredményekre jutott, és több irányban hatott felvilágosítólag meg serkentőleg. Goethe remekművének kialakulásáról azonban mégsem tudott világos képet nyújtani: az irodalomtörténeti munkáira általában jellemző kényelmes kompozíció itt nagyon is túlságba vitte.

A második kötet bevezetése: a második rész keletkezésének története sikerültebb. „Nicht ein didaktisches, nicht ein Werk der Reflexion, sondern ein Produkt der Intuition, eine unmittelbare Offenbarung der großen Natur des Dichters liegt vor uns,“ — olvassuk itt — „wie das letzte, so auch das größte seiner Werke: das Außerordentliche geschieht, das großartige Werk wird von dem Manne von 75 Jahren heldenhaft in Angriff genommen und im Laufe von 6—7 Jahren mit höchster Genialität zu Ende geführt.“ Ezt a folyamatot plasztikusan és szellemesen tudta bemutatni. Nagy érdeme, hogy Hans Sachs hatását a második részben is kiderítette, s érdekes eredeti szemlélete Goethe költői nyelvéről: mint lett a nyelv a költő ajkán folyékony elemmé, mint változtatták alkatrészei funkciójukat, hogy a szándékolts kifejezésnek megfeleljenek.

A szöveg közlésekor igyekezett a lehető legnagyobb gondal helyreállítani a költő eredeti szavait. „Loeper³⁶ und Düntzer³⁷ gegenüber“ — jelentette ki — „bin ich mehrmals auf die ursprüngliche Textgestalt zurückgegangen.“ Dícsékvésének Düntzer igen éles támadása lett a következőképpen; a Zeitschrift für deutsche Philologieban³⁸ mintegy 70 oldalon bizonyítgatta Schröer szövegkritikájának fogyatékoságát.

Kétségtelen, hogy a részben hipotétikus, részben polé-

³⁶ *Faust*. Eine Tragödie v. Joh. Wolf. von Goethe. Mit Einl. u. erläut. Anmerkungen v. Gust. von Loeper. Berlin, 1870.

³⁷ *Faust*. Eine Tragödie von Goethe. Mit berichtigtem Texte, den verschiedenen Lesarten, erklärenden Anmerkungen und Einleitung, v. Heinr. Düntzer. Leipzig, 1868.

³⁸ L. XIV. (1882.) 345—378. I., XV. (1883.) 434—471. I.

mikus bevezetés, amely majdnem egyes-egyedül a költemény keletkezésével foglalkozik, nem áll arányban a munka legfontosabb részével: a magyarázó jegyzetekkel. Schröer Faust-kiadásának nagy sikere ugyanis főleg arra a törekvésére vezethető vissza, — ezt maga is többször hangoztatta — hogy magyarázataiban nem hátrált meg semmiféle nehézség elől. A kommentár gazdag bőségben nyújtja a részletes nyelvi, tárgyi és metrikai magyarázatokat, gyakori irodalmi utalásokkal, polémikus megjegyzésekkel, Schröer élettapasztalataival, megfigyeléseivel, régi irodalomból, valamint Goethe levelezéseiből meg beszélgetéseiből vett idézetekkel, bár nem egyszer ad magától értetődőt és feleslegeset is.

A kommentár tipikusan filológiai, akárcsak Düntzer és Loeper munkái. Nincsen benne semmi egyes korábbi meg egykorú magyarázóknak (Carriere, Oettingen, Marbach) filozófiai szemléletéből. Schröer, a régi német nyelvnek és irodalomnak kitűnő ismerője grammatikai meg ónémet irodalmi tanulmányokból indul ki, fokozatosan halad előre, és az itt nyert szempontokat alkalmazza az újabb irodalomra. Magyarázata még a filológia területét is sokszor átlépi, és valósággal nyelvészetté lesz.

Később Faust-kiadását többször felfrissítette, a bevezetést pedig újabb részekkel megtoldotta. Tudományos szempontból a mű mégis hamarosan elavult, bár a nagyközönség körében hosszú időre megtartotta népszerűségét. Kezdetben a tudományos kutatás is, a kritika is teljes mértékben méltányolta. Scherer már az első kiadás megjelenésekor rámutatott több érdemére,³⁹ Bartsch pedig valamennyi Faust-kommentár elé helyezte.⁴⁰ Elismerően nyilatkozott róla Creizenach, Vischer, von Biedermann és mindenekelőtt von Loeper.⁴¹ Az új Faust-magyarázat azonban nemcsak

³⁹ L. Scherer, W.: *Aufsätze über Goethe*. 291. skl.

⁴⁰ L. Gegenwart (hrsg. v. Lindau), 1881. 2. (jan. 8.) sz.

⁴¹ L. Creizenach, Wilh.: *Die Bühnengeschichte des Goetheschen Faust*. Frankf. am M., 1881. Vischer, Friedr. Theod.: *Altes und Neues*. 2. füz. Stuttgart, 1881. VI—VIII. l. Biedermann, Wold. v.: *Arch. f. Lit-gesch.*, XI. 302—312. l. (V. ö. 527—542. l.), *Wiss. Blge d. Lzger Ztg.* 1882, 17., 18. sz., *Arch. f. Lit-gesch.*, XIII. 416. l. Scherer, Wilh.: *Dtsch. Rundschau*, 1882. nov. 321—324. l. Loeper, Gust. v.: *Litbl. f. germ. u. rom, Phil.*,

Németországban keltett figyelmet, hanem Angliában, Franciaországban, Belgiumban és Olaszországban is.⁴² Mindenütt nem részesült ugyan kedvező fogadtatásban, de Schröer sohasem késelekedett, hogy művét megvédelmezze.⁴³ Az egyik fiatal osztrák kritikusként, aki súlyos ítéletet mondott a kommentár első részéről, — két évvel megjelenése után, mikor külföldön már a teljes mű sikert aratott — még „tettleges rendreutasítást” is kilátásba helyezett. A fiatalember válasza szerencsére sokkal higgadtabb volt, úgyhogy Schröernek Emil Kuhval vívott szenvedélyes sajtócsatái ezuttal nem ismétlődtek meg.⁴⁴

Schröer Faust-magyarozatán kívül a Goethe-irodalom köréből még több kisebb-nagyobb önálló művet jelentetett meg. Goethe-tanulmányai felkeltették érdeklődését a bécsi Várszínházban rendezett Faust-előadások iránt, s erről egész kis könyvet írt,⁴⁵ amely külföldön is figyelmet keltett.⁴⁶

A következő évben jelentette meg egy másik kisebb munkáját *Goethe und die Liebe* címmel.⁴⁷ A mű két előadását tartalmazza. Ezek a címbe megjelölt témát egyáltalán nem tárgyalják kimerítő összefüggésben vagy behatóbban. Az

1881. 4. sz. Ztschr. f. dtsch. Alterth. u. Lit., 25. (1881.) évf. 452—457. 1. Litbl. f. germ. u. rom. Phil., 1882. 11. sz., 1887. 4. sz., — A műről ezeken kívül tömördek ismertetés jelent meg a német napilapokban és folyóiratokban.

⁴² L. The Athenaeum (London), Saturday March 19, 1881, p. 393. The Saturday review January 15. 1881., 91. 1. Revue critique d'histoire et de littérature (Paris), 1881. 25. (jún. 6.) sz. 455. 1. Trübners American European c. literary record, December 1881, p. 169. L'Athenaeum Belge (Bruxelles), 1881. szept. 1. 401. skl. Trezza, G.: Un nuovo Commento del Faust. Domenica letteraria, 2. (1883.) évf. 5. sz. stb.

⁴³ Kritikusai elleni „kirohanásairól” szellemesen számol be von Biedermann *Ein Fausterklärer und seine Kritiker* c. cikkében. (Wiss. Blge d. Lzger Ztg, 1888. 14. sz.)

⁴⁴ V. ö. Ztschr. f. d. öst. Gymn., 1882. 53. skll., 241. skll.

⁴⁵ Schröer, K. J.: *Die Aufführung des ganzen Faust auf dem Wiener Hofburgtheater*. Heilbronn, Gebr. Henninger, 1883.

⁴⁶ L. Litbl. f. germ. u. rom. Phil., 1884. 6. sz. 213 skll. — Berliner Börsen-Zeitung, 1883. 200. (május 1.) sz.

⁴⁷ Heilbronn, Gebr. Henninger, 1884. 1922-ben újabb kiadásban is megjelent. (Goetheanum-Bücherei, 7. köt.)

első előadás⁴⁸ inkább Goethe „Stellá“-jához szolgál bevezetésül, a második pedig⁴⁹ Marianne Willemerről emlékezik meg.

Mint a legtekintélyesebb Goethe-kutatók egyike, közreműködött Goethe műveinek két nagyszabású gyűjteményes kiadásában is.

Először Josef Kürschner hatalmas vállalata⁵⁰ számára készítette el Goethe drámáinak történeti-kritikai kiadását.⁵¹ Elrendezése nem mondható sikerültnek: a drámákat tizenkét csoportba osztotta, de ezeknek nem tudott adni egységes karaktert. A csoportok elé bevezetéseket írt, s minden dráma elé külön bevezetést. A szöveget sűrű jegyzetekkel látta el, amelyek természetesen tárgyi és szómagyarázatok meg szövegkritikai megjegyzések. Végeredményben, szorosan csatlakozván von Loeper és Düntzer kutatásaihoz, sok újat nem nyújtott ezekben a műveiben.

Még nagyobb megtiszteltetés érte, midőn Zsófia szász nagyhercegné meghívta a legpompásabb Goethe-sorozatnak, a Weimari Kiadásnak⁵² munkatársául. A hatalmas vállalkozás 1887-ben indult meg, s 25 éven át foglalkoztatta a legkiválóbb Goethe-kutatókat. Schrödernek főfeladata volt a költő két drámájának, a „Geschwister“-nek és a „Stellá“-nak megjelentetése.⁵³ Ezek a Kürschner-féle sorozat drámái között is a legszebb bevezetésekkel meg a legjobb magyarázatokkal voltak ellátva, s a pompás kiadásnak méltó darabjai.

⁴⁸ *Goethe und die Liebe*. Az előadást 1884. január 22-én tartotta a bécsi Goethe-Egyesületben.

⁴⁹ *Goethe und Marianne Willemer*. Ezt az előadását 1878. január 4-én a bécsi Tudományos Klubban tartotta.

⁵⁰ *Deutsche Nationalliteratur*. Historisch-kritische Ausgabe, hrsgg. v. Joseph Kürschner.

⁵¹ L. a sorozat 87—92. kötetét. Ezek (Goethes Dramen, Theaterreden und Maskenzüge, mit Einleitung und fortlaufendem Kommentar, hrsgg. v. K. J. Schröder. Berlin u. Stuttgart, W. Spemann, 1883—1891) Goethe műveinek 6—11. részét alkotják a vállalatban. A 12. részt (Goethe Faustját) Düntzer adta ki.

⁵² *Goethes Werke*. Hrsgg. im Auftrage der Großherzogin Sophie von Sachsen. Weimar, Herm. Böhlau, 1887—1912.

⁵³ L. I. szakasz, 9. köt. (drámák, 1891.) 455. l., valamint 11. köt. (drámák és daljátékok, 1892.) 361. l.

XI.

A bécsi Goethe-Egyesület.

A Goethe-Egyesület megalapítása. — Schröer működése az egyesületben. — Chronik des Wiener Goethe-Vereins. — Előkészületek a Goethe-emlékmű létrehozására. — Az első akadályok. — A művész megválasztása. — Schröer mellőzése. — Harc az emlékműért. — Schröer elhagyja az egyesületet.

Midőn a bécsi Schiller-emlékmű befejezéséhez közeledt, a bizottság utolsó üléseinek egyikén Schröer, az egyesület jegyzője, felvetette egy Goethe-emlékmű gondolatát. Az ülés végén Auersperg gróf, az egyesület elnöke, így kiáltott feléje: „A legközelebbi bécsi emlékműnek egy Goethe-emléknek kell lennie!”¹ A költő azonban még a Schiller-emlékmű leleplezését sem érthette meg, s így Schröer tervével magára maradt.

Két évvel később, 1878. január 4-én előadást tartott a bécsi Tudományos Klubban Goethéről és Marianne Willemerről.² Az előadást bankett követte. Ezen a banketten alakult meg Schröer indítványára a bécsi Goethe-Egyesület,³ a legrégibb valamennyi Goethe-társaság között.

Az egyesület elnöke Stremayr lett, az ismert bécsi kultusz-miniszter, alelnöke pedig Schröer. A bizottság nyomban megválasztása után élénk tevékenységet fejtett ki, a munka orosz-lánrészét azonban az alelnök tartotta fenn magának. Schröer ettől kezdve szinte egyes-egyedül Goethének és az egyesületnek élt.

Midőn ősszel megindult az egyesület élete, nagy lelkesedéssel vett részt a bizottság havonta tartott tanácskozásain, s róluk hosszú éveken át egyetlenegyszer sem maradt távol. A januárban tartott nagygyűléseken kívül minden télen rendezett négy-öt Goethe-estét. Ezeknek középpontjában egy-egy előadás állott. Gyakran szerepeltek bécsi meg németországi híres Goethe-kutatók, de legtöbbször maga Schröer.⁴

¹ L. M.(arianne) H.(ainisch): *Der Wiener Goethe-Verein und seine Denkmal-Geschichte*. Wien, G. Szelinsky, 1895. 1. 1.

² Nyomtatásban is megjelent *Goethe u. d. Liebe c.* munkájában.

³ Zimmermann: *Die Entstehung des Wiener Goethe-Vereins*. Dtsches Litbl., VII. 20. sz. — CWGV, I. 1. sz.

⁴ L. M. H. id. munkájának függelékét.

1886-ban elhatározta az egyesület bizottsága, hogy kibocsát egy havonta megjelenő folyóiratot, a *Chronik des Wiener Goethe-Vereinst*. A második évfolyamtól kezdve Schröer már egyedül látta el a szerkesztői teendőket, s nem egyszer maga írta az egész számot.⁵

A „Chronik” hamarosan tekintélyes helyet biztosított magának a Goethe-irodalom századvégi fénykorában.⁶ Már az első évfolyamoktól kezdve tudomást vett róla a Goethe-kutatás, és különösen németországi irodalmi körök méltatták egyre nagyobb figyelemre. Nemcsak a bécsi Goethe-Egyesület működéséről meg a tervezett emlékműről közölt a folyóirat híreket, hanem megjelentek benne az egyesületben tartott előadások kivonatai, valamint kisebb-nagyobb cikkek és jegyzetek a Goethe-irodalom köréből. Részletesen beszámolt a lap a Goethe-kutatás legújabb eredményeiről, méltatta a Goethe-irodalom termékeit, és egyuttal kapcsolatot teremtett a Goethe-archivum feltárásán dolgozó weimari Goethe-Társasággal. Így fontos szerepet töltött be mind a bécsi Goethe-Egyesület, mind a századvégi Goethe-kultusz történetében.

Schröer több neves osztrák és németországi Goethe-kutatót nyert meg folyóirata számára. A lapnak főmunkatársa volt Hermann Rollett, Jakob Minor, Ludwig Blume, Rudolf Payer von Thurn, Alois Egger von Möllwald és Karl Weinhold. A cikkek legnagyobb részét azonban maga Schröer írta.

*

A Goethe-émlékmű adakozói élén az uralkodó család tagjai állottak.⁷ A kezdetben szerény emlékmű-alap az évek folyamán tekintélyesre növekedett. Végre 1890. januárjában Marie zu Hohenlohe hercegnő felszólítására a bécsi művészek benyújtották tervüket.⁸ Ugyanekkor Schröer elnöklésével összeült a bécsi Képzőművészeti Akadémia, a Művész-társas-

⁵ L. CWGV, I. 4. I. és XXV. 27. skll. (25 Jahre Chronik.)

⁶ L. a Jahresbericht f. neuere dtsch. Litgesch. megfelelő évfolyamaiban a nagyszámú ismertetéseket.

⁷ L. Verzeichnis der Stifter des Wiener Goethe-Vereins. Wien, 1891.

⁸ L. CWGV, 1890. jan. 20. és márc. 15-i sz.

ság és a Goethe-Egyesület négy-négy megbízottja. A meg-
ejtett szavazáson két művésznek, Tilgnernek és Hellmernek
tervét találták legsikerültebbnek.⁹

A további munka azonban nem ment könnyen. Az emlék-
mű végső kivitelében oly heves és elkeseredett harc kere-
kedett, amely hihetetlen izgalomba hozta Bécs művészi és
irodalmi köreit.

A viszály már az emlékmű helyének kérdésével kez-
dődött. Schröer ugyanis azt az ajánlatot tette, hogy a szobrot
a Városház parkjának szélén, a Várszínház és az egyetem
között állítsák fel, mert így szimbólikusan kifejezésre jutna
a költő univerzalitása meg a német művészethez való
viszonya. A polgármester engedélye azonban túlságosan
sokáig váratott magára. Mikor a „mindenható“ Stremayr is
hiába próbálta dűlőre vinni az ügyet,¹⁰ Schröer igyekezett
megnyerni az illetékes hatóságokat: időt és fáradságot nem
kímélve írta egyik cikkét a másik után.¹¹ Végre kétesztendei
huzavona után a bizottságnak majdnem valamennyi tagja
az emlékmű mai helye mellett döntött.¹² Erre Schröer a
„Chronik“-ban egy „Separatvotum“-mal felelt,¹³ később pedig
felolvastatta a Goethe-Egyesület elnökéhez intézett „pro-
memoriá“-ját.^{13a} Csakhogy közben a feliratot a polgármester
már kedvezően elintézte, úgyhogy a döntésben végül is meg-
kellett nyugodnia.

Már ekkor is beavatkoztak távolállók a Goethe-emlék-
mű ügyébe. A legelkeseredettebb harc azonban a művész meg-
választása miatt keletkezett.

Nem sokkal később ugyanis elhatározták, hogy az emlék-
mű végső megvalósításának ügyét egy öttagú bizottságra bíz-
zák. Ebbe állítólag Schröert is beválasztották.¹⁴ A „Chronik“
mégis — nem kis feltűnést keltve — azt a helyreigazítást

⁹ Minderről: CWGV, IV. 4. sz.

¹⁰ L. CWGV, IV. 45. l.

¹¹ L. különösen a Neue Freie Presse 1890., valamint CWGV 1890.,
1891., 1892. és 1893. évfolyamát.

¹² L. CWGV, VII. 21. l.

¹³ L. CWGV, VII. 22. skl.

^{13a} L. CWGV, VII. 37. l.

¹⁴ L. CWGV, VII. 38. skll.

hozta, hogy a döntésre hivatott bizottságnak két másik tagja is van, és Schröer csak abban az esetben adhatja le szavazatát, ha a bizottság egyik tagja nem lenne jelen. Így tehát Schröert, az egyesület megalapítóját és fáradhatatlan munkását félretolták. Ez annyira bántotta, hogy az emlékmű további munkájában már alig működött közre. Nem vett részt a tanácskozásokon, nem jelent meg a nagygyűléseken,¹⁵ és ettől kezdve a „Chronik“ — 1894-ig az egyesület működésének igazi krónikája — sem közöl híreket a további eseményekről.

A bizottság pedig közben megbízta Hellmert az emlékmű elkészítésével.¹⁶ Csakhogy ebbe a másik művész nem nyugodott bele, s pártfogói valóságos sajtóhadjáratot indítottak érdekében. A bizottság mellőzött tagjainak hívei ugyancsak felszólaltak, és mikor a harcba a Képzőművészeti Akadémia meg a Művészársaság is beavatkozott, hihetetlenül nagy port vert fel a „denkmalgeschichte“. Az újságcikkek, nyilatkozatok, támadások, vádaskodások és védelmek egész özöne jelent meg napilapokban.¹⁷ Az öttagú bizottság pedig, amelynek Schröer tulajdonképpen nem is volt tagja, de nevét állandóan belevonták a viszályba, kezdettől fogva gyámoltalanul állott a támadások pergőtüzében.

Leghevesebb lett a harc, amikor Schröer barátai 1894. júniusában összehívták a rendkívüli nagygyűlést,¹⁸ és a határozatok megsemmisítését valamint több megbízható szakértő véleményének meghallgatását követelték.¹⁹ Csakhogy a többséggel szemben ezuttal is alulmaradtak.

Erre Schröer leköszönt a Goethe-Egyesület alelnökségéről. Nyilatkozatát több napilap közölte, barátai pedig egész kis könyvet írtak az őt ért méltánytalanságokról.²⁰

A nyár azután szétszórta a császárváros lakóit, mint minden esztendőben, és a bécsi Goethe-emlék körül dúló har-

¹⁵ L. M. H.: i. m. 22. l.

¹⁶ L. M. H.: i. m. 20. l.

¹⁷ Az emlékműről egész irodalom keletkezett. (L. Goedeke³, IV II. 232. skll.)

¹⁸ L. M. H.: i. m. 22. skl.

¹⁹ L. CWGV, 1894. 6—12. sz. 21. skl.

²⁰ M. H.: i. m.

cok is elcsendesedtek. Mire az ősz beköszöntött, megjelent a „Chronik“ utolsó Schröer szerkesztette száma, s ez egyúttal hírül hozta az egyesületből történt kilépését.²¹

XII.

Utolsó évek.

Visszavonult élete. — Kitüntetése a műegyetemen. — Távozása a műegyetemről. — Tanítványai. — Utódai. — A bécsi Goethe-Egyesület dísztagjává választja. — Utolsó németországi útja. — A Goethe-emlékmű leleplezése. — Halála.

Miután Schröer 1894-ben eltávozott a Goethe-Egyesületből, teljesen visszavonult. Az egyesületben ért mellőzése, családja több tagjának, elsősorban Róbert fiának halála, valamint állandó betegeskedése egészen megtörte. Ettől kezdve felhagyott az irodalmi munkával is. Bár voltak abba-maradt tervei, már csak nagyritkán jelent meg egy-egy ismertetése, jeléül annak, hogy az „osztrák Düntzer“ még mindig élénk figyelemmel kísérte a Goethe-tudomány újabb eredményeit.

Éppen ezekben az utolsó években érte több kitüntetés. 1891. november 4-én kinevezték címzetes rendes tanárrá, 1894. március 19-én pedig legfelsőbb határozattal „ad personam“ rendes tanárrá.¹

Ezután már csak egy évig tanított. 1895. telén betöltötte hetvenedik évét: nyugalomba kellett vonulnia. Hallgatói január 20-án ünnepélyt rendeztek tiszteletére a műegyetem dísztermében, s itt egyik tanítványa hosszú költeményben méltatta tanári meg irodalmi érdemeit. Még a tanév végéig folytatta előadásait, az esztendő őszén azonban tanári teendőitől is visszavonult.²

Bár a főiskolai és minisztériumi hatóságok működéséről elismeréssel szoktak nyilatkozni³, a reális tudományokkal foglalkozó technikusok között nem akadtak nagyobb számban

²¹ L. *Abschiedsmort des Redacteurs*. CWGV, 1894. 6/12. sz.

¹ Schröer kinevezését Stremayr kultuszminiszter, a bécsi Goethe-Egyesület elnöke mozdította elő. (A bécsi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium levéltára, 5991/894. sz.)

² U. ott 28499/895. sz.

³ U. ott 23542/891., 5991/894. sz. Bécsi Állami Levéltár, 2772/880. sz.

olyan tanítványai, akik irodalmi téren szélesebb körű munkát fejtettek ki. Egyik tanítványa, Rudolf Steiner kezdetől fogva munkatársa volt a *Chronik des Wiener Goethe-Vereins*nek, később pedig Schröer serkentésére elvállalta Goethe természettudományi munkáinak kiadását. A mű előszavát Schröer írta.⁴ Steinernek hamarosan egy új szempontokból írt tanulmánya is megjelent,⁵ később pedig meghívták a Goethe-archivumhoz.

Miután Schröer elhagyta a műegyetemet, helyébe Alexander Ritter von Weilen, a bécsi Egyetem magántanára került, majd 1913-ban Eduard Castle, az ismert osztrák irodalomtörténétíró.

Később a bécsi Goethe-Egyesület mégsem feledkezett meg Schröerről. Miután a hullámok kissé elsímultak, az 1895. áprilisi ülésen elhatározták, hogy a Goethe-kutatásban, a bécsi Goethe-Egyesület vezetésében és évkönyveinek szerkesztésében szerzett érdemeinek elismerésül az egyesület dísztagjává választják.⁶ Schröer az egyesület elnökségének, amely a betegeskedő tudóst lakásán kereste fel, megindultan mondott köszönetet. „Wenn ich des Goethe-Vereins gedenke.” — jelentette ki — „so fühle ich immer, daß die Bande, die mich an ihn binden, unzerreißbar sind; und wenn Sie mir ein Zeichen freundlichen Gedenkens überbringen, so können Sie überzeugt sein, daß mich ein solches auf das tiefste bewegen muß.”⁷

Ettől kezdve már alig hagyta el lakását, Bécsből pedig többet nem távozott. Utolsó nagyobb utazását még 1891. nyarán tette Németországba. A megújhodott Birodalom nagy hatással volt rá. „Wenn man nach einem Zwischenraum von vielen Jahren Deutschland wieder sieht,” — emlékezett

⁴ *Naturwissenschaftliche Schriften von Goethe*. Herausgegeben von Rudolf Steiner. Mit einem Vorworte von K. J. Schröer. Kürschners „Deutsche Nationalliteratur“, Bd. 114: Goethes Werke Bd. 33. Berlin und Stuttgart, W. Spemann, 1884.

⁵ Steiner, Rudolf: *Grundlinien einer Erkenntnis-Theorie der Goetheschen Weltanschauung mit besonderer Rücksicht auf Schiller*. Berlin u. Stuttgart, W. Spemann, 1886. (Schröer ismertetését l. CWGV, 1887. 28. l.)

⁶ L. CWGV, 1895. 6. sz.

⁷ CWGV, IX. 27. skl.

meg útjáról — „so macht das Aufblühn der vielen herrlichen Städte einen überwältigenden Eindruck.“ „Es möchte einem fast bange werden über dem allseitigen Drängen und Treiben, wenn man der stillen Zeiten gedenkt, da unsere Klassiker blühten und die Welt erhoben.“ „Aber sie sind nicht vergessen! Überall gewahrt man ihre Spuren.“⁸

*

Goethéről a bécsiek sem feledkeztek meg. Az emlékmű a kilencvenes évek vége felé már teljes befejezéséhez közeledett, s végre 1900. december 15-re kitűzték leleplezését.

Ezen a szombati napon már kora délelőtt az emberek százai tolongtak az emlékmű körül. A közeli házak ablakait sűrűn megszállották a nézők, és tömött sorfalak szegélyezték a Ringet, az operától fel egészen a parlamentig. Az ünnepségen megjelent az uralkodó család több tagja és Bécs egész előkelősége. Az esemény kulturális jelentőségét Ferenc József is méltatta.⁹

Schröer nem lehetett jelen. Művét sohasem láthatta. Már hosszú évek óta betegeskedett, s állapota éppen az emlékmű leleplezésének napján fordult válságosra. Mikor szombat délután a Goethe-Egyesület és az emlékmű létrehozásában szerzett érdemeiért a császári elismerést tudtára adták,¹⁰ már haldoklott. Még megérte a másnapot, de mialatt vasárnap délután a kíváncsiak ezrei tolongtak az új emlékmű koszorúkkal takart lépcsői körül, Schröer neulingutcai lakásán eltávozott az élők sorából.¹¹

⁸ *Auf Goethes Spuren.* (Bemerkungen von der Reise des Herausgebers.) CWGV, 1891. 8/9. sz. 34. l. és 10. sz. 37. skl.

⁹ L. *Die Enthüllung des Goethe-Denkmal.* Neue Freie Presse, 1900. december 15. (esti) sz.

¹⁰ Kitüntetéséről l. a hivatalos lapot (Wr. Ztg.).

¹¹ Halálát közvetlenül vesegyulladás okozta. A bécsi matzleinsdorfi ev. temetőben, a családi sírban temették el. A díszes sírmlék ércdoborműve Schröert ábrázolja, Goethe munkáival kezében.

FORRÁSOK

I. LEVELEZÉS.

Schröer levelezéséből eddig kiadták: 1. Grimm Jakab levelét Schröerhez (Germania, XII. évf., 126. skll.). 2. Grün Anastasius leveleit Schröerhez. Közzétette Castle Eduárd (Jhrb. d. Grillparzer-Ges., XIX., 85. skll. — 85—88. l.; bevezetés, 88—142. l.; Auersperg gróf 29 levele Schröerhez, 148—150. l.; Auersperg grófné levele). 3. Schröer levelét Elischer Boldizsárhoz. Közzétette Pukánszky Béla (DUHBL, IV., 208. skl.).

A néhány alább közölt értékesebb kiadatlan levelén kívül a következő helyeken találhatók levelei: 1. Preuss. Staatsbibl., Handschriftenabt. 2. U. ott Dokumentensamml. 3. Wiener Stadtbibl., Handschriften-samml. 4. Gráci egyet. ktár.

A felsőmagyarországi német nyelvjárásokról írt munkáihoz készült kéziratos jegyzeteit l. M. T. Akad. könyvt., növedéknapló, 1935. év, 1165. sz.

1. Schröer Gyula — Grimm Jakabhoz.¹

Vererter herr und maister!²

[Ebe]n³ schreibt mir doctor Wattenbach dem ich ein exemplar des [“chro]nicon posoniense“, welches in wenig exemplaren gedruckt und [noch] nicht in den buchhandel gekommen ist, verschafft hatte: er [sei] bei den brüdern Grimm gewesen denen diese ausgabe noch un[bek]annt sei, so daß ich, Jakob ein vergnügen machen würde, wenn [ic]h jm ein exemplar zukommen ließe. Wer darüber glücklich[er] als ich?! Kaum aber daß die harmlose freude darüber eine [stu]nde alt war als auch schon die selbsucht mir zuflüsterte: vil[le]icht daß er eigenhändig den empfang bestätigt, dann hättest [du] einen brief von Grimm! und so schnell als man eine hand um[dr]eht war ich auch schon so weit mir zu denken: ich werde eins [sende]n und werde dieser kleinen geburtstagsgabe (schade daß sie zu spät [ko]mmt, aber ich erhielt den brief erst gestern und konnte nicht gleich [ein] explr des chronicon haben!) ein probebruchstück einer arbeit bei[geb]en, bei der ich ja als ich sie vor mer als 4 jaren vollendete, so vil [an] Grimm gedacht!⁴ Ich wagte es immer nicht jn damit zu behell[igen] und will

¹ Preuss. Staatsbibl., Berlin, Handschriftenabt., Grimm-Schrank.

² Schröer helyesírása az ötvenes években.

³ A Grimm-levelek egy tűzvész következtében megsérültek: a papíros egyik szélén keskeny csíkban megégett. A valószínű kiigazításokat zárójelbe tettem.

⁴ A levél melléklete egy nyolc lapnyi kézirat, címlapján ezzel a felírással: Sigfrids Tod, dramatisiert von K. J. Schröer. [Begon]nen am 15 november vollendet am sylvesterabend 850.

daher auch jetzt nur sovil davon schicken als in ein[er vier]telstunde durchgelesen ist. Nur im besten falle wenn es Inen [oder e]twann Wilhelm oder Bettina von interesse wäre würde ich [noc]h die anderen aufzüge senden. Ungelesen haben überall die bünen [und] verleger es zurückgeschickt. Etwas romantische „gothik“ war [unv]ermeidlich auch war die stofflichē fülle des epos für das drama fast zu mächtig; bei alledem bildete ich mir ein daß das [auf der] büne ebensowol als im buchhandel ein publicum finden [würde,] ja selbst vielleicht nachkommenden dichtern einen weg zeigen [könnte so]wie sich in der kunst für unsre zeit eigentümlich un[...?]⁵ populär die deutsche sagenwelt beleben ließe. Hei[ßt es] nicht wucher treiben mit dem glücksfall durch den [ich in die] lage komme Inen hochvererter herr ein buch verere[n zu können?] Ich bin noch jung und ser vereinsamt hier: da könnt[e mich sicher]lich ein ermunternd wort gewaltig emporheben: sonst k[ann ich] wol nichts zu meiner entschuldigung vorbringen. Was [Ir ver]erungswürdiger bruder zu meiner kecken umgestaltung [sich] denken wird, der für dieselbe so großes getan (unser chr[onicon] gibt auch einen beitrage dazu), müste mir zu vernemen v[on] wert sein. Doch ich will nicht unbescheiden sein: ich [weiß die minuten] sind kostbar, das wörterbuch rückt rasch vor, [die ar]beiten ligen zu hauf. Und somit wünsche ich Inen e[inen recht] freudigen tag morgen, dem noch vile andre folgen [sollen, damit] Sie zur freude unsres deutschen volkes heiter und rú[stig] erhalten bleiben.]

Presburg am vorabend des 4. Jänner 854

erfurchtvoll

Karl Julius Schröer

Adresse: Presburg, N[onnenban 76.]

2. Schröer Gyula — Grimm Jakobhoz.⁶

[Ve]rerter maister. Ich kann meinen dank für die freund[lich]en zeilen nicht besser ausdrücken als dadurch daß ich [sie pro]mt erwidere. — Rimavskys buch glaube ich in baldē [er]reichen zu können, weil ich mit im persönlich wolbekannt [bin]; ich muß nur erst fragen wo er sich aufhält u. werde mich [i]ndes auch anderwärts umsehen.

Ist Inen der neue abdruck des ungarischen Simplicissimus (1854 Leipzig O. Wigand) zugekommen? Es war fast verschollen und enthält manches zur mythologie; doch scheint, nach dem großen Szechényischen [így!] bücherkatalog (ser wichtig für unsre ung. litt., doch selten) zu schließen von dem jetzigen herausgeber ein teil des buches stillschweigend unterdrückt zu sein.

Was Sie mir über den ersten aufzug meines stückes schreiben überrascht mich nicht. Ich schrieb alle fünf acte in 6 wochen u. es war als gieng dabei ein stück von meinem besten innern mit; bei alledem

⁵ V. ö. a köv. levéllel!

⁶ U. ott.

hatte ich fortwährend das Gefühl der Unzulänglichkeit meiner Kräfte und Mittel. Doch fühle ich auch, das Stück liegt 4 Jahre vor mir, daß ich über diese Linie nie hinaustreten werde. Ich mag mich im burlesken u. tragischen antiken u. modernen bewegen d. h. Besseres machen, wie Sie freundlich manen, kann ich nicht u. habe nur gedacht, da mir mein Stück doch besser vorkam als der Versuch von Raupach und der von E. Geibel: es könnte zur Belebung der erloschenen Sage im Volk beitragen, ja [vielleicht] einen Dichter wecken. — Nun es bleibt [doch] wol liegen u. hat für mich seinen Zweck erfüllt [in]dem es mich über große Schmerzen hinweggehoben hat. — Ich trage scheuch Sie länger mit Allotria zu unterhalten währenddem Sie an dem wtbche arbeiten, der eine für das ganze Volk!

Ich werde nächstens jenes Büchlein senden und es immer für eine teure Pflichterfüllung ansehen, die mir die größte Freude macht, wenn ich Ihnen dienen kann. Möchten Sie nur mir verlangen!

7/4 54.

Presburg Nonnenban 76.

vererungsvoll

K. J. Schröer

3. Schröer Gyula — Toldy Ferenchez.⁷

Hochverehrter Herr Rat!

Ich habe viel auf dem Gewissen! — Erstens habe ich Ihnen zu danken für den II. Bd. des Brutus,⁸ den mir Ihr lieber Sohn überbrachte. Dann habe ich versäumt denselben um seine Adresse zu fragen und aufzufordern uns manchmal zu besuchen, wenn er das Bedürfnis haben sollte in einer Familie zu sein. Bitte ihm dies gelegentlich mitzuteilen! — Endlich habe ich Ihren freundlich. Brief vom October so lange unbeantwortet gelassen! — Verzeihen Sie mir, indem ich versichere, daß äußere Lebensumstände es sind, die mich leider einige Zeit solchen Verpflichtungen entzogen haben.

Inzwischen habe ich Herrn k. Rath von Berkes [?] gebeten, meine Schrift „die Dichtungen Heinrichs von Mügeln“ als vorläufiges Lebenszeichen Ihnen zu überbringen. Aus derselben konnten Sie entnehmen, daß ich schon ein Stück Arbeit hinter mir habe zur Herstellung von Heinrichs ungr. Chronik. Darüber ist indessen in einem Aufsatz von Wilmanns Haupts Zeitschr. (1867) neue Folge. Zweiten Bandes erstes Heft, S. 155–162 die Vermutung aufgetaucht: Heinrich habe vorübergehend in Ungarn gelebt. Es würde mich interessieren zu erfahren, was Sie, verehrter Herr, hierüber denken?

In Bezug auf Ihre freundliche Anfrage, ob ich die ungr. Chronik nicht in den Monum.⁹ herausgeben will? kann ich nur erwidern, daß

⁷ M. T. Akad. M. Irod. Levelezések. Toldy Ferenc levéltárcája (57. köt., 112. sz.)

⁸ Toldy Ferenc: *Brutus János Mihály magy. kir. történetíró Magyar Historiája*. II. köt. Pest, 1867.

⁹ Monumenta Hung. hist.

mir dies allerdings angemessen erscheint und daß ich mich freuen würde den wissenschaftlichen Kreisen meines theuren Vaterlandes näher zu treten. Eine deutsche Einleitung zu dem deutschen Text würde ich allerdings für unerläßlich halten, weil ich sonst ja einen großen Theil meiner Mühe, die ich mir unter anderen mit Constatierung der Mundart gegeben, für verloren erachten müßte, indem ja dann die Einleitung dem deutschen Lesepublikum nicht zu Gute käme. Aber dies wird ja kein Hindernis sein! Scheint es mir ja doch, als ob der Augenblick gekommen wäre, wo ein inniger Anschluß des deutschen und ungrischen Elementes bevorstehen müßte! —

Ob ich dabei auch wie bei der Kais. Akademie 50 Freiexemplare erhielte, so wie was sonst die Bedingungen sind, wäre mir wol angenehm gelegentlich zu erfahren... Ich warte noch 2 Münchener Codices ab, die ich noch nicht kenne; sonst ist das Material beisammen...

Von Sr. Excellenz B. Geringer höre ich eben, daß auch Herr Rath v. Plecker nunmehr eine erwünschte Stellung gewonnen. Bitte ergebenst dem Manne, den ich hochachte meinen Glückwunsch auszusprechen. Daß ich indes zum o. Professor der deutschen Litt. mit 1800 f. ernannt bin, wird er bereits wissen.

Und somit empfehle ich mich voll Hochachtung als Ihr
ergebenster

Wien

K. J. Schröer.

25. Dec. 867.

Adresse: Wiedner Hauptstraße 40.

4. *Johann Gabriel Seidl — Schröer Gyulához.*

Hochgeehrter Herr!

Indem ich Ihnen für das freundliche Zutrauen, das Sie mir schenken, herzlich danke, glaube ich dasselbe am besten zu erwidern, wenn ich eben so aufrichtig gegen Sie bin, als Sie gegen mich es waren.

Ihr Wunsch, für eine kleine Sammlung poätischer Arbeiten einen Verleger zu finden, und zwar unter denjenigen Bedingungen, welche Sie vorschlagen, ist so bescheiden, daß man glauben sollte, jeder Buchhändler würde ohne Bedenken zulangen. Und doch ist dem nicht so, mindesten[s] hier. Die größeren Verleger, wie Braumüller, Gerold u. d. g. haben die Belletristik ganz bei Seite geschoben; die kleineren — kochen mit Wasser und scheuen selbst die geringste Vorauslage aus eigenem Sacke. Das ganze ginge also darauf hinaus, auf eigene Kosten den Verlag zu besorgen, und wer das schon wollte, der führe besser, wenn er in Leipzig oder sonst wo drucken ließe, wo eleganter gedruckt und mit mehr Geschmack und Geschick gearbeitet wird als hier. In Wien legte in letzter Zeit fast nur Ceck & Pierer [?] belletristisch auf, zwei Herren, die ich nicht näher kenne. Ich hätte gedacht, daß Sie im nichtösterr. Deutschland, wo die Schriften Ihres selg. Herrn Vaters so vielbekannt geworden sind, mit Berufung auf den Namen „Oeser“, so wie auch Ihre eigene Literaturgeschichte, unschwer einen Verleger finden würden; ich nenne Ihnen

vor allen *R. Schäfer*, *J. Weber* in *Leipzig*, *Tremendt* in *Breslau*, *Katz* in *Dessau* u. s. w., welche nach dieser Richtung hin viele Thätigkeit entwickeln.

Was Sie von meiner Stellung zur österr. Literatur sagen, so muß ich Ihnen offen gestehen, daß diese eine sehr zurückgezogene ist. Ich lebe literarisch nur mehr in der Erinnerung an die Vergangenheit, welche Erinnerung ich aus wahrer Pietät jährlich noch einen Almanach zum Opfer bringe, den ich, als unzeitgemäß und wenig fördersam, längst auch schon aufgegeben hätte, wenn ich dadurch nicht jedes Band zerrisse, das mich noch lose an eine einst nur liebe Zeit knüpft. Wir alten — wie ich und meine Zeitgenossen — müssen froh seyn, daß man uns noch zu leben erlaubt; woher sollte einer von uns Einfluß genug entlehnen, um jemand zu empfehlen? Ich muß Ihnen daher offen gestehen, daß Ihr Ersuchen mich einigermaßen verlegen gemacht hat, indem es mich zwang zu meiner Entschuldigung auf eine bittere Erfahrung mich zu berufen, deren Aufdringlichkeit man sich selbst gerne so lange als möglich verhehlt. Wir leben in einer Übergangsperiode, und in dieser selbst wieder an der Grenzscheide zweier Generationen, von denen die jüngere mit um so größerer Rührigkeit sich des Terrains zu bemächtigen sucht, je stiller und verdrossener die ältere sich davon zurückzieht. Der Lebende hat Recht. Ich glaube daher am aufrichtigsten zu handeln, wenn ich Sie in dem Gedanken, an *Frankl* zu schreiben, bestärke. *Frankl*, obwohl dem Alter nach mein Zeitgenosse, gehört, nach Stellung und Färbung, doch der jüngeren Generation an, mit der er auch im lebhaften Wechselverkehr steht; in gleichem Grade *G. Pröhle*. Diese Herren sind rüstig am Platze, sie beherrschen die Journalistik, haben Verbindungen mit den deutschen Literaten des Nordens, sie können denjenigen tragen, für den sie Interesse fassen: — *ich* würde Ihnen etwas versprechen, wozu mir voraussichtlich Einfluß und Anstelligkeit fehlt, wenn ich mich bereit erklärte zur Erfüllung Ihres Wunsches das mögliche beizutragen; es wäre eine unhöfliche Phrase und mit einer solchen ein so aufrichtiges, männliches Schreiben zu beantworten, wie das Ihrige, wäre unaufrichtig, unmännlich. Noch eins! Prof. *K. Weinhold* in *Gratz*, der strenge Beurtheiler, hat sich über Ihr Buch so günstig ausgelassen;¹⁰ könnte nicht *er* für Ihre Zwecke etwas thun? Eine Autorität, wie die seinige, sollte denn doch wohl Geltung haben.

Zum Schlusse noch etwas über Ihre Lieder, die Sie meiner „*Aurora*“ vermeint haben; ich werde davon, wie ich's zugesagt, benutzen, was der Raum erlaubt; allein eben deshalb wäre mir ein mäßig langes Gedicht, etwa eine Ballade, kurz ein Gedicht epischer Natur, lieber, als einige kurze lyrische.

¹⁰ L. Ztschr. f. d. öst. Gymn., IV., 579. I. (*Weinhold* Schröernek *Geschichte der deutschen Literatur* című munkájáról írt ismertetése.)

Betrachten Sie meine Zeilen als eine offene Antwort auf eine offene Anfrage und nehmen Sie die Versicherung meiner aufrichtigsten Hochachtung hin.

Ihr

bereitwilligster

Johann Gabriel Seidl.

Wien, am 5. Decemb. 853.

II. EGYÉB FORRÁSOK.

Programme der öffentlichen vollständigen Realschule der k. Freistadt Presburg I—IX. (Presburg, C. Fr. Wigand, 1852—1859.) — Programme des k. k. Polytechnischen Institutes (később: Technische Hochschule) in Wien, für das Jahr 1866/67—1894/95. Wien, 1866—1894. — Reden, gehalten bei der feierlichen Inauguration des für das Studienjahr 1867/68—1895/96 gewählten Rektors d. k. k. Polytechnischen Institutes. Wien, 1867—1895.

Chronik des Wiener Goethe-Vereins rovata: Aus dem Wiener Goethe-Verein. I. (1886.) — IX. (1894.)

Schröer Gyula néhány önéletrajzi feljegyzése. (Wiener Stadtbibliothek, Handschriftensammlung, I. N. 28479.)

Personalstandstabelle der k. k. Technischen Hochschule in Wien, Nr. 246.

Budapesti Orsz. Levéltár., helytartótan., Geringer-iratok: 314/gg/849., 715/gg/850., 913/gg/850., 979/gg/850., 4799/850., 4936/G/850., 9934/G/850., 11390/G/850., 19186/G/850., 498/gg/851., 1625/Pr/1851., 2625/Pr/851., 2752/Pr/851., 2834/Pr/851., 2897/Pr/851., 3075/Pr/851., 613/28/852., 2015/852., 2462/852. sz. — A bécsi Állami Levéltárban: 4166/870., 3006/871., 2772/880. sz. — A bécsi Kultuszminisztérium levéltárában: 2107/45/861., 6261/867., 9903/867., 9979/867., 11394/880., 23342/891., 20584/893., 5991/894., 28499/895. sz. — A bécsi Belügyminisztérium levéltárában: 3973/859 — Prés. II.

III. MŰVEI.

Schröer Gyula Károly önállóan, folyóiratokban és napilapokban megjelent műveiről, cikkeiről, ismertetéseiről stb., valamint az erre vonatkozó *egykorú* irodalomról készült összeállításomnak közlésétől — ennek nagy terjedelme miatt (kb. 700 sz.) — e helyütt el kellett tekintenem.

Az egykorú irodalomból *felhasznált* cikkeket az Irodalomba osztottam be.

IV. IRODALOM.

Allgemeine Zeitung, 1900., 290. sz. (mellékl.) Karl Julius Schröer †. Bach, Adolf: Deutsche Mundartforschung. Heidelberg, Winters Universitätsbuchhandlung, 1934. (Germ. Bibl. XVIII. köt.) (Schröerről: 8. l.) Bahder, Dr. Karl von: Die deutsche Philologie im Grundriß. Paderborn, Schöningh, 1883.

- Barta, Erwin és Bell, Karl: Geschichte der Schutzarbeit am deutschen Volkstum. Drezda, Verein für das Deutschtum im Ausland, év nélkül. (1930.) (Schröerről: 12., 16. l.)
- Bartsch, Dr. K.: Schröer „Beitr. z. dtsch. Myth.“ c. munk. ism. Die deutschen Mundarten, II., 527. skl.
- B[eckstei]n: Goethe-Bildnisse. Rostocker Zeitung, 1888., 601. sz. Bericht des Goethe-Vereins in Wien f. d. Vereinsj. 1887. Wien, 1888.
- Biedermann, W. von: Ein Fausterklärer und seine Kritiker. Wiss. Beil. d. Lzg. Ztg., 1888., 14. sz.
- Bleyer, Dr. Jakab: Hazánk és a német philológia a XIX. sz. elején. (Kiadatlan levelek alapján.) Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből, XXI. köt., 8. sz. Budapest, Akadémia, 1910. (Schröerről: 96., 97. és 99. l.)
- Bleyer, Jakob: Aufgaben der Deutschumsforschung im altungarischen Raume. DUHBL, V., 238. skl. (Schröerről: 238. l.)
- Bornmüller, Fr.: Biographisches Schriftsteller-Lexikon der Gegenwart. Lipse, Bibl. Inst., 1882. (Schröerről: 657. l.)
- Bozóky Endre dr.: A pozsonyi m. kir. áll. főreáliskola története. Az intézet 36. értesítőjében. Pozsony, 1895. (Schröerről: 32., 36., 37., 38., 46., 47., 48., 51. és 52. l., valamint 106. l.: Schröer életrajzi adatai.)
- Brümmel, Fr.: Lexikon der deutschen Dichter und Prosaisten. 6. kiad. (Schröerről: 6. köt., Lipse, 1913. 316. l.)
- Chronik des Wiener Goethe-Vereins, IX. köt., 6. sz. 27—28. l. (Schröernek dísztaggá való megválasztásáról.)
- Chronik des Wiener Goethe-Vereins, XIV. köt., 5—6. sz., 17—18. l. (Hír Schröer elhunytáról.) 36—43. l. (A bécsi Goethe-emlékmű leleplezéséről.)
- Chronik des Wiener Goethe-Vereins, XIV. köt., 10—12. sz., 34—36. l.: K. J. Schröer †.
- Chronik des Wiener Goethe-Vereins, XIV. köt., 9. sz. (Festgabe), 39. skl. (Schröernek az egyesületben való működéséről.)
- Chronik des Wiener Goethe-Vereins, XVII. köt., 1—3. sz., 1—3. l. In memoriam. (Megemlékezés Schröerről.)
- Chronik des Wiener Goethe-Vereins, XXV. köt., 5. sz., 27—33. l. 25 Jahre Chronik. (Megemlékezés Schröerről mint a Chronik des Wiener Goethe-Vereins szerkesztőjéről.)
- Das litterarische Echo, III. köt., 577. skl. (Megemlékezés Schröerről.)
- Der Große Brockhaus. 15. kiad., XVII. köt., Lipse, 1934. (Schröerről: 22. l.)
- Deutsche Literaturzeitung, 1894., 204—206. l. (Schröer szerepléséről a Goethe-emlékmű ügyében.)
- Die deutschen Mundarten, IV. köt., 389. l. (Schröer felolvasásáról a bécsi Tud. Akadémiában.)
- Düntzer, Heinr.: Der Text des ersten Theiles von Goethe's Faust. Ztschr. f. dtsch. Phil., XIV., 345. skl. — XV., 434. skl. (a második részből).

- E. G. (Eduard Glatz): Gedichte von K. J. Schröer. Pest-Ofner Ztg., 1855., 289. sz.
- Eisenberg, Ludwig: Das geistige Wien. 5. kiad. Bécs, 1895. (Schröerről: I. köt. 505. l.)
- Ergenzinger, Julius: Bis zur Bürgerschule. (Geschichte der vereinigten evangelischen Schulen in Wien.) Bécs, 1872. (Schröerről: 60., 61., 66., 67., 69., 70., 76., 77., 79., 82. l.)
- Ernyey József és Kürzweil Géza: Német népi színjátékok. I. köt. Budapest, Magy. Nemz. Múzeum, 1932. (Schröerről: XVI., XVIII. l.)
- Fittbogen, Gottfr.: Franz Xaver Mitterer und die Anfänge der Volkstumsarbeit. München, C. H. Beck, 1930. (Schröerről: 51., 101., 103., 142. és 154. l.)
- Fittbogen, Gottfr.: Tobias Gottfried Schröer über die Zukunft des deutschen Elements in Ungarn. DUHBL, VII., 51—58. l.
- Frommann, G. K.: Schröer „Beitr. zu einem Wtbche“ c. munk. ism. Die deutschen Mundarten, IV., 389. l., V., 235. skll., VI., 89. skll.
- Gedeon Alajos dr.: Az alsó-meczenzéfi német nyelvjárás hangtana. (Magyarorsz. ném. nyelvj., 1. füz.) Bpest, Akad., 1905.
- Goethe-Jahrbuch, I. 454. l., II., 502. skl., III., 397. skl., 402. l., IV., 444. l., 446. l., V., 357., 385. l., VI., 376. skl., 416. l., VII., 337. l., VIII., 285. l., IX., 308. l., XI., 224. l., XIII., 260. skll., XV., 332. l., 359. l. (Schröer Goethe-tanulmányairól.)
- Göllner Aladár: Karl Julius Schröer helye a germanisztika fejlődésében. Disszertáció. Budapest, 1922. (Kézirat, elveszett.)
- Gréb Gyula: A szepesi felföld német nyelvjárása. (Magyarorsz. ném. nyelvjárások, 3. füz.) Budapest, Akadémia, 1906.
- Gréb Gyula dr.: Schlesisch und Oberzipsisch. Mitteilungen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde, 1913. évf., 84—97. l.
- Gréb Gyula dr.: Mundart und Herkunft der Zipser. Sudetendeutsches Volk und Land., 7. füz.
- Gréb Gyula dr.: A szepesi németek nyelve és eredete. A Szepesség. Emlékkönyv, szerk. Dr. Loisch János. Budapest, Kókai, 1926. 41—59. l. (Schröerről: 42. l.)
- Grothe, Dr. Hugo: Die deutsche Sprachinsel Gottschee in Slowenien. Deutschtum und Ausland, 40—41. füz. Münster in Westfalen, Aschendorff, 1931. (Schröerről: 37., 129—130. l.)
- De Gubernatis, Angelo: Dictionnaire international des écrivains du jour. Florence, 1891. (Schröerről: III. köt. 1754. l.)
- Gutenberg-Konversationslexikon. (Geisteswissenschaften.) Wien—Hamburg—Zürich, 1930. 761. l.
- Hamburger Nachrichten, 1884. március 8. sz. (Schröer tudományos működéséről.)
- Hartmann, August: Volksschauspiele. In Bayern und Österreich-Ungarn gesammelt. Lipce, Breitkopf und Härtel, 1880. (Schröerről: VII. l.)

- Hassinger, Hugo: Das Burgenland und der Stand seiner wissenschaftlichen Erforschung. Deutsches Archiv für Lands- und Volksforschung, I. évf., 1. füz. (Schröerről: 164. l.)
- Hauffen, Dr. Adolf: Die deutsche Sprachinsel Gottschee. Grác, 1895. (Quellen und Forschungen zur Geschichte, Litteratur und Sprache Österreichs und seiner Kronländer, III. köt.) (Schröerről: 19., 33. l.)
- Hektor, E.: Schröer „Dtsch. Weihnachtsspiele“ c. munk. ism. Die dtsch. Mundarten, V., 91. l.
- Herder, Der Große. (Nachschlagewerk.) X. köt. (Freiburg im Breisgau, 1935), 1186. hb.
- Herwig (Eduard Pichl): Georg Schönerer und die Entwicklung des Alldeutschtumes in der Ostmark. 2. kiad., 1. köt. Bécs, 1921.
- Hildebrand, Karl: Bericht über die Sitzung der germ. Section zu Leipzig. Germania, XVII., (1872.), 372—384. l. (376. skll.: Schröernek „Über die deutschen Sporaden in den nichtdeutschen Ländern der österreichischen Monarchie und ihre Bedeutung“ című előadásáról.)
- Hinrichsen, Adolf: Das literarische Deutschland. (Hof- und Staatshandbuch.) 2. Aufl. Berlin, Steinacker, 1891. (Schröerről: 1200. hb.)
- Hochstiftsberichte: 1894., 290—292. l. (Schröernek a Goethe-Egyesületben való szerepléséről.)
- Huss Richárd: Az erdélyi német nyelvjárástanulmányozás mai állása. Budapest, 1915. (Német phil. dolg., V.)
- Jahresbericht über die Erscheinungen auf dem Gebiete der germ. Phil. Berlin, 1879. s. k. évek.
- Kaufmann, Friedrich: Mundartforschung. (Paul: Grundr. d. germ. Phil., 2. Aufl. I., 1507—1530. l.)
- Käppel, Karl és Pilečka, Victor: Die Evangelische Schule in Wien. Bécs, Verlag d. ev. Gemeinde A. B., 1894. (Schröerről: 22., 23., 24., 26., 28. l.)
- Kornis Gyula: Középiskoláink elnémetesítése az abszolútizmus alatt. Egyet. Phil. Közl., 1935., 129—141. l.
- Kosch, W.: Deutsches Literaturlexikon. II. köt. (Halle, 1930.) (Schröerről: 2361. hb.)
- Kuh, Emil: Eine Literaturgeschichte aus dem Handgelenk. Augsburger Allg. Ztg., 1875. évf., ápr. 24., 25. sz.
- Kurz, Heinrich: Geschichte der neuesten deutschen Literatur. Lipcse, 1872. (Schröer költeményeiről I.: IV. köt., 44/a. l.)
- Kurzweil, Géza: P. Remigius Sztachovics O. S. B. und die Anfänge der deutschungarischen Volkskundeforschung. DUHBL, III., 319—326. l. (Schröerről: 320., 321. l.)
- Kürschner, Joseph: Deutscher Litteraturkalender auf das Jahr 1900. Lipcse, Göschen, 1901. (Schröerről: 1285. hb.)
- Literarisches Centralblatt, 1858., 8. sz., Schröer „Dtsch. Weihnachtssp.“ c. munk. ism. — 1865., 51. sz., „Versuch einer Darst.“ ism. — 1868., 4. sz. (Schröer Műgelní Henrik költ. írt munk. ism.) — 1875., 25. sz. „Die dtsch. Dicht. d. XIX. Jh.“ ism. — 1881.,

22. sz. (Rollett Goethe-képeiről). — 1884., 29. sz. „Goethe u. d. Liebe” ism. — 1895., 1436. skhbb. Schröer Faust-kiadásának ism. *Literaturblatt* f. germ. u. rom. Phil., 1884., 6. sz. Schröer „Goethe's Faust auf dem Burgtheater” c. munk. ism.
- Loeper, Gust. von: Schröer Faust-kiadásának ism. *Litbl. f. germ. u. rom. Phil.* 1881., 4. sz. — 1882., 11. sz. — 1887., 4. sz.
- Loisch János dr.: Felsőszepesi költők. A Szepesség. Emlékkönyv. Budapest, 1926. (Lindner Ernő és Schröer barátságáról l. 65—66. l.)
- Magyar Pedagógiai Lexikon. Budapest, Révai, 1933. II. köt., (Schröerről: 655. hb.)
- Markusovszky Sámuel: A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum története. Pozsony, Wigand F. K., 1896. (Schröerről: 597., 599. l. — A Német Egyesület történetéről: 595—601. l.)
- Meyers Lexikon. 7. kiad. 10. köt. Lipcse, 1929. (Schröerről: 1485. hb.)
- M. H. (Marianne Hainisch): Der Wiener Goethe-Verein und seine Denkmal-Geschichte. Bécs, G. Szelinsky, 1895.
- Molisch, Dr. Paul: Geschichte der deutschnationalen Bewegung. Jéna, Fischer, 1926.
- Moser, Hans: Volksschauspiel. Die deutsche Volkskunde (kiadta: Adolf Spamer), Berlin-Lipcse, 1934. 349. skk.
- Moser, Hans: Volksschauspiel im Auslandsdeutschum. Dichtung und Volkstum. (Neue Folge des Euphorion.) XXXVI. köt., (1935.), 88—107. l. (Schröerről: 90., 92., 94. l.)
- Nagl, Joh. Will. és Zeidler, Jak.: Deutsch-Österreichische Literaturgeschichte. (Kiadta: Ed. Castle.) II. köt. Bécs, 1914. (Schröerről: 98., 107., 176., 182., 245. l.) III. köt. Bécs, 1926. (Schröerről: 60., 62., 90., 91. és Pukánszky Bélától: 562. l.)
- Neue Freie Presse, 1894. június 14. és 17. Vom Wiener Goethe-Denkmal.
- Neue Freie Presse, 1900. december 15. (esti sz.) Die Enthüllung des Goethe-Denkmal.
- Neue Freie Presse, 1900, december 18. (reggeli sz.) † Prof. Karl Julius Schröer.
- Neuwirt, Dr. Joseph: Die k. k. Technische Hochschule in Wien. Bécs, Gerold, 1915. (Schröerről: 537—538. l., 562—563. l.)
- Chr. Oeser's-Tobias Gottfried Schröer's Lebenserinnerungen. Ein Beitrag zur deutschen Literatur- und Kulturgeschichte in Ungarn, zusammengefaßt von seinem Sohne Karl Julius Schröer und herausgegeben von seinen Enkeln Arnold und Rudolf Schröer und Robert Zilchert. (Schriften des Deutschen Ausland-Instituts, Stuttgart, 6. köt.), Stuttgart, Ausland und Heimat Verlags-Aktiengesellschaft, 1935. (Schröerről l. többhelyütt s. elsősorban 220—226. l.)
- Pacher D.: Sztachovics Remig Alajos. A pannonthalmi főapátuság története. VI. köt. Budapest, 1916. (Schröerről: 651. l.)
- Pallas Nagy Lexikona, XIV. köt. Budapest, 1897. (Schröerről: 982. l.)

- Paul Hermann: Grundr. d. germ. Phil. 2. kiad. Strassburg, Trübner, 1891—1900. (Schröerről: I. köt., 120. l.)
- Payer, Rudolf von: Schröer, Karl Julius, Germanist. Biographisches Jahrbuch und deutscher Nekrolog. V. köt. (az 1900. évre.) Berlin, 1903. 364—367. l.
- Pester Zeitung. 1850. márc. 22. Die neuen Schulinspektoren und das deutsche Seminar an der Pester Universität.
- Pester Zeitung, 1850. máj. 26. Tobias Gottfried Schröer.
- Pester Zeitung, 1850. júl. 19.
- Petz, Gedeon: A hazai idegen nyelvjárásokról. Akad. Ért., 1905., 472—480. l. (Schröerről: 477—478. l.)
- Preßburger Zeitung, 1848. márc. 16. és 17.
- Preßburger Zeitung, 1849. december 18. An Julius Schröer.
- Preßburger Zeitung, 1852. szept. 10.
- Preßburger Zeitung, 1852. okt. 27. és 28.
- Preßburger Zeitung, 1855., 296. sz. Gedichte von K. J. Schröer. (Ism.)
- Pukánszky Béla: A magyarországi német irodalom története. Budapest, 1926. (Ném. Phil. Dolg. XXXI.) (Schröerről: 4., 99., 196., 474. és 477. l.)
- Pukánszky, Dr. Béla von: Deutschungar. DUHBL, III., 81—91. l. (Schröerről: 89. l.)
- Pukánszky, Dr. Béla von: Balthasar Elischer und seine Goethesammlung. DUHBL, IV., 182—210. l.
- Pukánszky, Dr. Béla von: Wandlungen und Abwandlungen des deutsch-ungarischen Bewußtseins. Denkschrift für Jakob Bleyer. (Ung. Bibl., 1. Reihe, 14.) Berlin és Lipcse, de Gruyter, 1934. 144—164. l. (Schröerről: 159—160. l.)
- Pukánszky Béla: Chr. Oesers Lebenserinnerungen. (Ismertetés.) Századok, 1934., 89—93. l.
- Pukánszky Béla: Nagynémet eszmék irodalmi viszhangja. Budapest, 1936. (Különnyomat a Bp. Szle. 1936. évi májusi számából.) (Schröerről: 186—187. l.)
- Pukánszky Béla: A weimari Goethe-ünnep. Bp. Szle., 1936., január. 100—107 l.
- Raumer, Rudolf von: Geschichte der germanischen Philologie. München, 1870. (Schröerről: 710., 713., 715., 724—725. l.)
- Révai Nagy Lexikona. XVI. köt. Budapest, 1924. (Schröerről: 668. l.)
- Rückert, Dr. Heinr.: Schröers Studien über Gottschee. Ztschr. f. dtsh. Phil., III., 181. skll.
- S.: Goethefest in Preßburg im Jahre des Kriegs 1848. Preßburger Zeitung, 1848. szept. 2.
- Schmidt, Leopold: Neue Volksschauspielforschung. DUHBL, IV., 338—345. l. (Schröerről: 339. l.)
- Schmidt, Leopold: Zur Paradeisspielverbreitung im Osten. DUHBL, VI., 150—155. l. (Schröerről: 150. l.)

- Schröer, Dr. Michael Martin Arnold: Nicht mitzuhassen, mitzulieben bin ich da. Festschrift für Gideon Petz. (DUHBL, V.) 161—166. l.
- Schwartz, Elmar von: Die deutschungarische Volkskundeforschung. Deutsche Volkskunde im außerdeutschen Osten. Berlin és Lipcse, de Gruyter, 1930. 26—40. l. (Schröerről: 30., 31., 32., 33. l.)
- Solymossy Sándor: A főrévi népszínjátékok. Ethnographia, XXII. évf. (új folyam: VII. évf.), 257—277., 321—341. l.
- Steier Lajos: Haynau és Paskievics. 2 köt. Budapest, év nélk.
- Szentpétery Imre: A bölcsészettudományi kar története. Budapest, Egyet. Nyomda, 1935. (Schröerről: 415., 671. l.)
- Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. XII. köt. Budapest, 1908. (Schröerről: 618—621. hb.)
- Travnik, Dr. Eugenius: Chronicon Henrici de Mügeln germanice conscriptum. Script. rerum Hung. temp. ducum regumque stirp. Arp. gest., II. köt. 87—225. l. (Schröerről: 89., 91. és 92. l.)
- Verzeichnis der Stifter des Wiener Goethe-Vereins. Bécs, 1891.
- W[olf, J.]: Schröer Codex Cumanicusban közzétett szótárának ism. Korrespl. d. Ver. f. siebenb. Landeskunde, III., 107. l.
- Weber Arthur dr.: A szepesi nyelvjárástanulmányozás története. Budapest, 1916. (Ném. phil. dolg., XIX.) (Schröerről: 15., 39., 42. skll.)
- Weinhold, K.: Schröer „Gesch. d. dtsh. Lit.“ c. munk. ism. Ztschr. f. d. öst. Gymn., IV., 579. l.
- Weinhold, K.: Schröer „Erstes Heft eines dtsh. Lesebuchs“ c. munk. ism. Ztschr. f. d. öst. Gymn., VI., 615. l.
- Weinhold, K.: Schröer „Beitr. z. dtsh. Myth.“ c. munk. ism. Ztschr. f. d. öst. Gymn., VII., 283. skl.
- Weinhold, K.: Karl Julius Schröer †. Ztschr. d. Ver. f. Volkskunde, XI., 215. skl.
- Werner, R. M.: Schröer Faust-kiadásának ism. Ztschr. f. d. öst. Gymn., 1882., 55. skll., 245. l.
- Witkowsky, Georg: Neue Faustschriften. Euphorion, I., 625. skll. (Schröer Faust-kiadásáról.)
- Witkowsky, Georg: Über den Plan einer wissenschaftlichen Ausgabe von Goethes Faust. Goethe-Jahrbuch, XXVII., 144—157. l. (Schröer Faust-kiadásáról.)
- Wurzbach, Dr. Const. von: Biographisches Lexikon des Kaisertums Oesterreich. XXXI. köt. Bécs, 1876. (Schröerről: 348—351. l.)

KARL JULIUS SCHRÖER.

1825. 11. Jan. Karl Julius Schröer geboren in Preßburg. Sohn des unter dem anagrammatischen Pseudonym Chr. Oeser, als Dichter, Ästhetiker, Literaturhistoriker und Pädagog bekannten Rektors des ev. Lyzeums in Preßburg, Tobias Gottfried Schröer. Mutter: Therese, geborene Langwieser, auch als Schriftstellerin tätig. Erziehung im Elternhause im Geiste der Griechen und Goethes.

- 1836—43. Schüler des ev. Lyzeums in Preßburg: Gymnasialstudien und zwei philosophische Jahrgänge.
Erlernung der ungarischen Sprache in den Sommerferien.
- 1843—44. Student der Philosophie und Theologie in Leipzig. Besonders angezogen von den Vorlesungen Gottfried Hermanns und Moritz Haupts.
- 1844—45. Fortsetzung der Universitätsstudien in Halle. Lehrer: die Hegelianer Erdmann, Schaller, der Historiker M. W. Duncker, der Theologe K. Schwarz und der Germanist E. Sommer.
- 1845—46. An der Universität Berlin. Zunächst belletristische und Kunststudien.
- 1846—48. Eintritt am ev. Lyzeum in Preßburg als Stellvertreter des Vaters. Leitung daselbst des vom Oeser begründeten „Deutschen Vereins“.
Gedichte in Pröhles „Norddeutschem Jahrbuch“ und in Wolfs „Die deutschen Dichter der Gegenwart“.
1848. 15. März. Ausbruch der Revolution. Schröer begrüßt die Freiheit. Zu Ostern: der „Judenkrawall“ in Preßburg.
Im August feiern die Preßburger unter Schröers Führung das hundertjährige Geburtsfest Goethes.
Im Herbst Herausgabe des Jahrbuchs „Donauhafen“ mit Rud. von Beyer.
Später Berichte in der „Pester Zeitung“, „Preßburger Zeitung“ und der „Presse“ (Wien).
Politische Gedichte zur Verherrlichung Franz Josefs.
„Neue Volkshymne“ („Gott erhalte...“).
1849. 28. Juni. Eintritt in den Dienst des Feldzugmeisters Baron Haynau als dessen Privatsekretär. Die Proklamationen des Feldherrn stammen zum Teil aus Schröers Feder (mit Σ = unterzeichnet). Aus dem Hauptquartier „Genrebilder aus dem Kriegsleben“, ferner Kriegsberichte und politische Artikel in den Tagesblättern (mit Σ = unterzeichnet).
Mitte Oktober Rückkehr nach Preßburg.
3. Dez. Ernennung zum Supplenten der deutschen Literatur an der Pester Universität.
Gleichzeitig angestellt bei der Bücher- und Theaterzensur und Mitglied der Maturitätsprüfungskommission.
- 1850—51. Literarische und Pädagogische Aufsätze in der „Pester Zeitung“. Redakteur des „Pester Wochenblatt“.
1852. 23. Jan. Ernennung zum Oberlehrer der deutschen Literatur an der Oberrealschule in Preßburg.
1853. „Geschichte der deutschen Literatur“, die erste gedruckte deutsche Literaturgeschichte in Ungarn.
- 1854—55. Pädagogische und kunstgeschichtliche Aufsätze.
1855. „Beitrag zur deutschen Mythologie und Sittenkunde aus dem Volksleben der Deutschen in Ungarn.“ Erschienen unter dem Einflusse der „Deutschen Mythologie“ von Grimm, angespornt durch Ipolyis

„Ungarische Mythologie“. Besondere Bedeutung in der Zielsetzung:
„Als Aufmunterung zu größeren Sammlungen.“

Ehe mit Hermine von Kohányi.

1856. Schröers „Gedichte“ erschienen. Zunächst ungünstig aufgenommen.
Lehramtsprüfung in Wien.
1857. „Beitrag zu einem Wörterbuche der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes.“ Schröer: der erste Forscher, der sich in Ungarn, als Germanist, systematisch mit dem ungarländischen Deutschum befaßt. Dem Werke liegen Aufzeichnungen anderer zugrunde.
1858. Reise in Oberungarn mit einer Subvention der Wiener Akademie der Wiss., um wissenschaftliche Sprachproben aufzunehmen.
„Deutsche Weihnachtsspiele aus Ungarn“. Durch Weinholds „Weihnachtsspiele und -Lieder“ angeregt, teilt Schröer die Oberuferer Spiele (bei Preßburg) mit. Durch die damals überraschenden Quellen nachweisen, die sorgfältigen Nachrichten über die altertümliche Darstellungsart, sowie durch die Beschaffenheit der Spiele selbst bildet das Werk lange Zeit hindurch den bedeutendsten Originalbeitrag zur deutschen Volksschauspielforschung.
Im selben Jahre und später mehrere Nachträge zu den Weihnachtsspielen.
1859. „Nachtrag zum Wörterbuche der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes.“
März. Krieg mit Italien. Schröer: „Deutsche Lieder aus Oesterreich“ (dem deutschen Heere gewidmet). Absicht, den Feldzug in der Eigenschaft eines Stilisten mitzumachen.
31. Okt. Zum Mitglied des Gelehrtenausschusses vom Germanischen National-Museum zu Nürnberg gewählt.
1860. Erlassung des Oktoberdiploms. Sturz des Absolutismus in Ungarn. Briefliche freundschaftliche Anknüpfung mit dem Politiker und Dichter Grafen Anton Auersperg.
1861. 8. Jan. Schröer zum Direktor der vereinigten ev. Schulen in Wien gewählt.
14. Febr. Schröer verläßt Ungarn mit seiner Familie.
- 1862 ff. Viele pädagogische Werke und Aufsätze.
Teilnahme an der Auseinandersetzung über die deutsche Rechtschreibung im Sinne der Pseudohistoriker, die später den Sieg davontrugen.
- 1865—64. „Versuch einer Darstellung der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes.“ — „Die Laute der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes.“ Durch die Werke von Schmeller und Weinhold angeregt, bieten diese Arbeiten die erste wissenschaftliche Forschung der ungarländischen deutschen Dialekte. „Der Grundgedanke...“ dieser Werke, „...daß die deutschen Bewohner der Zips, der Gründe, der ungrischen Bergstädte, ferner die

Krikehajer... etwas mit einander gemein haben, das sie als Verwandte der Siebenbürger „Sachsen“ kennzeichnet“ — ist durchaus verfehlt und geht darauf hinaus, das nationale Bewußtsein in diesen deutschen Volksgruppen zu erwecken.

- 1864—65. Monatliche Mittheilungen der Wiener ev. Schulen. Herausgegeben von Direktor Dr. Julius Schröer.
1865. Zum Präsidenten des Vereins „Mittelschule“ gewählt.
1866. 26. Juli. Ernennung zum Privatdozenten für deutsche Literatur am k. k. Polytechnischen Institute in Wien.
1867. „Die Dichtungen Heinrichs von Mügeln.“ Nach den Handschriften besprochen. Eigentlich Vorstudien zur Herausgabe der „Ungarischen Chronik“ Heinrichs von Mügeln, die jedoch nicht verwirklicht wurde.
- Mehrere Aufsätze in Pfeiffers „Germania“, die von gründlicher philologischer Schulung zeugen.
- Reise nach der Sprachinsel Gottschee mit einer Subvention der Wiener Akademie der Wiss.
28. Okt. Ernennung in die wissenschaftliche Prüfungskommission für das Lehramt an Realschulen.
21. Nov. Ernennung zum a. o. Professor.
1868. Wörterbuch der Mundart von Gottschee: die erste Prüfung des Gottscheer Mundartschatzes von wissenschaftlichen Gesichtspunkten, sucht Weinhold und Hauffen gegenüber den mitteldeutschen Charakter der Mundart zu beweisen. Zur selben Zeit und später mehrere Aufsätze über die Sprachinsel und deren Bewohner.
1869. 25. Nov. Zum Ehrenmitglied des Musealvereins für Krain gewählt.
1870. Abschluß des Wörterbuches der Mundart von Gottschee.
- Ernennung zum Mitgliede des nieder-österreichischen Landesschulrates.
1871. 20. Febr. Von der Universität Rostock zum Ehrendoktor der Philosophie ernannt, auf Antrag des Germanisten Bartsch.
1872. „Alpharts Tod“ in erneuter Gestalt.
- „Über die deutschen Sporaden in den nichtdeutschen Ländern der österreichischen Monarchie und ihre Bedeutung.“ Vortrag, gehalten in der Sitzung der germanistischen Sektion zu Leipzig.
1873. „Unterrichtsfragen.“ Für Freunde der Schule... gesammelte kleine Aufsätze.
- „Goethe und die Frauen“, Aufsätze im „Wiener Abendpost“.
1875. „Die deutsche Dichtung des XIX. Jahrhunderts“, ruft eine äußerst heftige Polemik hervor.
- Bekanntschaft mit Schlögl.
1876. „Der Weinschweg“, mittelhochdeutsch und neuhochdeutsch. Reise nach Deutschland. Bekanntschaft mit Karl von Holtei.
- Zum Ehrenmitglied des Schillervereins „Die Glocke“ gewählt.

1877. „Goethes äußere Erscheinung.“ Vortrag, der zuerst das Interess für die bildlichen Darstellungen Goethes in weiten Kreisen weck
1878. Vortrag über „Goethe und die Liebe“ im Wiener „Wissenschaftlichen Club“.
Gründung des Wiener Goethe-Vereins auf Schröers Anregung
Schröer zum Obmann-Stellvertreter gewählt.
1878. ff. Viele Aufsätze über Goethe in mehreren Zeitschriften und Tageblättern.
1879. Vortrag im Wiener „Deutschen Verein“ über „Die Deutschen in Oesterreich-Ungarn und ihre Bedeutung für die Monarchie.“
Später daselbst Bericht über die Lage der deutschen Volksgruppe in Ungarn.
1880. Herausgabe eines „Vocabularium germanico-latinarum“ im berühmten „Codex Cumanicus“ des Grafen Géza Kuun.
- 1880—81. Erste Ausgabe von Goethes Faust. Bis 1926 sechsmal erschienen erreicht neben Düntzers Ausgabe den größten äußeren Erfolg wird im Inn- und Auslande unzähligmal besprochen. Der typisch philologische, in mit Düntzer verwandtem Geiste geschaffene Kommentar, ist auch von Scherers Forschungen beeinflusst.
1885. „Goethes Faust auf dem Burgtheater.“
- 1885 ff. Historisch-kritische Ausgabe von „Goethes Dramen“ für die Kürschnersche „Deutsche Nationalliteratur“.
1885. Verleihung vom Ritterkreuze des Falken-Ordens durch Großherzog Karl Alexander.
1886. Im April erscheint in Schröers Schriftleitung die erste Nummer der „Chronik des Wiener Goethe-Vereins“. In den folgenden Jahrgängen viele Aufsätze über Goethe, Goethes äußere Erscheinung den Wiener Goethe-Verein und das Goethe-Denkmal.
1888. Zum Ehrenbürger von Gottschee gewählt.
1891. „Gottschee und die Gottscheer“ für „Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild“.
Im Sommer: Reise nach Deutschland.
Zum Ehrenmitglied des „Vereins der Deutschen in Gottschee“ gewählt.
4. Nov. Erhaltung von Titel und Charakter eines ord. Professors.
- 1891—92. Herausgabe von Goethes Dramen und Singspiele für die „Weimarer Ausgabe“.
1892. Verleihung der goldenen Ehejubiläumsmedaille durch Großherzog von Sachsen-Weimar-Eisenach.
1894. 19. März. Ernennung „ad personam“ zum Ordinarius.
Austritt aus dem Wiener Goethe-Verein und Abdankung von der Redaktion der „Chronik“, veranlaßt durch den Streit um den Auftrag zur endgültigen Ausführung des Wiener Goethe-Denkmal.
1895. Versetzung in den Ruhestand.
Zum Ehrenmitgliede des Wiener Goethe-Vereins gewählt.
1900. 15. Dez. Enthüllung des Wiener Goethe-Denkmal.
Überreichung der kaiserlichen Anerkennung.
- 16 Dez. Tod durch Nierenentzündung.

